

**LUOMUMATKAILUN MAHDOLLISUUDET
"VIHREÄMPÄNÄ" MATKAILUMUOTONA
Näkemyksiä ja kokemuksia luomumatkailun alkutaipaleelta**

Sami Karelahti

Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2004
Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos
Tampereen yliopisto

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos

KARELAHTI, SAMI: Luomumatkailun mahdollisuudet "vihreämpänä" matkailumuotona. Näkemyksiä ja kokemuksia luomumatkailun alkutaipaleelta.

Pro gradu -tutkielma, 109 sivua, 14 liitesivua

Ympäristöpolitiikka

Tammikuu 2004

Luomumatkailua tukemaan on perustettu keväällä 2001 "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke, joka vastaa luomumatkailun organisoinnista ja kehitysmahdollisuuksien tukemisesta jatkossakin. Hankkeen taustalla vastaavana järjestönä on Luomuliitto ry. Tutkimuksessa tarkastellaan luomumatkailun harjoittamiseen liittyvää toimintaympäristöä ja niitä kokemuksia ja näkemyksiä, joita luomumatkailun alkutaipaleella on kertynyt. Näkemykset pohjautuvat pitkälti luomumatkailuyrittäjien omiin kokemuksiin ja luomumatkailun organisoinnista vastaavien henkilöiden mielipiteisiin. Tutkimuksessa on tarkasteltu luomumatkailua myös käsitteenä, ja tavoitteena on ollut selventää luomumatkailun käsitettä pirstaleisella matkailukentällä. Luomumatkailu on käsitteenä vielä jokseenkin tuntematon ja vakiintumaton. Luomumatkailua on tarkasteltu suhteessa muihin kestäväen matkailun muotoihin.

Empiirisessä analyysissä jäsennetään luomumatkailuyrittäjien näkemyksiä ja kokemuksia "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen alkutaipaleelta. Analyysi perustuu kirjalliseen kyselyyn, joka lähetettiin osalle yrittäjistä. Kyselyssä tarkastellaan yrittäjien näkemyksiä luomumatkailuverkostoon liittymisestä ja kartoitetaan niitä etuja ja haittoja, joita verkostoon liittyminen on kenties aiheuttanut. Kirjallisen kyselyn analysointia tukee kenttätutkimus eli vierailu neljällä luomumatkailutilalla. Empiirisenä aineistolähteenä on käytetty myös luomumatkailun organisointiin liittyvien asiantuntijoiden näkemyksiä ja mielipiteitä. Asiantuntijanäkökulman avulla tarkastellaan luomumatkailun sidoksisuutta laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Tutkimuksessa käytetyt menetelmät ovat kvalitatiivisia. Tilastollisena aineistona on käytetty Kasvintuotannon tarkastuskeskuksen julkaisemaa "Maatalouslaskenta 2000, luomu" -raporttia. Kirjallinen aineisto perustuu luonto-, ympäristö- ja luomumatkailua käsitteleviin julkaisuihin ja artikkeleihin.

Tutkimuksen keskeisinä tuloksina voidaan pitää sitä, että luomumatkailun harjoittamiseen Suomessa on hyvät edellytykset. Luomumatkailun harjoittamista ja kehittymistä tukevat luomumatkailuyrittäjien pääosin positiiviset kokemukset hankkeen toiminnasta. Taloudellista tukea hanke on saanut ministeriöiltä. Matkailijat ovat jo osittain löytäneet luomumatkailutiloille, ja uusia asiakkaita saapuu todennäköisimmin Keski-Euroopan maista. Luomumatkailun edistämistä ja kehittämistä varten tarvitaan jatkossa tehokkaampaa markkinointia, mikäli matkailun volyyminääriä halutaan nostaa. Yhteistyötä muiden järjestöjen ja toimijoiden kanssa kehitetään, ja jatkossa pääpaino tulee olemaan ympäristökasvatustyössä.

Avainsanoja: *ekologia, kestävä matkailu, laatujärjestelmä, luomumatkailu, luomutuotanto, matkailustrategia, ympäristöpoliittiset toimijat, ympäristönsuojelu*

SISÄLTÖ

1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA KYSYMYKSENASETELUA	6
2 LUOMUMATKAILUN TAUSTAA - MITÄ LUOMUMATKAILU ON?	10
2.1 KANSAINVÄLINEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA ECEAT	10
2.2 LUOMUMATKAILU SUOMESSA.....	11
3 LUOMUMATKAILU SUHTEESSA MUIHIN MATKAILUMUOTOIHIN	13
3.1 MATKAILUN YLEINEN MÄÄRITELMÄ JA EKOMATKAILU	14
3.2 MAASEUTUMATKAILU.....	16
3.3 LUONTOMATKAILU.....	18
3.4 YMPÄRISTÖVASTUULLINEN MATKAILU.....	20
3.5 KESTÄVÄ MATKAILU.....	22
3.6 LUOMUMATKAILU	24
4 LUOMUTUOTANTO OSANA LUOMUMATKAILUTUOTETTA	30
4.1 LUOMUTUOTANNON KESKEISET PERIAATTEET	30
4.2 LUOMUTUOTANNON KESKEISET TOIMIJAT JA LUOMUN MARKKINA-ASEMA.....	33
4.3 LUOMUN MERKITYS LUOMUMATKAILUSSA - MIKÄ MATKAILUSSA VOI OLLA LUOMUA?.....	35
5 LAATUJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMINEN JA LAADUNHALLINTA LUOMUMATKAILUSSA.....	38
5.1 LAATU- JA YMPÄRISTÖJÄRJESTELMÄT OSANA MATKAILUELINKEINOJA.....	38
5.1.1 YSMEK eli Ympäristöä säästävän matkailun edistämisen ja kehittämishanke	42
5.1.2 Maakuntien Parhaat -laatu järjestelmä	44
5.1.3 Laatutonni -hanke	45
5.2 LAATUJÄRJESTELMÄ OSANA LUOMUMATKAILUN STRATEGISTA KEHITTÄMISTÄ	47
6 MATKAILUSTRATEGIAT JA KEHITTÄMISSUUNNITELMAT SEKÄ LUOMUMATKAILUN STRATEGINEN KEHITTÄMINEN.....	53
6.1 MAASEUTUMATKAILUN STRATEGINEN KEHITTÄMINEN	53
6.2 KANSALLINEN MATKAILUSTRATEGIA JA MATKAILUELINKEINON KEHITTÄMINEN	55
6.3 LUOMUMATKAILUN KEHITYSNÄKYMÄT JA STRATEGINEN KEHITTÄMINEN	60

7 "KENTÄLTÄ KUULTUA" - YRITTÄJYYS OSANA LUOMUMATKAILUA	67
7.1 LUOMUMATKAILUYRITTÄJIEN KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ LUOMUMATKAILUN ALKUTAIPALEELLA	68
7.1.1 Kyselyyn vastanneiden tausta	68
7.1.2 "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeeseen liittyminen ja kokemukset	68
7.1.3 Hankkeen toteutuminen	69
7.1.4 Ekologia ja ekologisuus yritystoiminnassa sekä yhteiskunnallisessa viitekehyksessä	70
7.1.5 Laadunvalvonta ja laatujärjestelmän kehittäminen	71
7.1.6 ECEAT sekä ekologinen ja kulttuurinen kestävyys	73
7.1.7 Alueellinen yhteistyö ja ulkomaalaiset asiakkaat	74
7.2 ASiantuntijanäkökulmaa	75
8 LUOMUMATKAILU YMPÄRISTÖPOLIITTISESSA VIITEKEHYKSESSÄ	79
8.1 YMPÄRISTÖ- JA LUONTOMATKAILUN YMPÄRISTÖPOLIITTISIA VAIKUTTAJATAHOJA JA ORGANISAATIOITA	79
8.1.1 Kansainvälisiä organisaatioita ja ohjelmia	80
8.1.2 EU:n viides ympäristötoimintaohjelma	82
8.1.3 Euroopan komission Vihreä kirja matkailusta	84
8.1.4 Ympäristöohjelma 2005	87
8.2 LUOMUMATKAILUN SUHDE LUONTOON JA YMPÄRISTÖNSUOJELUUN	89
8.3 YMPÄRISTÖFILOSOFIA SUHTEESSA LUOMUMATKAILUUN	92
9 PÄÄTELMÄ JA POHDINTAA LUOMUMATKAILUSTA MATKAILUMUOTONA	96
9.2 PÄÄTELMÄ JA TUTKIMUKSEN TULOKSIA	96
9.2 POHDINTAA LUOMUMATKAILUN KEHITYSMÄHDOLLISUUKSISTA	101

LÄHTEET

LIITTEET

ESIPUHE

Luomumatkailu on verraten uusi matkailumuoto - ainakin järjestäytyneenä matkailumuotona. Luomumatkailulla tarkoitetaan mahdollisimman ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväällä pohjalla tapahtuvaa matkailua. Luomumatkailun harjoittamisessa kohdistetaan paljon huomiota sekä matkailutoiminnan ympäristölle aiheuttamiin fyysisiin seurauksiin, että myös matkailun eettiseen ulottuvuuteen. Matkailua voidaan harjoittaa kokonaisvaltaisesti siten, että niin matkailijoiden, matkailuyrittäjien ja muiden palvelujen tuottajien kuin luonnon intressit voidaan ottaa huomioon. Matkailun sidosryhmien intressit on hyvä ottaa huomioon jo matkailun tuotteistamisen suunnitteluvaiheessa, jolloin kestävä matkailun ympäristöön ja matkailijoiden tyytyväisyyteen vaikuttavia tekijöitä on helpompi hallita ja kontrolloida.

Luomumatkailun alkutaival Suomessa on ollut riippuvainen kyseistä matkailumuotoa organisoimaan ja kehittämään perustetun "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen toiminnasta. Hankkeen tarkoituksena on ollut luoda maahamme luomumatkailuyrittäjien verkosto, jonka avulla luomumatkailu voisi vakiintua pysyväksi toimintamuodoksi. Hanke on perustettu keväällä 2001, ja vuoden 2003 loppuun mennessä luomumatkailuverkostoon kuului jo 50 luomumatkailutilaa. Tyypillistä luomumatkailutiloille on niiden ainutlaatuisuus ja omaperäisyys - kukin tila on varmasti erilainen ja uniikki kohde. Luomumatkailutilat ovat usein pieniä perheyriityksiä, ja osa niistä on toiminut jo aiemminkin matkailukohteena. Muutamilla tiloilla harjoitetaan luomuviljelyä, eräät tilat toimivat kotiseutuperinnettä esittelevinä "museoina" ja joillakin tiloilla kasvatetaan luomuyrttejä tai tuotetaan luomuviiniä. Matkailija voi tutustua mitä kiehtovimpiin maaseutuympäristöön liittyviin työmuotoihin, kansankulttuuriin tai muihin aihepiireihin luomumatkallaan. Mahdollisuuksia siis löytyy - ja kun pitää silmänsä auki ja on avoin, niin varmasti löytyy myös kokemuksia ja elämyksiä.

Tässä tutkielmassa kuvaillaan luomumatkailun harjoittamiseen liittyvää toimintaympäristöä ja niitä kokemuksia ja näkemyksiä, joita luomumatkailun alkutaipaleella on kertynyt. Näkemykset pohjautuvat pitkälti luomumatkailuyrittäjien omiin kokemuksiin ja luomumatkailun organisoinnista vastaavien henkilöiden mielipiteisiin. Tutkimuksessa on esitelty myös luomumatkailun tämän hetkistä ja jatkossa harjoitettavaa strategiaa. Luomumatkailulle on suunnitteilla laatujärjestelmä, jonka avulla toimintaa voitaisiin kehittää ja vakiinnuttaa. Laatujärjestelmän kehittämiseen liittyy myös monia ympäristönäkökohtia, joita tutkimuksessa tuodaan esille. Tutkimuksessa on tarkasteltu edelleen erilaisia ympäristöpoliittisia toimijoita ja organisaatioita, jotka saattavat vaikuttaa myös luomumatkailun strategiseen kehittämiseen.

Tutkimuksen tekeminen on ollut enimmäkseen mielekästä johtuen pitkälti luomumatkailun uutuusarvosta ja sen (kuten matkailun ylipäänsä) sidoksisuudesta yhteiskunnan eri osa-alueisiin. Käytännössä tutkimuksen eteenpäinvientiä auttoi suuresti yhteydenpito "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen koordinaattori Terhi Arelliin, joka kertoi tuoreita hankekuulumisia sekä lainasi ja antoi kirjallista materiaalia, kiitos niistä. Luomuliitto avusti matkakuluissa ja tutkimuksen painatuskuluissa, mistä erityinen kiitos. Kiitoksen ansaitsevat myös kaikki haastatteluun osallistuneet yrittäjät ja heidän vieraanvaraisuutensa aterioiden tarjoamisen suhteen. Tutkimuksen tekijä sai yöpyä Lahdelman matkailutilalla mukavassa aittarakennuksessa, mistä erityinen kiitos isäntäväelle. Kiitän myös graduohjaajaani Juhani Tirkkosta, joka antoi tärkeitä ja hyödyllistä ohjausta sekä palautetta tutkimuksen edetessä. Kiitoksen ansaitsevat myös ystäväni Jarkko Ahonen ja Katja Bärling, jotka jaksoivat oikolukea tekstiäni ja antaa siitä palautetta.

1 Tutkimuksen tavoitteet ja kysymyksenasettelua

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan luomumatkailua sitä tukemaan perustetun hankkeen sekä luomumatkailuyrittäjien näkökulmasta ja toisaalta yhteiskunnallisessa ja ideologisessa viitekehyksessä. Tutkimuksessa kuvaillaan luomumatkailun harjoittamiseen liittyvää toimintaympäristöä ja niitä kokemuksia ja näkemyksiä, joita luomumatkailun alkutaipaleella on kertynyt. Näkemykset pohjautuvat pitkälti luomumatkailuyrittäjien omiin kokemuksiin ja luomumatkailun organisoinnista vastaavien henkilöiden mielipiteisiin.

Tutkimuksen **päätavoitteina** on

- a) selvittää, miten "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke on onnistunut vaikuttamaan luonnonmukaisuuden ja ekologian periaatteen mukaisesti toimivien maaseutumatkailuyritysten järjestäytymiseen? Hankkeen luomassa verkostossa on mukana 50 luomumatkailuyritystä (2003), jotka on esitelty Suomen Vihreässä Lomaoppaassa¹.
- b) selvittää luomumatkailun käsitettä pirstaleisella matkailukentällä. "Luomumatkailu" on vielä jokseenkin vakiintumaton termi ja sen käsitteleminen vaatii kyseisen matkailumuodon tarkastelua suhteessa muihin luonto- ja ympäristömatkailun muotoihin. Tutkimuksessa onkin käsitelty muutamia kestävän matkailun muotoja ja pyritty sen jälkeen tarkastelemaan näiden matkailumuotojen suhdetta luomumatkailuun.

Luomumatkailulla on myös yhteiskunnallista merkitystä, jota voidaan tarkastella suhteessa ekologiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyyteen. Tutkimuksen tarkastelun kohteina on luomumatkailun merkitys kolmella tasolla, jotka koskettavat luomumatkailun merkitystä elinkeinona tai tutkimuksellisenä kohteena. Tarkastelun kohteena olevat tasot ovat hanketaso, yrittäjätaso ja yhteiskunnallinen taso.

Tutkimus rakentuu yhdeksästä kappaleesta. Tutkimus lähtee liikkeelle luomumatkailun taustan ja kyseisen matkailumuodon syntymiseen vaikuttavien tekijöiden selvittämisellä. Luomumatkailun taustaa ja sen toimintaympäristöä kansainvälisellä tasolla sekä Suomessa selvitetään toisessa kappaleessa. Kolmannessa kappaleessa tarkastellaan muutamia ympäristöön ja luontoon kohdistuvia matkailun muotoja ja määrittellään niitä käsitteinä. Käsitteiden määrittelyn pohjalta tavoitteena on ollut luoda oma määritelmä, joka kuvaa luomumatkailua käsitteenä. Nämä käsitteet on valittu sillä perusteella, että ne kaikki edustavat kestävän matkailun muotoja. Lisäksi kolmannessa kappaleessa vertaillaan eri käsitteisiin liittyviä merkityksiä ja käsitteiden suhdetta toisiinsa. Neljännessä

¹ Suomen Vihreässä Lomaoppaassa on lueteltu ja esitelty luomumatkailuverkostoon kuuluvat luomutilat tai muut ekologiset yritykset. Ensimmäinen lomaopas julkaistiin toukokuussa 2002, ja toinen lomaopas on julkaistu huhtikuussa 2003. Keväällä 2003 verkostossa oli jäsenenä 50 yritystä ympäri Suomea. Lomaoppaassa on tietoa yrityksistä ja niiden tarjoamista majoitus-, ruoka- ja ohjelmopalveluista. Oppaassa on kerrottu muun muassa retkeilymahdollisuuksista luomumatkailutilojen läheisyydessä ja kerrottu ympäristön huomioimisesta osana toimintaa.

kappaleessa on tarkasteltu luomutuotantoa lähinnä sen organisoinnin ja valvonnan näkökulmasta. Luomutuotantoa tarkastellaan luomumatkailun viitekehuksesta eli näkökulmasta, jonka avulla luomutuotanto voisi tukea luomumatkailutuotetta - ja päinvastoin. Luomutuotantoa on tarkasteltu hyödyntämällä tilastollista aineistoa, jota on kerätty KTTK:n Maatalouslaskenta 2000, Luomu-raporttia varten. Viidennessä kappaleessa on tarkasteltu luomumatkailun kehitysmahdollisuuksia Suomessa. Luomumatkailun kehittymistä tukemaan on suunniteltu erityistä laatujärjestelmää, jonka avulla voitaisiin paremmin kontrolloida luomumatkailutuotteen ja -palvelun laatua. Viidennessä kappaleessa tarkastellaan myös matkailuelinkeinon integroitua laatu- ja ympäristöjärjestelmiä ja laatujärjestelmän merkitystä luomumatkailun strategisessa kehittämisessä. Kuudennessa kappaleessa on tarkasteltu matkailustrategioita ja kehittämissuunnitelmia. Samassa kappaleessa on analysoitu tarkemmin luomumatkailun mahdollisuuksia matkailumarkkinoilla SWOT-analyysin avulla.

Seitsemäs luku muodostaa tutkimuksen empiirisen osion, joka pohjautuu keväällä 2003 tekemääni kenttätutkimukseen. Kenttätutkimuksessa tarkastelin luomumatkailuyrittäjien näkemyksiä ja kokemuksia luomumatkailun alkutaipaleella. Kenttätutkimus pohjautui kirjalliseen kyselyyn, joka lähetettiin osalle luomumatkailuyrittäjistä ja osittain osallistuvaan havainnointiin, kun kävin muutamalla luomumatkailutilalla (liite 1). Kappaleessa kahdeksan on tarkasteltu luomumatkailua suhteessa ympäristöpolitiikkaan. Ympäristöpoliittinen tarkastelu pohjautuu ympäristöfilosofiseen näkökulmaan ja luomumatkailun harjoittamiseen suhteessa ympäristönsuojeluun. Kappaleessa on tarkasteltu myös kansainvälisiä ja kansallisia ympäristöpoliittisia vaikuttajatahoja. Tutkimuksen lopussa, yhdeksännessä luvussa, olen pyrkinyt luomaan synteesin tutkimuksen sisällöstä ja esittänyt päätelmiä. Mukana on myös omaa pohdintaani ja ajatuksiani luomumatkailun mahdollisuuksista "vihreämpänä" matkailumuotona.

Tutkimuksen **aineisto** muodostuu seuraavista lähteistä:

1. Luomumatkailuseminaarit yrittäjille
2. Luomumatkailuyrittäjille suunnattu kirjallinen kysely
3. Kenttätutkimus eli vierailu neljällä luomumatkailutilalla
4. Asiantuntijahaastattelu ja -kyselyt
5. Kirjallinen aineisto
6. Tilastollinen aineisto

Luomumatkailuseminaarit yrittäjille antoivat hyödyllistä ja mielekästä tietoa luomumatkailusta hankkeena ja erityisesti yrittäjien osuudesta ja osallistumisesta hankkeen toteutukseen. Osallistuin kahteen "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen järjestämään luomumatkailuyrittäjille suunnattuun seminaariin. Lokakuussa 2002 hanke järjesti seminaarin Snellman-korkeakoululla Helsingin Jollaksessa. Seminaarin tavoitteena oli antaa uusille sekä vanhoille luomumatkailusta kiinnostuneille yrittäjille tietoa hankkeesta, luomumatkailuverkostoon liittymisestä sekä

kansainvälisestä yhteistyökumppanista ECEAT Internationalista. Lisäksi tarkoituksena oli vaihtaa kokemuksia ensimmäisestä hankevuodesta ja Suomen Vihreä Lomaopas -julkaisusta. Paikalla oli vain muutama yrittäjä, joten varsinainen kokemusten jakaminen toisten yrittäjien kanssa jäi vähäiseksi. Seminaari antoi kuitenkin tärkeitä taustatietoa hankkeen organisoinnista, ja oli mielenkiintoista tavata alan yrittäjiä ja tutustua heidän arvomaailmaansa. Huhtikuussa 2003 järjestettiin toinen luomumatkailuseminaari Frantsilan luomuyrittäjätilalla Hämeenkyrössä, johon osallistuin. Paikalla oli ulkomaalaisia vieraita Ruotsista, Norjasta, Hollannista ja Sloveniasta, jotka kertoivat kokemuksistaan lasten, nuorten ja aikuisten ympäristökasvatuksesta luomutiloilla, koulupuutarhoissa ja kansainvälisessä ECEAT-verkostossa. Paikalla oli myös suomalaisia luomumatkailua harjoittavia tai siitä kiinnostuneita henkilöitä. Frantsilan seminaari oli samalla osa Vihreän Lomaoppaan yrittäjille suunnattua opintoretkeä, jonka aikana oli tarkoitus tutustua Lomaoppaan kohteisiin sekä osallistua kiinnostaviin ympäristökasvatusseminaareihin (liite 6). Osallistuin ainoastaan Frantsilan seminaariin, ja päivä oli informatiivisesti ja henkisesti todella antoisa ja opettavainen. Ehdottomasti parhaan kuvan hankkeen organisoinnista ja toiminnasta olen saanut osallistumalla itse seminaareihin ja tutustumalla luomumatkailutilojen arkeen.

Tutkimuksen empiirisen osion (kappale 7) kysymyksenasettelu lähtee *yrittäjien näkemyksistä ja kokemuksista* suhteessa luomumatkailuun laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tavoitteena on selvittää yrittäjätason näkemyksiä luomumatkailun yhteiskunnallisesta tasosta ja hankkeen luomasta verkostosta. Tässä tutkimuksessa verkostolla tarkoitetaan "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeeseen kuuluvia yrityksiä ja verkostoituminen viittaa näiden yritysten välisiin vuorovaikutussuhteisiin ja toimintaan hankkeen luomissa puitteissa. Empiirisessä osiossa tarkastellaan verkostoitumisen vaikutuksia luomumatkailun harjoittamiseen. Missä ovat verkostoitumisen edut? Vai saattaako verkostoon liittyminen aiheuttaa jossakin määrin tuotannon tai toiminnan rajoittamista? Miten yrittäjät ovat suhtautuneet "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeeseen? Onko verkostoituminen tuonut tiettyä etua vai kenties jopa lisäkuluja? Ovatko mahdolliset odotukset hankkeen suhteen vastanneet tähän asti kertyneitä kokemuksia? Muun muassa näihin kysymyksiin tutkimuksen empiirisessä osiossa pyritään löytämään vastauksia.

Tutkimusmenetelmänä on laadullinen tutkimus. Tutkimuksen *empiirisenä aineistona* on käytetty luomumatkailuyrittäjille suunnattua kyselyä, joka lähetettiin satunnaisotantaa käyttäen helmikuussa 2003 20 yrittäjälle, jotka ovat mukana Suomen Vihreässä Lomaoppaassa. Kyselylomakkeita palautettiin 10 kpl eli vastausprosentiksi tuli 50 %, jota voidaan pitää kohtuullisena yrittäjien kohdalla (liite 1). Postin kautta lähetettyjen kyselylomakkeiden lisäksi aineistona on käytetty *kenttätutkimuksen* materiaalia. Vierailin helmi- ja maaliskuussa 2003 neljällä luomumatkailutilalla. Kohdetilat olivat Viikilän merenrantatila Merikarvialla, Matkailutila Lahdelma Pertunmaalla, Viiniverla Oy Verlassa ja Haapalehdon perinne- ja luomutila Kivisuolla Leivonmäellä. Yrittäjille esitettiin kirjallista kyselyä vastaavat kysymykset sekä niiden lisäksi kysyttiin tilojen omaan

toimintaan ja tuotantoon liittyvistä tekijöistä. Haastattelut taltioitiin nauhalle tulosten analysointia varten. Hyvin tärkeä osa empiiristä tutkimusta oli myös tutustuminen tilojen rakennuksiin ja lähiympäristöön. Myös luomumatkailuyrittäjien tapaaminen henkilökohtaisesti tuki tutkimuksen tekemistä.

Asiantuntijanäkökulman avulla on haluttu laajentaa empiirisen osion näkökulmaa, joka muutoin jäisi lähinnä luomumatkailuyrittäjien näkemysten varaan. Tavoitteena on nähdä luomumatkailun sidoksisuus laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Asiantuntijoille esitetyt kysymykset mukailevat pitkälti yrittäjille esitettyjä kysymyksiä. Asiantuntijanäkökulma on "upotettu" tekstin joukkoon, koska asiantuntijoille esitetyt kysymykset liittyvät keskeisesti koko tutkimuksen teemalliseen sisältöön, ja erityisesti asiantuntijanäkökulmaa on tuotu esille tutkimuksen empiirisen osion lopussa kappaleessa 7.2. Asiantuntijoita on neljä, ja he edustavat "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanketta, Luomuliittoa, Maaseutupoliittista yhteistyöryhmää ja Kasvintuotannon tarkastuskeskusta. Asiantuntijuuden näkökulma perustuu asiantuntijoille lähetettyyn kyselyyn ja sen tuloksiin, lukuun ottamatta "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen koordinaattori Terhi Arellin näkemyksiä, jotka perustuvat teemahaastatteluun.

Kirjallisena aineistona on käytetty matkailualaa ja erityisesti luonto-, ympäristö- ja luomumatkailua käsitteleviä julkaisuja ja artikkeleita. Vaikeutena taustakirjallisuuden suhteen on ollut se, että luomumatkailu käsitteenä on vielä melko vakiintumaton ja vieras. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä on selvitetty luomumatkailuun sidoksissa olevia keskeisiä käsitteitä ja määritelmiä. Luomumatkailua on tarkasteltu suhteessa matkailualan muihin käsitteisiin, kuten luontomatkailuun ja ympäristövastuulliseen matkailuun. Matkailua käsitellään nimenomaan ympäristö- ja luontomatkailun näkökulmasta, ei niinkään matkailuteollisuuden tai markkinoinnin näkökulmasta.

Tilastollisena aineistona on käytetty Kasvintuotannon tarkastuskeskuksen (KTTK) julkaisemaa Maatalouslaskenta 2000, Luomu -raporttia. Raportti sisältää tilastollista tietoa luomutuotannosta, kuten luomutilojen lukumääristä ja luomuvalvonnassa olevista pinta-aloista. Raportissa on verrattu luomutilojen tunnuslukuja tavanomaisten tilojen vastaaviin tunnuslukuihin. Raportissa on lisäksi tietoa luomutilojen muusta yritystoiminnasta, kuten matkailu-, majoitus- ja virkistyspalveluja tarjoavista maatiloista. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty nimenomaan maatilamatkailusta saatavilla olevia tilastotietoja ja suhteutettu niitä luomumatkailun harjoittamisen mahdollisuuksiin.

"Matkailun ja luonnon parisuhde on kuin hyvin toimiva avioliitto: molemmat tarvitsevat toisiaan, kumpikin kunnioittaa toistaan ja kummatkin haluavat rakentaa yhteistä tulevaisuutta."

Paavo Holopainen (1995)

2 Luomumatkailun taustaa - mitä luomumatkailu on?

Luomumatkailulla tarkoitetaan matkailumuotoa, joka pyrkii ekologiseen kestävyYTEEN ja ympäristön huomioimiseen toiminnan kaikissa vaiheissa. Luomumatkailu kohdistuu käytännössä lähinnä maaseutumaiseen ympäristöön, jossa on jo luonnostaan hyvät edellytykset luonnonmukaisen matkailun toteuttamiseen. Luomumatkailutilat tarjoavat tilakohtaisesti matkailupalvelua, ravitsemuspalvelua ja/tai ohjelmalveluja. Tiloilla pyritään tarjoamaan lähialueella luonnonmukaisesti tuotettua ruokaa, ja kaikessa toiminnassa korostuu ekologia ja ekologisuus. Merkittäviä näkökohtia toiminnassa ovat myös luonnonmukainen rakentaminen, paikallisen kulttuurin tukeminen ja ympäristökasvatustyön tukeminen (Arell 2003).

Seuraavissa kappaleissa on kuvattu luomumatkailun harjoittamisen kansainvälistä toimintaympäristöä ja toimintaympäristöä Suomessa. Tavoitteena on selventää luomumatkailun taustaa ja esitellä lyhyesti luomumatkailun kehityskulkua 1990-luvun alusta tämän hetkiseen vaiheeseen.

2.1 Kansainvälinen toimintaympäristö ja ECEAT

ECEAT - European Centre for Ecological and Agricultural Tourism (Euroopan ekologisen ja maaseutumatkailun keskus) on eurooppalainen järjestö, joka tukee luomuviljelyä, kestäväää maankäyttöä, luonnon- ja ympäristönsuojelua, maaseudun kehitystä sekä kulttuuriperinnön ja -maaisemien suojelua eri puolilla Eurooppaa. Verkosto aloitti toimintansa vuonna 1992 Puolaan, Unkariin ja Tšekkoslovakiaan suuntautuneena *eko-agro-matkailu* -hankkeena, jota tukivat Euroopan yhteisö ja Hollannin maatalousministeriö. Kun Berliinin muuri kaatui vuonna 1989, sen itäpuolen pienet perheviljelmät törmäsivät suureen muutokseen, eikä niillä ollut edellytyksiä pärjätä vapaassa markkinataloudessa samoin kuin läntisillä maataloilla. ECEAT-verkoston tavoitteena oli tukea pieniä ekologisia perheviljelmiä selviytymään uudessa markkinatalouteen perustuvassa yhteiskuntajärjestelmässä ekologisen matkailun ja luomuviljelyn avulla. Matkailusta tuli vaihtoehto viljelyn lopettamiselle, ja samalla länsieurooppalaiset matkailijat saivat tilaisuuden tutustua itäisen Euroopan pientilojen elämään. ECEAT on luonut ja kehittänyt *eko-agro -matkailumuodon* (suomeksi luomumatkailu). Kyseisen matkailumuodon taustalla on termi *eco agro tourism*, joka on johdettu sanoista *ecology* (ekologia), *agriculture* (maatalous) ja *tourism* (matkailu). ECEAT:in toiminta on kymmenessä vuodessa laajentunut 23 Euroopan maahan. Verkostoon kuuluu kaikkiaan noin 1700 luomutilaa tai muuta ekologista matkailuyritystä (*sustainable accomodation*) eri puolilla Eurooppaa (Arell 2003; Luomulehti 2003).

Vuoteen 2001 asti verkostoa koordinoi Amsterdamissa sijaitseva ECEAT-toimisto, kunnes vuonna 2001 kattojärjestöksi perustettiin uusi kansainvälinen kansalaisjärjestö ECEAT International. Suomi liittyi mukaan ECEAT:in toimintaan keväällä 2001 ja oli sen jäsenkokelaana kaksi vuotta "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen kautta. Maaliskuussa 2003 Suomi hyväksyttiin ECEAT Internationalin täysjäseneksi verkoston tapaamisessa Ruotsin Järnassa. Muita uusia täysjäsenyyden saavuttaneita valtioita ovat Puola, Latvia ja Slovenia. Suomessa jäsenyys myönnettiin Luomuliitolle, ja käytännössä ECEAT Finland tarkoittaa "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanketta ja sen luomaa luomumatkailuverkostoa. Täysjäsenyyttä voivat hakea Euroopassa sijaitsevat kansalliset järjestöt, jotka toimivat ECEAT Internationalin tavoitteiden mukaisesti (Luomulehti 2003). ECEAT on määritellyt kymmenen matkailun ekologiseen kestävyysliittävää perustavoitetta, joiden varaan jokaisen jäsenmaan tulee kehittää omat tarkemmat kriteerinsä ja laatujärjestelmänsä. Näitä perustavoitteita käsitellään myöhemmin kappaleessa 5.2.

ECEAT International haluaa tukea maaseudun pienviljelijöiden lisäksi myös perinteisen kulttuurimaiseman ja luonnon monimuotoisuuden säilymistä. Monimuotoisuus on monin tavoin ja paikoin uhattuna niin Länsi-, Itä-, Pohjois- kuin Etelä-Euroopassakin. Esimerkiksi hullun lehmän tauti, suu- ja sorkkatauti ja muut elintarviketuotannon kriisit ovat havahduttaneet siihen, että ihminen on vieraantunut luonnosta eikä tunne enää omaa "perustaansa". Yhä useammat haluavat takaisin inhimilliseen, luontoa ja eläimiä kunnioittavaan elämäntapaan, ja luomutuotteiden suosio onkin jossakin määrin kasvanut Euroopassa. Ihmisten ja luonnon tyhjiin pumppaaminen on nostanut vastavoimia, kuten henkisten arvojen ja kollektiivisuuden etsintää. Tämä näkyy myös matkailussa, ja moni haluaa massaturismin sijasta kokea aitoja elämyksiä ja nauttia hiljaisuudesta. (Arell 2003). Tilaus ekologisemmalle ja luonnon huomioonottavalle luomumatkailulle (eko-agro-turismi) on siis jo olemassa.

2.2 Luomumatkailu Suomessa

Suomessa luomumatkailua tukemaan on perustettu keväällä 2001 valtakunnallinen "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke, jonka avulla maahamme rakennetaan uutta ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväällä pohjalla toimivien maaseudun matkailuyritysten verkostoa.. Hankkeen luomassa verkostossa on jäsenenä 50 luomumatkailukohdetta vuoden 2003 lopussa (liite 7.) Olennaisena tekijänä on luomu eli luomutuotannon tukeminen kannustamalla luomutuotteiden käyttämiseen luomumatkailukohteissa. Hankkeen tärkein kohderyhmä on majoitus-, ruoka- ja ohjelmapalveluja tarjoavat luomu- ja biodynaamiset tilat, mutta mukana on myös ekokyliä ja pieniä perinteisiä maatiloja, jotka suojelevat ympäristöä, perinnemaisemaa ja paikallista kulttuuriperintöä. Hankkeen luomaan verkostoon voivat liittyä siis myös pienet majatalot, hotellit ja leirintäalueet, joissa ympäristö on otettu esimerkillisesti huomioon. Tavoitteena on tukea matkailun kautta kestäväää kehitystä, luomuviljelyä, kulttuurimaisemien säilymistä ja luonnon monimuotoisuutta, parantaa

maaseudun omaehtoisia toimeentulomahdollisuuksia sekä vahvistaa paikallista kulttuuria. Samalla halutaan lisätä myös matkailijoiden ja matkanjärjestäjien tietoisuutta kestävän matkailun ja luomuviljelyn suuresta merkityksestä luonnonympäristön ja kulttuuriperinnön suojelussa (Arell 2003).

Hankkeen on rahoittanut Maa- ja metsätalousministeriö (MMM), ja sitä on tukenut eri ministeriöiden alainen Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (YTR). Vastaavana järjestönä toimii Luomuliitto ry. Yhteistyössä ovat mukana mm. Maaseutumatkailun teemaryhmä, Biodynaaminen yhdistys, alueellisia luomuyhdistyksiä ja maaseutukeskuksia, Luomukeittiökeskus, Suomen ekoyhteisöprojekti, Ekometsätalouden liitto, Suomen Luonnonsuojeluliitto, Maa- ja kotitalousnaiset sekä Vihreä Sivistys- ja Opintoliitto Visio. Yhteyksiä on rakennettu myös muihin ympäristö- ja matkailualan järjestöihin ja eräs keskeinen piirre hankkeessa onkin verkostoituminen ja yhteistyön synnyttäminen alueellisella ja paikallisella sekä kansainvälisellä tasolla (emt.).

"Luontoa voi hallita vain alistamalla sen lakeihin."
Francis Bacon

3 Luomumatkailu suhteessa muihin matkailumuotoihin

Luomumatkailu käsitteenä on vielä suhteellisen vakiintumaton. Syynä tähän on luomumatkailun harjoittamisen lyhyt historia matkailuelinkeinona Suomessa. Luomumatkailua tukemaan perustettiin "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke keväällä 2001, joten luomumatkailun olemassaololla on vasta reilun kahden vuoden historia syksyyn 2003 mennessä. Käytännössä luomumatkailu -käsitteen vakiinnuttaminen ja tunnetuksi tekeminen on pitkälti ollut nimenomaan "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen vastuulla. Luomumatkailua on pyritty lanseeraamaan eli tekemään tunnetuksi aktiivisen tiedottamisen avulla. Hankkeen puitteissa on järjestetty koulutustilaisuuksia ja seminaareja luomumatkailuyrittäjille, ja luomumatkailu on ollut esillä erilaisissa messutapahtumissa. Luomumatkailua ilmiönä on esitelty myös tiedotusvälineissä, kuten sanoma- ja aikakauslehdissä sekä radiossa ja televisiossa (liite 5). Lisäksi useille yrittäjille ja yhteistyötahoille on jaettu hankkeesta kertovaa esitettä, ja hanketta on esitelty myös julisteissa ja messutapahtumien yhteydessä mainosbanderollien avulla. Luomumatkailusta on kerrottu laajasti myös hankkeen kotimaisilla internet-sivuilla (www.luomuliitto.fi/luomumatkailu). Sivuilta löytyy tietoa hankkeesta, sen päämääristä ja yhteistyökumppaneista sekä Suomen Vihreästä Lomaoppaasta yrityksineen (Luomua... 2001a).

Tässä tutkimuksessa luomumatkailua käsitteenä tarkastellaan suhteessa matkailun ja etenkin luontoon kohdistuvan matkailun käsitteisiin. Koska luomumatkailu on käsitteenä verraten vakiintumaton, on tutkimuksen näkökulmana luomumatkailu suhteessa muihin kestävä matkailun muotoihin. Käsitteitä vertailevaan tutkimukseen on otettu kohteeksi neljä keskeistä luontoon kohdistuvaan tai ekologiseen matkailuun keskittyvää käsitettä. Vertailun kohteena olevat käsitteet ovat *maaseutumatkailu*, *luontomatkailu*, *ympäristövastuullinen matkailu* ja *kestävä matkailu*. Luontoon kohdistuvaa tai ekologista matkailua voitaisiin tarkastella myös monien muiden käsitteiden, kuten ympäristötietoinen matkailu, ympäristöä säästävä matkailu tai ekomatkailu, kautta. Tutkimuksen näkökulmaa on rajattu monimerkityksellisellä matkailukentällä, ja tästä syystä on päädytty käsittelemään vain näitä neljää "keskeisintä" käsitettä.

3.1 Matkailun yleinen määritelmä ja ekomatkailu

Tarkasteltaessa luomumatkailua ja muita kestävän matkailun muotoja² on syytä käsitellä ensin matkailun käsitettä yleisesti ja käsitteeseen liittyvää määritelmää.

Hemmi on määritellyt **matkailun käsitteen** yleisesti seuraavasti:

"Matkailu on matkustamista ja viipymistä vakinaisen asuinpaikkakunnan ulkopuolella lomanvieton, virkistyksen, levon ja harrastuksen vuoksi. Matkan aiheena voi olla myös työ, opiskelu, terveydenhoito tai kokous. Matkailukäsitteen ulkopuolelle jäävät säännöllisesti asuntonsa ja työpaikkansa väliä kulkevien henkilöiden matkat, vieraalla paikkakunnalla työmaa-asuntoloissa asuminen, diplomaattien asuminen asemamaassaan, maahanmuuttajien matkat ja paimentolaisten vaeltaminen" (Hemmi 1987).

Määritelmä sisältää matkustamisen, joka suuntautuu vakinaisen asuinpaikkakunnan ja elinpiirin ulkopuolelle. Matkan motiivina voi olla vapaa-aika, jolloin kyseessä on *vapaa-ajan matkailu*, loma, jolloin kyseessä on *lomamatkailu* tai työ, jolloin kyseessä on *työmatkailu*. Työmatkailu voidaan edelleen luokitella kokous- ja kongressimatkailuksi. Vakinaisen asuinpaikan ja työpaikan välinen matkustaminen ei kuulu matkailun piiriin. Matkan motiivina voi olla myös sukulaisten tai tuttavien tapaaminen ja mikäli matkustaminen suuntautuu oman asuinpaikkakunnan ulkopuolelle, niin kyseessä on määritelmän mukainen matkailu.

Matkailua ilmiönä tai käsitteenä tarkasteltaessa on otettava huomioon se tosiasia, että matkailu on elinkeino. Toisaalta kyseessä on matkailijoiden liikkuminen paikasta toiseen, ja toisaalta taas matkailupalveluiden tuottaminen ja tarjoaminen matkailijoille. *Matkailu* on tarkoituksenmukaista toimintaa, jonka avulla ihmiset väliaikaisesti siirtyvät toiselle alueelle maan rajojen sisällä, toiseen maahan tai maanosaan muussa kuin ansaintatarkoituksessa, ja toisaalta kyseessä on elinkeino, josta on hyötyä niin elinkeinonharjoittajalle, kuin koko maan talous-, sosiaali- ja kulttuurielämälle. *Matkailuelinkeinolla* tarkoitetaan majoitus- ja ravitsemispalveluiden sekä matkailijoiden tarvitsemien muiden palvelujen tuottamista, markkinointia ja tarjoamista. Matkailuelinkeino-käsitteen lähtökohdat ovat yleensä liiketaloudellisia ja kansantaloudellisia eli kyseessä on liiketaloudellinen, voittoon tähtäävä toiminta. Matkailua voidaan tosin tarkastella myös muista lähtökohdista, kuten sen kulttuurisesta, sosiaalisesta tai ekologisesta merkityksestä käsin. Loppujen lopuksi kyseessä on kuitenkin elinkeinon harjoittaminen ja matkailijoita voidaan siltä osin pitää

matkailupalveluiden kuluttajina (Hemmi 1987, 7-12). Matkailua ja erityisesti luontoon kohdistuvaa matkailua voidaan tosin harjoittaa niin, että liiketaloudelliset tavoitteet täyttyvät, mutta samalla kunnioitetaan ja säilytetään luonnon omia prosesseja.

Useat matkailua kuvaavat käsitteet ja niiden määritelmät ovat sangen väljiä ja melko yleispiirteisiä. Varsinkin "ekomatkailu" käsitteenä vaikuttaa hyvin epämääräiseltä, eikä sen käyttöä suomen kielessä suositella. **Ekomatkat** ymmärretään usein eräänä luontomatkatilun muotona, ja usein näitä kahta käsitettä pidetään jopa synonyymeinä. Hemmin (1995) mukaan ekomatkat (ekoturismi) on usein ulkomaalaisessa kirjallisuudessa määritelty matkailuksi luontokohteisiin, jossa matkailutulojen ja matkailun tuomien työtilaisuuksien avulla pyritään edistämään luonnonsuojelun alueiden taloudellista kehitystä. Ekomatkat-termin eko-etuliite voidaan johtaa joko taloudellisesta kehityksestä (*economic development*) tai ekologiasta (*ecology*). Ekomatkatiluun liittyy siis sekä suojelun periaate että luontokohteiden tuottama taloudellinen hyöty. Ekomatkatilu kohdistuu kehitysmaissa usein suojelun alueille, ja matkailun tuottamalla tuloilla voidaan ylläpitää suojeluhankkeita, jotka kilpailevat muiden hankkeiden (metsäteollisuus, metsien hakkuu laidunmaaksi) kanssa. Ekomatkatilun tavoitteena on kehittää matkailua kestävän käytön periaatteen mukaisesti niin, että matkailun tuottamalla hyödyillä, kuten suojelun alueiden pääsymaksutuloilla tai uusilla työpaikoilla, voitaisiin parantaa kehitysmaiden asukkaiden toimeentulomahdollisuuksia ja samalla suojella aluetta. Toisaalta ekomatkatilun tavoitteet eivät aina toteudu, sillä uudet työpaikat ovat usein pienipalkkaisia, suojelun alueiden pääsymaksutulot käytetään muuhun kuin suojelutoimintaan, matkanjärjestäjä matkailijan lähtömaassa ottaa suurimman hyödyn "ekomatkapaketista" tai matkatilu luontokohteissa aiheuttaa uusia ympäristöön kohdistuvia haittoja. Vaikka ekomatkatilun kehittämiseen liittyykin monia ongelmia, niin tarjoaa se huolellisesti suunniteltuna usein paremmat mahdollisuudet alkuperäisen luonnon säilyttämiseen ja paikallisen kulttuurin ja yhteiskuntajärjestelmän kehittämiseen, kuin useat muut hankkeet (Hemmi 1995, 17).

Ekomatkatilu -käsitettä tarkasteltaessa on erikseen mainittava käsitteen ilmeinen hyväksyttävyyden vieraisa kielissä. Englannin kieleen on vakiintunut termi "*ecotourism*" ja ruotsin kielessä käytetään yleisesti käsitettä "*ekoturism*". Björk (1997) on tulkinnut ekomatkatilun (*ekoturism*) seuraavasti:

"Ekomatkatilu on viranomaisten, matkailuelinkeinon ja matkailijoiden välistä yhteistoimintaa siten, että matkailija voi matkustaa ainutlaatuisille alueille ihailemaan, oppimaan ja nauttimaan olemassa olevasta luonnosta ja kulttuurista tavalla, joka ei vaaranna luonnonvaroja, vaan edesauttaa alkuperäisen ympäristön säilymistä" (Björk 1997, vapaasti suomennettu).

² Kestävän matkailun muodoilla viitataan tässä yhteydessä maaseutumatkailuun, luontomatkatiluun ja ympäristövastuulliseen matkailuun, joita tässä tutkimuksessa tarkastellaan.

3.2 Maaseutumatkailu

Maaseutumatkailu voidaan määritellä seuraavasti:

"Maaseutumatkailu on taajamien ja matkailukeskusten ulkopuolisella maaseudulla tapahtuvaa matkailua, joka on usein pienimuotoista, maatilatalouteen ja ulkoiluun liittyvää yksilöllistä palvelua käsittävää matkailua" (Borg 1997).

Tai seuraavasti:

"Maaseutumatkailu on maaseudun luontaisiin edellytyksiin ja voimavaroihin - luonto, maisema, kulttuuri, ihminen - sekä perhe- ja pienyrittäjyyteen perustuvaa asiakaslähtöistä matkailun yritystoimintaa" (Maaseutupoliitiikan... 2000).

Maaseutu kattaa 99 % Suomen pinta-alasta. Maaseutuun kuuluu haja-asutusalueet ja alle 500 asukkaan taajamat. Maaseutu voidaan jakaa kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja syrjäiseen maaseutuun (Silvennoinen et al. 1997, 26).

Maaseutupoliittisen yhteistyöryhmän mukaan maaseutumatkailussa yhdistyvät ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen matkailu. Maaseudun luontaisia voimavaroja ovat suomalainen väljään rakennettu ja rauhallinen maaseutu ympäristö, puhdas luonto ja ympäristö metsineen, vesistöineen, peltoineen ja tuntureineen sekä maaseudun ihmisten monipuolinen osaaminen. Nämä voimavarat yhdistämällä syntyy matkailupalvelu, jota pyritään myymään ja markkinoimaan tehokkaasti. Maaseutumatkailu on käsite, jota käytetään maaseudun kehittämiskeskustelussa. Maaseutumatkailu voidaan ymmärtää siis maaseutupoliittisena kehittämisterminä. Maaseutumatkailua ei nähdä itsenäisenä toimialana, vaan sen tarjoamat palvelut voidaan jakaa kuten muutkin matkailupalvelut ravitsemis-, majoitus-, ohjelma- ja oheispalveluihin. Maaseutumatkailu ammentaa mahdollisuutensa pitkälti maaseudun omista, luontaisista voimavaroista (Maaseutupoliitiikan... 2000).

Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen määritelmän mukaan maaseutumatkailuun kuuluvat maatilamatkailu ja muut maaseudun matkailuyritykset, jotka tarjoavat matkailupalveluja. Kyseisiä palveluja ovat mm. itsepalvelulomat mökeissä, perinteinen puoli- ja täysihoito maalaistaloissa, aamiaismajoitus (bed & breakfast), kahvi- ja ateriapalvelut, maaseudun oheis- ja ohjelmapalvelut sekä matkailutilan tuotteiden myynti. Maaseutumatkailu on muuttunut toimintaprofiililtaan ja perinteisen mökinvuokrauksen sijaan tarjolla on nyt monipuolisia palveluja matkailijoiden käyttöön (Silvennoinen et al. 1997, 26).

Maaseutumatkailuun liittyy usein myös ympäristövastuullinen toiminta ja kestävän kehityksen kriteereiden huomioiminen. Yritysten investoinnit ovat yleensä tuottoon nähden pieniä, ja taloudellinen hyöty jää usein paikalliselle tasolle (emt., 26). Maaseudun luonto ja ympäristön

monimuotoisuus tukevat maaseutumatkailun harjoittamista. Ympäristövastuullisuus merkitsee huolehtimista fyysisestä ympäristöstä, kuten pihapiiristä ja lähiympäristöstä, ja toisaalta energia- ja jätehuollon järjestämistä. Energiahuollossa voidaan suosia uusiutuvia energialähteitä, kuten tuulivoimaa ja aurinkovoimaa. Rakennuksissa voidaan säästää energiaa muun muassa riittäväällä eristyksellä seinissä ja ikkunoissa sekä sijoittamalla rakennukset energiataloudellisella tavalla. Toimiva jätehuolto tarkoittaa jätteiden lajittelua ja niiden hävittämistä tai kuljetusta pois asianmukaisella tavalla. Maatuva, orgaaninen jäte voidaan jatkoprosessoida ympäristöystävällisesti kompostoinnin avulla. Maaseutumatkailuyritykset sijaitsevat usein lähellä vesistöjä, joten vesiensuojelusta on myös erityisesti huolehdittava (Hemmi 1995, 96-101).

Maaseutumatkailun yhteistyöryhmä näkee tärkeänä, että maaseutumatkailu profiloituu tarkasti, sillä kaikki maaseudulla tapahtuva matkailu ei suinkaan ole maaseutumatkailua. Profiilin luomisen ja markkinoinnin tulisi pohjautua arvolähtökohtiin, joista tärkeimpiä ovat ympäristövastuullisuus, terveys ja maaseudun kulttuuriperinnön vaaliminen. Kehittämistyön perustana täytyy olla ekologisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti kestävä matkailu, koska suomalaisen maaseutumatkailun suurin vahvuus on nimenomaan puhdas luonto. Suomi-imago perustuu ulkomaan markkinoinnissa pitkälti puhtaaseen luontoon ja markkinoinnin tulee olla uskottavaa ja luotettavaa. Uskottavuutta ei ole varaa menettää puhumalla ympäristövastuullisuudesta ja toimimalla käytännön tasolla toisin (Maaseutupolitiikan... 2000).

3.3 Luontomatkailu

Luontomatkailu voidaan määritellä seuraavasti:

"Luontomatkailu on matkustamista luontoon joko omatoimisesti tai matkanjärjestäjän ohjaamana siten, että olennaisena osana matkaa on lihasvoimaan tai luonnonvoimiin perustuva liikkuminen, kun matkan päätarkoitus on luontoelämyksen kokeminen" (Valkama, 1996³).

Kyseisen määritelmän mukaan luontomatkailu suuntautuu aitoon luonnonympäristöön eli "alkuperäiseen" luontoon ja matkailutapahtuma alkaa jo liikkumisesta matkakohteeseen. Luontomatkailuksi ei katsota esimerkiksi moottoriajoneuvoilla suoritettavaa matkailua - vaikka se suuntautuisikin luontoon - koska tällöin aitojen luontoelämysten kokemisen katsotaan vaarantuvan ja välineellistyvän. Toisaalta määritelmä ei aseta tiettyjä ympäristönsuojelullisia velvoitteita, mikä pyrkii palvelemaan määritelmän käytännöllisyyttä (Valkama 1997, 99).

Luontomatkailu on luonnonympäristössä tapahtuvaa matkailua, joka pyrkii noudattamaan kestävän kehityksen mukaisen matkailun periaatteita siten, että luonnon kantokyky ei ylity eikä biodiversiteetti taannu matkakohteessa. Käsite sisältää luonnosta kiinnostuneen matkailijan, luontomatkailijan, luontoa tuotannontekijänä hyödyntävän luontomatkailuyrittäjän, luontomatkailutuotteet sekä matkakohteen eli luonnon. Luonto toimii luontomatkailun tuotekehityksen raaka-ainevarastona ja resurssina. Luontomatkailu on kestävä, kun resurssit säilyvät ehtymättöminä ja muuntumattomina (Hemmi 1995, 158).

Luontomatkailu tarkoittaa matkustamista luontonsa puolesta mielenkiintoisille alueille, joilla on tarjolla luontoon liittyviä matkailutuotteita ja joilla voidaan tarkkailla ja opiskella luontoa, maisemaa tai kulttuuria. Luontomatkailun tärkeimpiä kohdealueita ovat suojelualueet, jolloin luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteet tulisi sovittaa yhteen. Luonnonresurssit muodostavat luontomatkailutuotteen perustekijän ja samalla näyttämön, jolla matkailutapahtuma viedään läpi. Luontomatkailun aktiviteetteihin ei välttämättä sisälly suojeluperiaatetta. Laajeneva luontomatkailu pahimmillaan osaltaan kuluttaa luontoa, mutta parhaimmillaan taas pyrkii säilyttämään sen (emt., 19).

Luontomatkailu voi toiminnallisesti toteutua erämaamatkailun, elämysmatkailun, seikkailumatkailun tai luontoliikunnan muodossa. Luontomatkailu ei kuitenkaan sisällä kaikkia luontoon tai luonnonläheiseen ympäristöön kuuluvia aktiviteetteja. Luontomatkailussa suositaan lihasvoimalla (ihmisen tai eläimen) tapahtuvaa liikkumista, ulkoilua ja retkeilyä. Esimerkiksi laskettelu tai moottorikelkkasafarit eivät ole luontomatkailua. Luontomatkailun filosofiana on elämän

³ Valkama on määritellyt luontomatkailun käsitteen julkaisussaan: Luontomatkailu ja ympäristönsuojelu. Käsitteiden luominen ja Suomen tilanteen tarkastelu. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, limnologian ja ympäristönsuojelun laitos (1996).

kunnioittaminen ja luonnon hyvinvointi, joten metsästys ei ole luontomatkailua, sillä eläinten surmaaminen ei ole ympäristöä säästävä tapahtuma. Tosin kalastusta⁴ pidetään osittain luontomatkailutuotteena, joten rajanveto on tulkinnanvarainen. Luontomatkailukäsite ei matkailun yleisestä määritelmästä johtuen sisällä taajamien läheisyydessä tapahtuvaa kyseisen taajaman asukkaiden luonnon virkistyskäyttöä (emt., 19- 20).

Luontomatkailu on matkailutoimintaa, jonka avulla ihmisillä on mahdollisuus vieraila paikoissa, joiden luonnonominaisuudet vetävät puoleensa niiden itseisarvon vuoksi. Luontomatkailu sallii ainoastaan sellaiset toiminnot, jotka noudattavat matkakohteen luonnon sisäisiä tapahtumia, prosesseja rakenteita. Luontomatkailu on yrittäjien kannalta joka tapauksessa elinkeinon harjoittamista, joten ristiriitaa saattaaakin syntyä luontoa hyväksikäyttävän yritystoiminnan ja luontoa säästävän toiminnan välillä. Yrittäjältä edellytetään luontomatkailun yhtenä osapuolena luontoa kunnioittavaa asennetta. Samaa edellytetään myös muilta osapuolilta eli matkailijoilta ja matkanjärjestäjiltä. Onnistunut luontomatkailun harjoittaminen edellyttää kaikkien luontomatkailun osapuolien yhteistyötä ja toisten ymmärtämistä niin, että luonto ja sen merkitys matkailun kannalta avautuisi kaikille osapuolille (emt., 159).

Luontomatkailua voidaan määritellä monesta eri näkökulmasta. Luontomatkailu voidaan määritellä matkailijan luontosuhteen perusteella, yhteiskunnallisesti normeista ja arvoista käsin, ekofilosofian avulla tai elinkeinon näkökulmasta. Matkailijan ja luonnon välistä suhdetta voidaan käsitellä jopa täysin matkailuelinkeinon ulkopuolisena toimintana, sillä luonnosta voi nauttia myös käyttämättä kaupallisia matkailupalveluita. Toisaalta luontomatkailu käsitteenä sisältää kaksi määriteltävää osaa, jotka ovat luonto ja matkailu. Luontomatkailu on pitkälti näiden käsitteiden luonnon kannalta optimaalista yhdistämistä ja matkailun eri osapuolten välistä kommunikatiivista yhteistoimintaa (emt., 160).

⁴ Kalastuksen kohdalla esiintyy kaksi suuntausta: joskus urheilukalastajilla on tapana päästää pyydetty kala takaisin vesistöön, kun taas joskus kala tapetaan syötäväksi. Jälkimmäinen suuntaus ei varauksetta kuulu luontomatkailun piiriin (Hemmi 1995, 159).

3.4 Ympäristövastuullinen matkailu

Ympäristövastuullinen matkailu voidaan määritellä seuraavasti:

"Ympäristövastuullisella matkailulla tarkoitetaan ympäristönsuojelutavoitteiden, paikallisen väestön elinkeinon ja kulttuurin sekä matkailijoiden haluamien kokemusten ja vuorovaikutusten yhteensovittamista siten, että asetetut tavoitteet saavutetaan säilyttäen samalla ekologinen ja sosiaalinen kantokyky" (Valkama, 1997).

Ympäristövastuullisessa matkailussa yhdistyy kaksi käsitettä, jotka ovat ympäristö ja matkailu. Lisäksi käsitteeseen liittyy matkailuyritysten ja matkailijoiden vastuu ympäristön tilasta. Ympäristöllä tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä ympärillämme on, kuten kaupungeja, taajamia, maaseutua, erämaita, metsiä ja vesistöjä. Matkailuaktiiviteettien toteuttamisen suhteen ympäristö voidaan jakaa luonnonympäristöön, muokattuun ympäristöön ja rakennettuun ympäristöön (Hemmi 1995, 18).

Ympäristövastuullinen matkailu käsittää ekosysteemien ja yleensäkin ympäristön kokonaisvaltaisen suojeluperiaatteen, johon kuuluvat muun muassa luonnonsuojelu, jätehuolto, energian säästäminen, kestävä kehitys ja matkailuyritysten päästöjen vähentäminen. Ympäristövastuullisessa matkailussa matkailuaktiiviteetteihin ja yrittämiseen liittyvät luontoon kohdistuva kasvatusta ja opetus sekä luonnon ympäristön arvostaminen ja kunnioitus. Matkailu on usein pienten ryhmien matkailua, ja matkailuyrityksissä noudatetaan selkeitä ympäristöä säästäviä toimenpiteitä ja ympäristönjohtamistapaa. Ympäristövastuullinen matkailu käsittää kaupunkien ja taajamien ympäristövastuullisen matkailun sekä luontoon kohdistuvan ympäristövastuullisen matkailun (emt., 18 - 19). Ympäristövastuullinen matkailu on samalla myös ympäristön huomioon ottavaa ja ympäristöä säästävää matkailua. Sillä tarkoitetaan matkailun kehitystä, joka mahdollistaa matkailulle välttämättömien luonnonvarojen uusiutumisen ja ehkäisee samalla niiden liiallista käyttöä (Hagsberg 1995, 4).

Ympäristövastuullisen matkailun käsite sisältää ympäristötietoisien yrittäjien, ympäristötietoisien matkailijain sekä ympäristötietoisien paikallisten asukkain ja kulttuurin. Matkanjärjestäjältä voidaan myös edellyttää ympäristövastuuta. Käsite sisältää myös ekologisen ja sosiaalisen kantokyvyn. *Ekologinen kantokyky* voidaan edelleen jakaa *fyysiseen* kantokykyyn, joka kuvaa maaperän kykyä sietää kulkemista, eroosiota tai koneiden aiheuttamaa räsitystä, ja *bioottiseen* kantokykyyn, joka kuvaa kohdealueen biodiversiteettia ja kasvillisuuden kulutuskestävyyttä. *Sosiaalinen kantokyky* voidaan ilmaista joko paikallisen väestön ja matkailijain välisen kanssakäymisen sietokykyinä tai matkailijain keskinäisen kanssakäymisen ja kohtaamisten sietokykyinä. Massamatkailukohteissa matkailijat yleensä sietävät kohtaamisista runsaasti, kun taas erämaa-alueilla vain kohtalaisen vähän. Matkailualueen kantokyky voidaan ilmaista edelleen myös taloudellisena, visuaalisena tai poliittis-hallinnollisena kantokykyinä. Matkailun katsotaan olevan kestävä ja ympäristövastuullista,

kun mikään näistä kantokyvyn muodoista ei ylity pitkällä aikavälillä tarkasteltuna (Hemmi 1995, 20-23).

Matkailun edistämiskeskus on myös määritellyt ympäristöä säästävän matkailun kehittämisen keskeiset periaatteet. Periaatteet on koottu seuraavaan taulukkoon.

TAULUKKO 1. Ympäristöä säästävän matkailun keskeisiä periaatteita. Matkailun edistämiskeskus (MEK), 1993.

- Ympäristönäkökohdat on otettava huomioon tehtäessä matkailu- ja täydennysinvestointeja. Näkökulma on ulotettava tulevaisuuteen ja ratkaisujen on oltava pitkäjänteisiä.
- Rakentamisessa on tukeuduttava paikallisiin perinteisiin ja arkkitehtuuri on sovitettava ympäristöön ja maisemaan. Rakennus- ja pintamateriaalien sekä teknisten ratkaisujen tulee olla ympäristöä säästäviä (puu, jätevesien imeytys ja maasuodattimet, kompostoitavat käymälät).
- Maisemanhoito ja luonnon monimuotoisuus on turvattava siten, että vanha viljelykulttuuri ja luonto sulautuisivat maisemallisesti hyvin yhteen.
- Liikenteen meluhaittoja tulee vähentää ja poistaa matkailualueilla. Etäisyys liikenteeseen on otettava huomioon jo matkailuinvestointien suunnitteluvaiheessa.
- Matkailuyritysten tulisi suosia paikallisten tuotteiden ja palveluiden käyttöä. Työvoiman käytön lisäksi voidaan hyödyntää paikallisia maatalous- ja käsiteollisuustuotteita, opas- ja ohjelmalveluja sekä luomuviljeltyjä elintarvikkeita.
- Koulutuksella ja tiedotuksella voidaan vaikuttaa matkailuyritysten henkilökunnan asenteisiin. Henkilökunnan tulee toimia ympäristöä säästävien periaatteiden mukaisesti ja opastaa myös asiakkaita ympäristöä säästävässä käyttäytymisessä.
- Julkisia kulkuvälineitä tulee suosia ja käyttää matkaohjelmien toteuttamisessa. Välttämättömät kuljetukset suoritetaan joukkokuljetuksina.
- Liikuntamuotoina tulee suosia sellaisia lajeja, jotka perustuvat lihasvoiman käyttöön. Ympäristöä säästäviä liikuntamuotoja ovat mm. kävely, pyöräily, melonta, ratsastus, hevoskyyti ja poroajelut.
- Luonnossa liikuttaessa tulee kaikkina vuodenaikoina noudattaa "pysy polulla" -periaatetta. Opastetuilla luontoretkillä tavoitteena on matkailijoiden ympäristötietouden ja luonnon tuntemuksen syventäminen.
- Matkailutuotteita ja -palveluja markkinoitaessa on asiakkaille välitettävä oikeaa ja tosiasioihin perustuvaa tietoa niiden laadusta ja ympäristöä säästävistä ominaisuuksista. Asiakaskunta on samalla ympäristötietoinen kohderyhmä, joka edellyttää tuotteilta ja palveluilta luvattua tasoa.

3.5 Kestävä matkailu

Kestävä matkailu voidaan määritellä seuraavasti:

"Kestävä matkailu on kehitysprosessi, jossa huomioidaan kaikkien voimavarojen hoito sillä tavoin, että taloudelliset, sosiaaliset ja esteettiset tarpeet täyttyvät samalla kun ylläpidetään kulttuurista koskemattomuutta ja säilytetään elämää ylläpitävät ekologiset toiminnot ja biologinen monimuotoisuus" (Borg, 1997).

Tässä määritelmässä, niin kuin monissa muissakin kestävän matkailun määritelmissä korostetaan sitä, että kestävä matkailu on prosessi, ei siis mikään yksittäinen matkailusektori (erona esimerkiksi luontomatkailuun). Kestävä matkailu on käsitteenä paljon monitahoisempi kuin maaseutumatkailu, luontomatkailu tai ympäristövastuullinen matkailu. Kestävä matkailu on kaikkea matkailua koskettava periaate ja syvälinen prosessi, jonka sisällyttäminen laajaan matkailuelinkeinoon ja sosiaalisiin arvoihin on aikaa vievää. Tulevaisuudessa koko matkailuelinkeinoon on varmasti saatu liitettyä erilaisia kestävyyskriteerejä, ja joukkomatkailun rinnalle tulee monia vaihtoehtoisia matkailumuotoja. Myös matkailuveroja saatetaan ottaa käyttöön korvaamaan luonnolle tai kulttuurille aiheutuneita vahinkoja (Borg 1997, 48-50).

Kestävän matkailun kehittämisessä korostetaan paikallisyhteisön mukana oloa. Suhteiden vahvistaminen muihin teollisuuden aloihin on myös tärkeää. Yhteistyö yksityisen sektorin (majoitusliikkeet, matkanjärjestäjät, liikenne, kauppa) ja julkisen sektorin (suunnittelu, markkinointi, koulutuspalvelut) sekä ei-kaupallisten organisaatioiden ja epävirallisten kansalaisryhmien välillä on keskeistä kestävän matkailun prosessissa. Sidosryhmäsuhteiden muodostumiseen matkakohteessa vaikuttavat useat eri tekijät. Matkailualueet eroavat toisistaan siinä kuinka riippuvaisia ne ovat matkailijamääristä. Perinteiset massaturismikohteet ovat usein riippuvaisia suurista matkailijamääristä, ja niiden infrastruktuuri on kehittynyt palvelemaan useita matkailijoita samanaikaisesti. Sen sijaan perifeeriset alueet kiinnostavat usein uutta matkailijaa, "new tourist", joka ei niinkään etsi tasokasta majoituspaikkaa vaan alkuperäiskulttuuria, ystävällistä isäntäyhteisöä ja autenttisuutta. Perifeerisillä alueilla, joissa matkailu on vasta alkamassa, voi olla paremmat lähtökohdat kestävän matkailun kehittämiseksi kuin jo vakiintuneilla matkailukeskuksilla. Matkailun sidosryhmät ja niiden toimintatavat sekä kulttuurinen ja poliittinen tausta ovat eri alueilla erilaisia. Se mikä soveltuu tietylle alueelle, ei välttämättä sovellu toiselle (Hynönen 2002, 139-140).

Kestävää matkailua voidaan tarkastella myös sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyysnäkökulmasta. Nurminen (2002) on tarkastellut kestävän matkailun periaatteita "Nuotta - kestävä"

kulttuurimatkailua saaristossa" -hankkeen yhteydessä. Kestävän matkailun periaatteita voidaan hyödyntää myös käytännön aluekehittämistyössä. Usein aluekehittäminen nähdään kapea-alaisesti vain elinkeinoelämää tukevana ja työllistävänä tekijänä. Alueen elinvoima riippuu myös muistakin seikoista, kuten ympäristön tilasta, palvelutarjonnasta, yhteisön hyvinvoinnista, vahvasta identiteetistä ja asukkaiden yleisestä tyytyväisyydestä. Aluekehittämisen tavoitteina tulisi olla parantaa kohdealueen väestön ja toimijoiden henkistä, sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia (Nurminen 2002, 177-181).

Nurminen on kirjannut kestävän matkailun sosiaalisiin ja kulttuurisiin seikkoihin liittyvät periaatteet seuraavasti:

1. Paikallisilla asukkailla on oikeus vaikuttaa matkailun kehittämiseen kotiseudullaan ja siihen, miten heidän kotiseutuansa markkinoidaan.
2. Matkailun kehittämisessä on kunnioitettava paikallisen kulttuurin ominaispiirteitä ja vältettävä samankaltaistumista.
3. Paikalliskulttuurin ilmiöiden merkitystä paikalliselle yhteisölle ja väestölle on kunnioitettava.
4. Matkailijoiden ja alueen asukkaiden suhteen on oltava tasavertainen ja toinen toistaan kunnioittava.
5. Kulttuuriympäristöstä on huolehdittava.

3.6 Luomumatkailu

Luomumatkailussa voidaan erottaa elementtejä monista kestävän matkailun muodoista. Luomumatkailu kohdistuu käytännössä maaseutumaiseen tai luonnonläheiseen ympäristöön. Luomumatkailukohde voi olla majoitus-, ruoka- ja/tai ohjelmapalveluja tarjoava maatila tai muu ekologinen kohde, mutta myös taajama-alueella tai sen läheisyydessä sijaitseva pieni ympäristövastuullinen leirintäalue, hotelli tai majatalo. Luomumatkailukohde voi olla myös ekokylä tai perinnemaiseman hoitoon ja luonnonsuojeluun keskittynyt kohde (Arell 2003).

Useat luomumatkailutilat ovat itse asiassa maatiloja, joiden toimintaperiaatteet noudattavat pitkälti maaseutumatkailuyritysten tunnusmerkkejä. Maatilat ovat kooltaan suhteellisen pieniä (keskiarvo on noin 30 ha) ja niillä on usein jo entuudestaan harjoitettu luomuviljelyä tai muuta luomutuotantoa. Luomuviljelyn harjoittaminen ja luomutuotteiden tuottaminen onkin eräs luomumatkailun keskeisimmistä piirteistä, ja peräti kaksi kolmesta luomumatkailukohteesta on rekisteröity luomutilaksi. Luomumatkailutilojen perusajatuksia ovat muun muassa luonnonmukainen viljelytapa, perinteisten työtapojen vaaliminen, luonnon kunnioittaminen, materiaalien säästäminen ja uudelleenkäyttäminen, yhteisöllisyys sekä henkinen kasvu. Luomumatkailua harjoittavilla luomutiloilla ei sallita kemiallisten lannoitteiden tai torjunta-aineiden käyttämistä. Ravitsemuspalveluita tarjottaessa suositaan aina luomuraaka-aineita ja kannustetaan lisäämään niiden käyttöä. Monissa kohteissa on myynnissä myös tilojen omia luomutuotteita, kuten luomutyrnimarjahilloa tai luomuluumuja. Eläimet, kuten lypsylehmät, kanat, siat ja hevoset kuuluvat myös oleellisena osana luomumatkailutilojen pihapiiriin. Yhtä hyvin pihapiirissä voi törmätä koiriin ja kissoihin, jotka ovat tilan isäntäväen omia lemmikkieläimiä.

Luomumatkailussa on selviä yhteyksiä myös luontomatkailuun. Luomumatkailu, aivan kuten luontomatkailukin, kohdistuu usein luontonsa puolesta kiinnostaville alueille, kuten kansallispuistoihin, merenrantaniityille tai luonnonhoitoalueille. Luomumatkailun avulla matkailija voi tutustua luontoon ja samalla rakentaa omaa luontosuhdettaan. Luomumatkailussa korostuu omakohtainen kokemuksellisuus ja uuden tiedon oppiminen ympäristöä tarkkailemalla. Selvä yhtymäkohta suhteessa luontomatkailuun on myös lihasvoiman ja luonnonvoimien suosiminen itse liikkumistapahtumassa. Luomumatkailua tukevia kulkumuotoja ovat muun muassa retkeily jalkaisin, kanoottiretket, pyöräily, ratsastus, potkukelkkailu ja maastohiihto. Moottorikelkkailu, moottoriveneily ja muut kulkumuodot, jotka perustuvat fossiilisten polttoaineiden käyttämiseen, eivät kuulu luomumatkailun piiriin.

Luomumatkailu on samalla myös ympäristövastuullista matkailua. Luomumatkailuyritykset panostavat vahvasti ympäristönsuojeluun ja paikallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen. Luomumatkailun tavoitteena on tukea kestävää kehitystä ja luonnon monimuotoisuutta. Toimiva jätehuolto ja energian säästäminen ovat osa luomumatkailuyritysten ympäristövastuullista toimintaa.

Myös ympäristö- ja luomukasvatus korostuvat yritysten toiminnassa. Kaikessa toiminnassa korostuu luonnonmukaisuus, ekologisuus ja vastuu luonnon sekä rakennetun ympäristön säilymisestä tulevaisuudessakin. Luomumatkailun tulee toimia ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväällä pohjalla.

Luomumatkailu voidaan yrittää määritellä seuraavasti:

Luomumatkailu on mahdollisimman ekologisesti ja luonnonmukaisesti toteutettua matkailutoimintaa, joka kohdistuu maaseutumaiseen tai luonnonläheiseen ympäristöön siten, että samalla huomioidaan ekologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys.

Ekologisesti kestävän kehityksen perusehtoina ovat luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen ja ihmisen taloudellisen ja kaiken aineellisen toiminnan sopeuttaminen maapallon luonnonvaroihin ja luonnon toimintajärjestelmään (Nyroos & Salonen, 13). Hankevastaava **Terhi Arellin** mukaan ekologisella kestävyydellä tarkoitetaan kaikkea ympäristövastuullista toimintaa, jossa otetaan ympäristönäkökohdat kokonaisvaltaisesti huomioon. Siihen kuuluvat mm. luonnon monimuotoisuuden edistäminen, luomuviljelyn tukeminen, veden ja energian vastuullinen käyttö ja ekologisuuden huomioiminen ruoka- ja ohjelmapalveluissa sekä rakentamisessa (Arell 2003b).

Sosiaalisesti kestävä (yhteiskunnallisesti oikeudenmukainen) kehitys turvaa ihmisille yhdenvertaiset mahdollisuudet oman elämän hyvinvoinnin luomiseen, perusoikeuksien toteutumiseen ja elämän perusedellytysten hankkimiseen sekä mahdollisuuden tasa-arvoiseen osallistumiseen ja vastuunottoon päätöksenteossa omassa maassa ja maailmanyhteisössä (Nyroos & Salonen, 14). Arellin mukaan sosiaalisen kestävyuden tavoitteena on tukea paikallisen kulttuurin olemassaoloa ja lisätä yhteistyömahdollisuuksia; jokaisella luomumatkailutilalla ei tarvitse olla kaikkia palveluita, vaan esimerkiksi kaksi maatilaa voi toimia yhteistyössä, jolloin toinen tarjoaa majoitusta ja toinen ruokapalveluja (Arell 2003b).

Kulttuurisesti kestävä kehitys on samalla ihmisen henkisesti uudistuvaa kehitystä, joka mahdollistaa vapaan henkisen toiminnan, eettisen kasvun sekä kulttuurien moninaisuuden säilymisen ja kehittymisen sukupolvesta toiseen (Nyroos & Salonen, 14). Arellin mukaan kulttuurinen kestävyys on paikallisen kulttuurin ja perinteiden kunnioittamista ja huomioimista. Paikallista kulttuuria edustavat mm. kulttuurimaisemat, rakennusperinne, paikalliset ruokalajit, vanhat kasvi- ja eläinlajikkeet sekä myös uusi paikallinen kulttuuri (Arell 2003b). Siivonen (2002) näkee paikallisen kulttuurin ja kulttuurisen kestävyuden monisärmäisenä ilmiönä, johon kuuluu monia elementtejä, kuten paikan henki, identiteetti tai aito perinne. Kulttuuri voidaan ymmärtää myös konkreettisina asioina, kuten kulttuurimaisemana, kulttuurihistoriallisesti arvokkaina rakennuksina tai

kansanperintinä. Keskeistä kulttuurisesti kestäväälle kehitykselle on sen sidoksisuus kaikkiin kestäväen kehityksen osa-alueisiin eli taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyyteen. Keskeisenä tavoitteena on hyvinvoinnin edellytysten säilyminen sukupolvelta toiselle (Siivonen 2002, 37-48).

3.7 Käsitteiden keskinäistä vertailua

Seuraavassa on kuvailtu kestävän matkailun muotoja eri ulottuvuuksista tarkasteltuna (taulukko 2). Tavoitteenani on vertailla erilaisia kestävän matkailun periaatteita noudattavia matkailumuotoja suhteessa toisiinsa ja luomumatkailuun. Matkailumuotoja voidaan tarkastella niistä tekijöistä käsin, jotka määrittävät matkailun "näyttämöä" eli sitä fyysistä ympäristöä, palvelujen tarjontaa tai matkailun periaatteellisia lähtökohtia ja tavoitteita, jossa matkailutapahtuma läpikäydään.

TAULUKKO 2. Kestävän matkailun eri muotojen välistä vertailua, mukailen Björkiä (1997).

Tarkasteltava ulottuvuus Matkailumuoto	Kohdealueen tyyppi	Matkailu-aktiiviteetti	Matkailun kohde	Matkailun periaate ja tavoite
MAASEUTU-MATKAILU	Rakennettu ja kulttuuri-ympäristö	Mökkeily, maatilaloma, ohjelmapalvelut	Maaseudun luonto ja ympäristö	Ympäristön huomioiminen, kierrätys
LUONTO-MATKAILU	Luonnon ympäristö	Elämys- ja erämaamatkat, luontoliikunta	Aito luonnon-ympäristö	Luonnon tarkkailu ja luontoelämykset
YMPÄRISTÖ-VASTUULLINEN MATKAILU	Luonnon ympäristö ja rakennettu ympäristö	Pienten ryhmien matkat, opastetut retket	Luonto, kaupungit ja taajamat	Luonnon arvostaminen ja kunnioittaminen, ekologisuus
EKOMATKAILU	Luonnon ympäristö	Retket suojelu-alueille (kehitysmaissa)	Luonto ja luonnonsuojelu-alueet	Luonnon suojelu ja taloudellinen hyöty
LUOMU-MATKAILU	Maaseutu sekä luonnon ja kulttuuri-ympäristö	Osallistuminen maatilan töihin, ekologinen retkeily	Maaseudun ympäristö, luonto, kaupungit ja taajamat	Kulttuuriperinnön säilyminen, kestävä kehitys matkailussa

Edellä esitettyä taulukkoa tulkittaessa kestävän matkailun eri muotoja voidaan verrata vertailun kohteena olevan ulottuvuuden mukaan. Tarkasteluni kohteena olevia ulottuvuuksia ovat matkailun kohdealueen tyyppi, matkailuaktiiviteettien muoto, matkailun kohdealue ja matkailun periaatteelliset tavoitteet.

Matkailun *kohdealueen tyyppillä* tarkoitan sitä fyysistä ympäristöä makrotasolla, jossa matkailutapahtuma läpikäydään. Makrotasolla fyysinen ympäristö voidaan jakaa rakennettuun

ympäristöön, luonnon ympäristöön, kulttuuriympäristöön ja maaseutuympäristöön. Rakennettu ympäristö eroaa oleellisesti luonnon ympäristöstä, sillä rakennetussa ympäristössä on aina ihmisen muokkaamaa ja ihminen on jättänyt siihen omia merkkejään ja jälkiään. Rakennettua ympäristöä ovat kaupungit, kylät, taajamat ja maaseutukeskukset sekä liikenteen infrastruktuuri, kuten tiet ja väylät. Kulttuuriympäristö ja maaseutuympäristö ovat samalla myös rakennettua ympäristöä, sillä niissä on nähtävissä ihmisen käden jälki. Luonnon ympäristö on luonteeltaan ja visuaaliselta ulkoasultaan mahdollisimman luonnonmukaista ja koskematonta. Myös luonnon ympäristö on usein alttiina ihmisen vaikutukselle esimerkiksi ulkoilu- ja virkistysalueilla. Tässä yhteydessä tarkoitan luonnon ympäristöllä sitä luonnontilaista ympäristöä, kuten erämaita ja luonnonsuojelualueita, joka on ihmisen vaikutuksen alaisena, mutta jossa ei ole ihmisen jättämiä jälkiä ja merkkejä, kuten rakennuksia tai teitä.

Matkailuaktiviteeteilla tarkoitan niitä toimintoja ja palveluja, joita kukin matkailumuoto tarjoaa matkailijoille. Matkailuaktiviteetteja ovat mm. perinteinen mökkilomailu maaseudulla tai taajama-alueilla, järjestetyt ohjelmopalvelut, kuten koiravaljakkoretket tai kanoottiretket, erämaavaellukset, opastetut retket kulttuurikohteissa, retket ja vaellukset kansallispuistoissa tai suojelualueilla sekä perinteiset heinätalkoot maatiloilla. Matkailuaktiviteettien suhteen kestävän matkailun eri muodot eroavat toisistaan suhteellisen paljon. Luontomatkailu ja niin sanottu ekomatkailu kohdistuvat lähinnä mahdollisimman luonnonmukaiseen ja koskemattomaan ympäristöön. Ne hyödyntävät matkailuaktiviteettien suhteen luonnon ympäristöä, kuten erämaa-alueita, laajoja kansallispuistoja ja vapaita vesistöjä. Luontomatkailu voi toteutua kanoottivaelluksena ja ekomatkailu safariretkenä afrikkalaiseen kansallispuistoon. Maaseutumatkailu sekä luomumatkailu hyödyntävät sen sijaan selkeästi rakennettua ympäristöä. Maaseutumatkailuyritys voi tarjota matkailijalle kosketusta perinteiseen maatalouteen vaikkapa heinätalkoina tai sadonkorjuujuhlina. Luomumatkailutila tarjoaa osittain samoja palveluita, mutta huomio keskittyy enemmän matkailun ekologisuuteen ja kulttuuriseen sekä sosiaaliseen kestävyteen. Luomumatkailutilalla voidaan tutustua esimerkiksi luomuyrtteihin ja niiden terveysvaikutuksiin, järjestää työyhteisöjen koulutustilaisuuksia, tutustua "pehmeään" metsätalouteen tai osallistua lampaiden hoitoon ja ruokintaan. Luomumatkailutila voi toisaalta tarjota myös tyypillisiä luontopalveluita, kuten opastettuja retkiä läheiseen kansallispuistoon tai kanoottivaelluksia.

Matkailun kohteena tarkastelussani voi olla aito luonnonympäristö, maaseudun luonto ja ympäristö, kaupungit, taajamat, luonnonsuojelualueet ja ekologiset kohteet. Maaseutumatkailu ja

luomumatkailu hyödyntävät pitkälti maaseudun luontoa ja ympäristöä. Matkailutapahtumat keskittyvät maaseutumaiseen ympäristöön. Maaseutumatkailusta poiketen luomumatkailu voi kohdistua myös luonnonläheiseen ympäristöön, kuten kansallispuistojen läheisyyteen. Lisäksi luomumatkailun kohteena voi olla myös kaupunkimainen ympäristö, kuten leirintäalue tai pieni ekologisesti toimiva hotelli. Ympäristövastuullinen matkailu kohdistuu usein kaupunkimaiseen tai kaupunkien läheiseen ympäristöön ja esimerkkinä voisi olla ketjuun kuuluva hotelli, joka noudattaa toiminnassaan kansainvälisesti hyväksytyn ISO 14001 -ympäristöjärjestelmän standardeja. Luontomatkailun kohteena on useimmiten aito luonnonympäristö ja ekomatkailu keskittyvät pitkälti luonnon suojelualueille, jolloin toimintaan liittyy usein myös taloudellinen, voittoa tavoitteleva aspekti.

Kestävän matkailun muotoja voidaan tarkastella myös *matkailun periaatteellisen tavoitteen* ulottuvuudesta käsin. Luontomatkailussa, ympäristövastuullisessa matkailussa ja ekomatkailussa on selvä luonnon suojelua ja luontoa kunnioittava lataus. Luontomatkailun periaatteena on luonnon tarkkailu ja oppiminen. Ympäristövastuullinen matkailu korostaa luontoa arvostavaa ja kunnioittavaa asennetta; luontoa ja sen resursseja pyritään kaikin tavoin säästämään ja suojelemaan. Myös ekomatkailussa tulee esille luonnon suojelun ja sen elinvoimaisena säilyttämisen merkitys, tosin ehkä antroposentrisesti eli ihmiskeskeisesti; etenkin Afrikassa suojelualueilla harjoitetaan matkailua taloudellisen hyödyn vuoksi. Maaseutumatkailussa periaatteena on yhä enemmän huomioida ympäristö yritystoiminnassa, sillä onhan maatalouden harjoittaminen jo sinänsä riippuvainen ympäristön hyvästä tilasta. Luomumatkailun keskeisinä periaatteina ovat kulttuuriperinnön säilyminen, luomutuotannon tukeminen ja niin ekologisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurisestikin kestävä kehitys.

"Rajallisessa tilassa on rajaton kasvu tai toiminta mahdotonta."
Pertti Seiskari (1975)

4 Luomutuotanto osana luomumatkailutuotetta

4.1 Luomutuotannon keskeiset periaatteet

Luonnonmukainen tuotanto eli luomutuotanto on kestävä kehitys mukaista maataloutta, jossa pyritään korostamaan luonnon monimuotoisuutta ja uusiutuvien luonnonvarojen säästeliästä käyttöä. Luomutuotannossa (jatkossa luomu) pyritään viljelemään kasveja, kasvattamaan eläimiä ja valmistamaan elintarvikkeita mahdollisimman luonnonmukaisesti käyttäen hyväksi luonnon omia menetelmiä. Luomun ensisijaisia tavoitteita ovat luonnon pysyminen puhtaana ja elinvoimaisena, mahdollisimman monien kasvi- ja eläinlajien säilyminen luonnossa, luomutuotannossa käytettävien kotieläinten mahdollisuus elää lajilleen tyypillisesti, luomuelintarvikkeiden turvallisuus ja uusiutuvien luonnonvarojen säästeliäs käyttäminen (Finfood LUOMU 2001; Pro Agria 2003).

Luomun toiminta tukeutuu periaatteisiin, joiden avulla valvotaan luomutuotantoa ja joiden noudattamiseen kaikkien luomutoimijoiden tulee sitoutua. Periaatteisiin kuuluu, että kaikki toimijat rekisteröityvät valvontaan. Luomualan kattojärjestönä toimii IFOAM (*International Federation of Organic Agriculture Movements*), ja se on luonut luonnonmukaisen tuotannon kansainväliset puitesäännöt. Euroopan unionin alueella ja siten myös Suomessa on voimassa EU:n luomuasetus⁵, jota on täydennetty eläintuotannon säädöksellä⁶. EU:n luomuasetus asettaa minimivaatimukset kaikille EU:n alueella myytävälle luomutuotteille. Asetuksen vaatimusten lisäksi eri alueiden luomuyhdistyksillä voi olla myös omia tuotantoehtoja, joiden on täytettävä EU:n luomuasetuksen vaatimukset. Suomessa omia tuotantoehtoja ovat laatineet Luomuliitto sekä kansainvälisesti toimiva Biodynaaminen yhdistys (Finfood LUOMU 2001).

Suomalainen luomuvalvonta on lakisäätösiltä osiltaan viranomaisvalvontaa, ja se koskee kasvinviljelyn ja kotieläintuotannon lisäksi luomutuotteiden valmistusta ja markkinointia. Tuotantoketjua valvotaan tuotteen elinkaaren kaikissa vaiheissa eli maataloilta aina pakkausvaiheeseen asti. Maatiloja valvoo Kasvintuotannon tarkastuskeskus (KTTK) ja valvontakäyntejä tekevät Työvoima- ja elinkeinokeskusten (TE-keskus) valtuuttamat tarkastajat. Luomuelintarvikkeiden valmistusta valvoo Elintarvikevirasto (EVI). Elintarvikevirasto valvoo myös luomuelintarvikkeiden markkinointia ja vastaa Euroopan yhteisön ulkopuolisista maista tuotavien luomutuotteiden valvonnasta yhteistyössä tulliviranomaisten kanssa. Luonnonmukaisesti tuotettujen

⁵ EU:n luomuasetus (ETY) No: 2092/91

⁶ Eläintuotannon säädös (EY) No: 1804/1999

alkoholijuomien valvontavastuu on Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksella (STTV). Ahvenanmaalla luomuvalvonnasta vastaa paikallinen Maakuntahallitus (emt.).

Valvontajärjestelmään kuuluvat tilat ja yritykset tarkastetaan vuosittain, ja tuotantotilat sekä peltolohkot käydään yksityiskohtaisesti läpi. Valvonnan ja tarkastusten avulla halutaan varmistaa se, että viljelytoimenpiteet ja tuotanto-olosuhteet vastaavat Euroopan yhteisön luomuausetusta. Kaikkien tuotantoketjuun kuuluvien on sitouduttava noudattamaan luomun tuotantoehtoja ja rekisteröidyttävä luomuvalvontaan. Ennen toiminnan aloittamista suoritetaan alkutarkastus, ja sen jälkeen maatiloja sekä luomuelintarvikkeita valmistavia, pakkaavia ja maahantuovia tai luomutuotteita kerääviä yrityksiä valvotaan tarkastuskäyntien avulla vähintään kerran vuodessa. Valvontaketju takaa aidot luomutuotteet ja mahdollistaa luomutuotteiden alkuperän ja raaka-aineiden jäljitettävyyden (Finfood LUOMU 2001). Luonnonvara-lehdessä haastatellun kasvintuotannon tarkastuskeskuksen (KTTK) ylitarkastaja **Sampsa Heinosen** mukaan suomalainen luomuvalvonta on järjestelmällistä ja kattavaa, jolloin mahdollisuus vilppiin on vähäinen. Luomuvalvonta on hänen mukaansa tärkeätä etenkin kuluttajien luottamuksen suhteen, sillä luomuelintarvikkeiden alkuperään ja luonnonmukaisuuteen täytyy pystyä luottamaan. Suomessa paljastuu vuosittain vain muutama tapaus, jossa tuotantoehtoja on rikottu, mutta Heinosen mukaan muualla Euroopassa luomuvilppejä on paljastunut aika ajoin. Joka tapauksessa myös Suomessa käytetään valvontamenetelmiä ja valvontaa koskevia säännöksiä tulee jatkuvasti kehittää, sillä luomutuotteiden kysyntä ja sitä kautta myös luomutuotanto ovat viime vuosina osittain lisääntyneet (Luonnonvara 2001).

Luonnonmukainen maatalous voidaan toimintamuodon perusteella jakaa kasvintuotantoon ja kotieläintuotantoon. Luonnonmukainen kasvintuotanto alkaa siirtymävaiheesta, joka kestää vähintään kolme kasvukautta. Siirtymävaiheen aikana noudatetaan luomutuotannon ehtoja, mutta tuotteita ei vielä voida markkinoida luomutuotteina. Luomuviljely perustuu maan hyvään kasvukuntoon. Luonnonmukaisessa viljelyssä maan rakenne- ja ravinnetasapaino säilytetään viljelykierrolla ja käyttämällä eloperäisiä lannoitteita. Luomutilan viljelykierrossa kasvatetaan erilaisia kasveja vuorotellen ja viljelykierrossa käytetään nurmikasveja, kuten apilaa, joka pystyy sitomaan ilmakehän typpeä. Luomutiloilla ei käytetä keinolannoitteita, vaan ravinteet lisätään eloperäisessä muodossa, kuten karjanlantana, kompostina tai viherlannoituksena eli kyntämällä palkokasvipitoinen kasvusto maahan lannoitteeksi. Luomutiloilla ei käytetä keinotekoisia torjunta-aineita. Kasvinsuojelu perustuu paljolti ennaltaehkäisyyn monipuolisen viljelykierron ja taudinkestävien lajikkeiden avulla. Luonnonmukaisessa kasvintuotannossa sallitaan tuholaisten luontaisten vihollisten ja luonnosta saatavien torjunta-aineiden, kuten pyretiinin, käyttäminen.

Luomupeltojen sadot vaihtelevat paljon, mutta usein ne jäävät pienemmiksi kuin tavanomaisessa tuotannossa. Esimerkiksi luomuviljojen sadot ovat keskimäärin 30 % pienemmät kuin tavanomaisten viljojen sadot. Luomuviljelyn vaikutuksista ympäristöön on saatavilla vielä verraten vähän tutkimustuloksia, mutta tutkimusten mukaan luonnonmukainen tuotanto ylläpitää luonnon monimuotoisuutta paremmin kuin tavanomainen tuotanto. Laskelmien perusteella luomuviljellyltä peltohehtaarilta huuhtoutuu ravinteita, kuten typpeä ja fosforia, vähemmän kuin tavanomaiselta peltohehtaarilta. Tosin luomupeltohehtaarilta saadaan vähemmän satoa kuin tavanomaiselta, jolloin viljakiloa kohden tarkasteltuna luomun ympäristöystävällisyys supistuu suhteessa tavanomaisesti tuotettuun viljakiloon (Pro Agria 2003).

Luonnonmukainen kotieläintuotanto pyrkii sovittamaan yhteen kasvintuotannon ja kotieläimet. Luomukotieläinten peltoja viljellään aina luonnonmukaisesti. Luomukotieläintuotannon perustana ovat luomutiloilla kasvaneet eläimet. Kotieläinten määrä riippuu usein siitä, kuinka paljon tilalla on peltoalaa käytettävissä. Kotieläimiä tulee kasvattaa vain sen verran, ettei laitumia kuluteta liikaa, ja että kotieläinten tuottama lanta voidaan käyttää lannoitteeksi⁷. Eläinten rehut ovat pääosin luomutuotettuja, eikä niihin lisätä antibiootteja tai hormoneja. Eläimet saavat liikkua ja ulkoilla säännöllisesti (myös talvella) sekä hoitaa jälkeläisiään lajilleen tyypillisesti. Eläimillä tulee olla riittävästi tilaa seisoa luonnollisessa asennossa, kääntyä ympäri ja asettua makuulle. Eläimiä ei saa kytkeä tai pitää häkeissä, ja esimerkiksi häkkikanalat ja ahtaat porsitushäkit ovat kiellettyjä. Eläimillä tulee olla mahdollisuus hoitaa itseään ja tehdä lajilleen luonnollisia liikkeitä, esimerkiksi luomukanalassa tulee olla orsia, ja sikojen on päästävä tonkimaan. Luomueläimet ovat syntyneet luomutiloilla, ja niiden luonnonmukaisesta ja lajinnukaisesta elämästä huolehditaan koko eliniän ajan. Rodut, jotka eivät kykene luonnolliseen lisääntymiseen eivät ole sallittuja. Keinosiemennys on sallittua myös luomutuotannossa, mutta alkionsiirtoa ei hyväksytä. Tavanomaiset eläimet muuttuvat luomuksi ainoastaan laumaa perustettaessa ja kotieläintilan siirtyessä luomuun siirtymäajan kuluessa. Siirtymäaika on eläinlajikohtainen ja on esimerkiksi siipikarjan kohdalla 1,5 kuukautta ja naudoilla puolestaan 12 kuukautta. Luomutuotannossa pyritään pitkään tuotantoikään ja hyvään elinikäiseen tuotokseen. Esimerkiksi siipikarjalle on määritelty vähimmäisteurastusikä⁸ (Pro Agria 2003).

⁷ Eläintiheyden enimmäisraja luomutuotannossa on 2 eläinyksikköä hehtaaria kohden.

⁸ Vähimmäisteurastusiän mukaan luomubroilerien täytyy elää vähintään 81 vuorokautta, kun taas tavanomaisessa tuotannossa broilerit teurastetaan noin 36 vuorokauden ikäisinä.

4.2 Luomutuotannon keskeiset toimijat ja luomun markkina-asema

Luomuliitto toimii luomualan keskusjärjestönä, joka kehittää luonnonmukaista elintarvikevalvontaa. Luomuliitto on alan erikoisneuvontajärjestö ja toimii luomuviljelijöiden edunvalvojana. Luomuliitto on perustettu vuonna 1985, jolloin sen nimenä oli Suomen luonnonmukaisen viljelyn yhdistysten liitto. Maa- ja metsätalousministeriö alkoi vähitellen tukea luomutuotannon kehittämistä, ja ministeriö myönsi määrärahan luomuneuvojen palkkaamiseksi. Ensimmäiset tuotantoehtonsa Luomuliitto hyväksyi keväällä 1986, ja samana vuonna alkoi myös valtakunnallisen valvontajärjestelmän rakentaminen. Vuonna 1988 ehtoja laajennettiin kattamaan kotieläintuotanto ja vuonna 1989 elintarvikkeiden valmistus. Luomuliiton valvoma ja myöntämä Leppäkerttumerkki otettiin käyttöön syksyllä 1987, ja samalla myös sana "luomu" tuli laajempaan käyttöön. Luomuliitto ehdotti kansainvälisen esimerkin mukaisesti siirtymävaihetuen käyttöönottoa vuonna 1989, ja se toteutuikin jo seuraavana vuonna (Heinonen 2003, 33).

Vuoden 1990 lopussa luonnonmukaisesti viljeltyjen maatilojen lukumäärä oli 671⁹. 1990-luvulla luomutuotanto lisääntyi nopeasti, ja vuosina 1994 - 2000 luomuviljelty ja siirtymävaiheessa oleva peltoala jopa kuusinkertaistui (Heinonen 2001, 12). Kehitykseen vaikutti siirtymävaihetuen käyttöönotto vuonna 1990 ja Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995. Vuonna 2001 luomutiloja oli jo 4 983, mikä vastasi 6,4 prosenttia Suomen maatilojen lukumäärästä. Samana vuonna luonnonmukaisessa viljelyssä ja siirtymävaiheessa olevaa peltoa oli 6,6 % koko Suomen viljelyalasta eli 147 943 hehtaaria. Vaikka Suomen peltoalasta lähes seitsemän prosenttia viljellään luonnonmukaisesti, niin luomutuotteiden osuus kaikkien elintarvikkeiden kulutuksesta on vain 1-2 %. Luomutilojen keskikoko oli vuonna 2000 noin 30 hehtaaria eli luomutilat olivat keskimäärin pari hehtaaria suurempia kuin tavanomaiset tilat. Luomuviljelijät ovat pari vuotta nuorempia kuin tavanomaiset viljelijät ja myös paremmin koulutettuja. Yhteiskunta on sitoutunut luomutuotannon pitkäjänteiseen kehittämiseen, ja luomustrategiatyöryhmän loppuraportissa on esitetty, että luomuviljelyn peltoala olisi vähintään 10 % vuonna 2006, ja vastaavasti maa- ja metsätalousministeriö on asettanut tavoitteeksi 15 % vuoteen 2010 mennessä (Heinonen 2003, 34). Molemmat tavoitteet ovat kovia, mutta kannatettavia ja vaativat toteutuakseen luonnollisesti paljon työtä.

Finfood LUOMU toimii valtakunnallisena luomun menekinedistäjänä, ja lisäksi sen tehtävänä on lisätä luomutietoutta ja tehostaa luomuketjun toimivuutta. Finfood LUOMUn tavoitteena on tehdä

luomutuotteista luonteva osa arkipäivää. Tavoitteen saavuttamiseksi Finfood LUOMU tekee yhteistyötä luomutuotteiden valmistajien ja kaupan kanssa. Luomutuotteiden näkyvyyttä on edistetty kampanjatoiminnalla kauppaketjuissa sekä markkinoinnilla mediassa ja messutapahtumissa. Kuluttajien ja elintarvikkeiden tuotantoketjuun kuuluvien tietoa voidaan lisätä tietoiskuilla, tiedotuksella ja koulutuksella. Organisaation toiminta perustuu tutkittuun tietoon, ja luomutuotteiden käytöstä teetetään säännöllisesti tutkimuksia. Luomun käyttäjäkunta on jatkuvasti laajentunut, ja säännöllisesti luomutuotteita kertoo käyttävänsä joka neljäs, ja yli 80 % suomalaisista on joskus kokeillut luomutuotteita. Säännöllisesti luomua ostava laajentaa todennäköisimmin luomuostoksiaan, jos tuotteiden saatavuutta parannetaan tai niiden ominaisuuksia kehitetään vastaamaan kuluttajien tarpeita. Suurin markkinaosuus koko tuoteryhmästä on ollut luomupuurohiutaleilla, joiden saatavuus ja valikoima ovat suhteellisen hyvät. Myös luomuperunat, -vihannekset, -leipä ja luomumaito ovat suosittuja myyntiartikkeleita. Luomutuotteiden markkinaosuus päivittäistavarakaupassa on kasvanut voimakkaasti ja parhaimmillaan kasvuvauhti on ollut kymmeniä prosentteja vuodessa¹⁰. Luomun suomalaista käyttäjäkuntaa on vaikea enää kuvailla, mutta useimmiten käyttäjänä on koulutettu nainen (äiti), joka valitsee ostoskoriinsa säännöllisesti muutaman luomutuotteen (Pro Agria 2003). Koulutusasteen ja tulotason nousun myötä kuluttajien halukkuus ostaa luomutuotteita kasvaa jonkin verran (Finfood LUOMU 2001).

Kuluttajien halukkuus ostaa luomutuotteita on suhteellisen korkea, mutta siitä huolimatta luomun osuus ostoskorissa on vielä vähäinen. Luomumarkkinoiden kehitykseen vaikuttaa luomutuotteiden tarjonta ja *hint*a. Luomutuotteet ovat jonkin verran kalliimpia kuin tavanomaiset tuotteet, koska lisäkustannuksia syntyy alkutuotannossa luomumaatiloilla, luomutuotteiden jalostuksessa niitä valmistavissa yrityksissä sekä vähittäismyynnissä luomutuotteita myyvissä kaupoissa. Luomutuotteita jatkojalostavissa yrityksissä luomutuotteet on pidettävä erillään tavanomaisista tuotteista, ja tuotantoerät ovat usein pieniä. Luomuraaka-aineet ovat usein myös kalliimpia. Luomujatkojalosteiden tuottaminen luomuehtojen mukaisesti vaatii myös tuotekehitystä. Luomutuotteiden kierto kaupassa on usein hidasta ja kysyntä vaihtelee. Luomusatotasot ovat tavanomaista alhaisempia eivätkä kaikki pellot tuota vuosittain viherlannoituksesta johtuen. Lisäksi luomuun siirryttäessä työmäärä lisääntyy jonkin verran ja maatiloilla saatetaan joutua investoimaan uusiin rakennuksiin tai jaloittelutarhojen perustamiseen (Pro Agria 2003).

⁹ Lähde: KTTK: Maatalouslaskenta 2000, luomu. Julkaisu 2001:6.

¹⁰ Luomubarometri 1998-2001, Finfood LUOMU.

4.3 Luomun merkitys luomumatkailussa - mikä matkailussa voi olla luomua?

Luomumatkailu käsitteenä muodostuu kahdesta osasta, jotka ovat luomu ja matkailu. Matkailun käsitettä ja kestävän matkailun eri muotoja on tarkasteltu jo aiemmin tässä tutkimuksessa. Samoin luomua (luomutuotanto) on käsitelty edellisessä kappaleessa. Luomumatkailu sisältää matkailun harjoittamisen lisäksi maatalouden luonnonmukaisen tuotantosuunnan, jota hyödynnetään luonnonmukaisen matkailun toteuttamisessa. Luomumatkailun arvopohja on pitkälti sama kuin luomutuotannossa eli keskeisinä periaatteina ovat kestävän kehityksen tavoitteiden ja ympäristövastuullisuuden toteuttaminen kaikessa toiminnassa. Kehityksen tulee olla kestävää niin ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kuin taloudellisestikin. Matkailun harjoittaminen on viime kädessä liiketaloudellista toimintaa, joten talouden aspektia ei pidä unohtaa. Kysymys on enemmänkin niistä keinoista, joiden avulla taloudellista kehitystä voidaan toteuttaa kestäväällä ja ympäristön hyvinvoinnin huomioonottavalla tavalla.

Kasvintuotannon tarkastuskeskuksen (KTTK) julkaisemassa Maatalouslaskenta 2000, luomu -julkaisussa on tarkasteltu ensimmäistä kertaa luomutuotannon osuutta maataloustilastoissa. Maatalouslaskenta toteutettiin kaikissa EU-maissa vuosina 1999 ja 2000. Suomessa kysely perustui kunkin maatilan yksilölliseen tilatunnukseen, jota käytettiin tilastoinnissa. Luomuvalvonnassa olevien tilojen tunnukset yhdistettiin Maatalouslaskenta 2000:n aineistoon, ja näin saatiin vertailukelpoista tietoa tavanomaisten ja luonnonmukaisten tilojen toiminnasta. Luomutilojen koko ja tuotantosuunta ovat olleet tiedossa jo aikaisemminkin, mutta luomutiloja ei ole pystytty vertailemaan tavanomaisten tilojen kanssa. Uuden aineiston perusteella saatiin tietoa myös luomutilojen työvoiman käytöstä, koneista ja laitteista sekä muusta yritystoiminnasta, kuten matkailupalveluista (Heinonen, 2001).

Maatalouslaskenta 2000:n yhteydessä kartoitettiin mm. maatilojen muuta yritystoimintaa, jolloin voitiin muodostaa kokonaisnäkemys luomutilojen monialaisuudesta ja luomutiloilla tapahtuvan muun yritystoiminnan laajuudesta. Vuonna 2000 kaikkiaan 1 981 luomutilaa (luomutiloja yhteensä 5 225) eli noin 38 % kaikista luomutiloista harjoitti maatalouden lisäksi muutakin yritystoimintaa. Samana vuonna tavanomaisista tiloista 19 857 (tavanomaisia tiloja yhteensä 74 849) eli vain 27 % ilmoitti harjoittavansa muutakin yritystoimintaa. Luomutilojen harjoittama muu yritystoiminta kuului useimmiten palveluihin tai teollisuuteen liittyviin toimialoihin. Vaikka palvelut¹¹ olivat

¹¹ Palvelut on Maatalouslaskenta 2000, luomu -julkaisussa luokiteltu 1. Matkailu-, majoitus- ja virkistyspalveluihin, 2. Urakointiin, 3. Hoito- ja hoivapalveluihin, 4. Kuljetuksiin ja 5. Muihin palveluihin.

yleisin toimiala¹² sekä luomutiloilla että tavanomaisilla tiloilla, niin monialaisten luomutilojen toimialajakauma oli joka tapauksessa monipuolisempi kuin monialaisilla tavanomaisilla tiloilla. Palveluista matkailu-, majoitus- ja virkistyspalveluita¹³ tarjosi 249 luomutilaa ja 2 023 tavanomaista tilaa eli luomutilojen osuus kaikista kyseisiä palveluja tarjoavista maatiloista (yhteensä 2 272) oli noin 11 %. Yleisimpiä luomutilojen tarjoamista matkailupalveluista olivat lomamökkien vuokraus (n. 47 %) ja virkistyskalastus, ratsastus, retkeily tai muu vastaava toiminta (n. 25 %). Suhde oli sama tavanomaisilla tiloilla (emt.).

Seuraavassa taulukossa on kuvattu luonnonmukaisesti ja tavanomaisesti viljeltyjen tilojen lukumäärät vuonna 2000 sekä luonnonmukaisesti viljeltyjen tilojen osuus kaikista maanviljelyä harjoittavista tiloista (taulukko 3). Taulukossa ovat esillä myös ne monialaiset maatilat, jotka harjoittavat maanviljelyn lisäksi muutakin yritystoimintaa teollisuuden, kaupan, palvelujen tai muun alkutuotannon piirissä, sekä eritelty palvelujen kohdalla matkailu-, majoitus- ja virkistyspalveluja tarjoavien tilojen osuus.

TAULUKKO 3. Maatilamatkailua ja muuta yritystoimintaa harjoittavien tilojen osuus vuonna 2000 Maatalouslaskenta 2000, luomu -julkaisun mukaan.

		Luonnonmukaisesti viljellyt tilat	Tavanomaisesti viljellyt tilat	Kaikki tilat	Luonnonmukaisesti viljeltyjen tilojen osuus
Maatilojen lukumäärä	A B	5 225 ¹⁾	74 849	80 074	6,5 %
Monialaiset maatilat	A B	1 981 37,9 %	19 857 26,6 %	21 838 27,3 %	9,1 %
Matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelut	A B	249 4,8 %	2 023 2,7 %	2 272 2,8 %	11,0 %

A = tilojen lukumäärä

B = prosenttiosuus kaikista luonnonmukaisesti / tavanomaisesti viljellyistä tiloista

¹⁾ Lähde: KTTK, valvotun luonnonmukaisen tuotannon piirissä olevat tilat

¹² Toimialat on Maatalouslaskenta 2000, luomu -julkaisussa luokiteltu 1. Teollisuuteen, 2. Kauppaan, 3. Palveluihin ja 4. Muuhun alkutuotantoon.

¹³ Matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelut on luokiteltu 1. Lomamökkien vuokraukseen, 2. Majoituspalveluihin, 3. Ravintola- ja kahvilapalveluihin ja 4. Virkistyskalastukseen, ratsastukseen, retkeilyyn tms. toimintaan.

Edellä mainitut tilastolliset luvut kuvaavat luomumatkailun suhdetta luonnonmukaisesti viljeltyihin maataloihin (luomutila) ja toisaalta tavanomaisesti viljeltyihin maataloihin. Luomumatkailun ideologia ja käytännön toimintakonsepti ovat eittämättä lähellä luomutilojen toimintaprofiilia. Luomutiloja oli vuonna 2000 yhteensä 5 225, joista "vain" 249 tilaa eli ainoastaan vajaa 5 % harjoitti matkailupalveluja. Tosin 1 981 luomutilaa (n. 38 %) harjoitti sentään muutakin yritystoimintaa luonnonmukaisen viljelyn lisäksi. Tilastollinen tieto antaa viitteitä luomumatkailun jatkostrategiaa ajatellen. Reserviä luomumatkailun harjoittamiseksi maassamme on paljon. Otollisin kohde uusien luomumatkailutilojen rekrytoinnissa on varmastikin ne 1 732 tilaa (vertailuvuotena vuosi 2000), jotka harjoittavat luomuviljelyn lisäksi muuta yritystoimintaa, mutta eivät kumminkaan tarjoa matkailu-, majoitus- tai virkistyspalveluja. Syynä voivat olla esimerkiksi maantieteellisesti matkailun kannalta hankala sijainti, haluttomuus ryhtyä lisäinvestointeihin, joita matkailun harjoittaminen saattaa vaatia tai tiedon puute luomumatkailuhankkeesta. Lisäkapasiteettia luomumatkailun harjoittamiseen löytyy edelleen niistä 3 244:sta luomutilasta, jotka eivät harjoita luomutuotannon ohella mitään muuta toimintaa. Syynä toiminnan yksipuolisuuteen voi olla luomutilan taloudellinen kannattavuus jo nykyisellään tai vain haluttomuus ja pelko ryhtyä mukaan uudenlaiseen toimintaan.

Sampsä Heinonen KTTK:sta muistuttaa, että Maatalouslaskenta 2000:n tuloksia tulkittaessa on nykyiseen luomumatkailuverkoston kuuluvien tilojen osuus (50 kpl) noin 2 % kaikista Suomessa toimivista maatilamatkailua harjoittavista tiloista (n. 2 300 kpl). Maatilamatkailua harjoittaa yhteensä noin 250 luomutilaa, ja niistä 34 kpl eli noin 13 % on mukana Suomen Vihreässä Lomaoppaassa. Heinosen mukaan KTTK:n tehtävänä Lomaoppaan ja "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen suhteen on ollut ylläpitää rekisteriä luomutiloista ja huolehtia luomumerkin käyttämisestä koskevista säännöistä. Heinonen näkee luomumatkailun "brändinä", johon kuluttajan tulisi voida luottaa. Luomumatkailu antaa yhden vaihtoehdon maatilamatkailulle, ja kyseinen matkailumuoto on tullut vähitellen yleisölle tutuksi nimenomaan sitä organisoimaan perustetun hankkeen ansiosta. Luomun tulisi Heinosen mukaan määritellä luomumatkailua ainakin elintarvikkeiden tuotannon suhteen eli tuotteiden tulisi olla luomutuotteita. Mikäli poikkeavissa tapauksissa käytetään tavanomaisia elintarvikkeita, tulisi siitä kertoa matkailijalle. "Luomumielikuvalla ei saa tietoisesti johtaa kuluttajaa harhaan", toteaa Sampsä Heinonen KTTK:sta. Heinosen mukaan luomutuotantoa ja luomumatkailua yhdistää yhteinen arvopohja eli kumpikin tukee toiminnallaan toistaan. Oleellista ei ole se, kumpi tukee enemmän toistaan, vaan yhteinen päämäärä. Luomumatkailun pitäisi käytännössä olla enemmän kuin luomuelintarviketuotanto lisätynä maatalan perusmatkailupalveluilla (Heinonen 2003b).

5 Laatu järjestelmän kehittäminen ja laadunhallinta luomumatkailussa

5.1 Laatu- ja ympäristöjärjestelmät osana matkailuelinkeinoa

Laatujohtamisesta ja laatu järjestelmistä on tullut viime vuosina tärkeitä työkaluja myös matkailualalla. Laatu järjestelmällä tarkoitetaan kirjattua tapaa toimia, ja sen avulla yritys toteuttaa kokonaisvaltaista laatuajattelua. Laatu järjestelmän tavoitteena on kehittää matkailupalvelu-toimintoja niin, että palvelukokonaisuudesta tulee mahdollisimman yhtenäinen ja kaikki sidosryhmät kattava. Kukin sidosryhmä määrittelee laadun omasta näkökulmastaan; asiakas mittaa tuotteen tai palvelun laatua aina, kun joutuu sen kanssa tekemisiin, ja julkinen sektori määrittelee tekijöitä, joita yksityisen yrittäjän tulee ottaa huomioon toiminnassaan. Laatu on usein hyvää, kun sekä asiakkaat että yrittäjät ovat tyytyväisiä ja kun myös viranomaisten hyväksyntä on saavutettu. Laatua mitataan tarjotun laadun ja koetun laadun perusteella (Borg et al. 2002, 140). Laatu järjestelmän kehittäminen on monitasoinen prosessi, jossa pyritään laadun jatkuvaan parantamiseen ja kehittämiseen ottamalla huomioon kaikki sidosryhmät tarpeineen ja vaatimuksineen.

Laatuun ja sen kokemiseen vaikuttavat oleellisesti asiakkaan ja yrittäjän välinen kommunikaatio ja asiakaspalvelutilanteet. Asiakkaan ja yrittäjän välisiä vuorovaikutustilanteita kutsutaan "totuuden hetkiksi" tai "mahdollisuuksien hetkiksi". Totuuden hetki on kyseessä esimerkiksi silloin, kun asiakas ottaa ensimmäistä kertaa yhteyttä yrittäjään varatakseen majoitusta. Totuuden hetkiä ovat kaikki ne hetket, joissa asiakas ja yrityksen edustaja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Asiakas tarkastelee sanojen lisäksi kaikkea toimintaa, vaatetusta, tilojen yleisilmettä ja siisteyttä, varmuutta ja koko toimintaympäristöä. Menestyäkseen yrittäjän tulee tietää, että mikä tuotteissa tai palveluissa on asiakkaalle tärkeitä, mitä asioita he arvostavat ja miksi asiakkaat kokevat tuotteiden laadun juuri niin kuin kokevat. Laadun kehittämistyön voi aloittaa tarkastelemalla näitä totuuden hetkiä ja pyrkiä korjaamaan ja poistamaan havaittuja epäkohtia (Viherkoski 1998, 7).

Matkailupalvelujen laatua kehitettäessä on muistettava, että kyseessä on palveluelinkeino. Palvelun laadussa keskeistä on nimenomaan yrittäjän ja asiakkaan kohtaamisen hallitseminen eli asiakkaan kokeman laadun taso. Asiakkaalle osoitettua ystävällisyyttä, kohteliaisuutta ja huomaavaisuutta on vaikea korvata muilla tekijöillä, ja sen vuoksi vuorovaikutustilanteet ovatkin niin tärkeitä palvelun laatua kehitettäessä. Ystävällinen tervehdys: "Hyvää huomenta!" saattaa vaikuttaa tulevan päivän sisältöön ja onnistumiseen niin asiakkaan kuin yrittäjänkin kannalta. Myös luotettavuus, täsmällisyys ja joustava palvelu ovat tärkeitä laatua määrittäviä tekijöitä. Palvelutuotteen tulee olla myös

omaleimainen, turvallinen, testattu ja oikein hinnoiteltu. Kestävän matkailun tuotteen on oltava energiankäytöltään ekotehokas, meluton, saasteeton, lihasvoimaan perustuva ja kertakäyttöisyyttä välttävä. Matkailuyrittäjän täytyy tuntea oman toimintansa aiheuttamat ympäristövaikutukset ja pyrittävä vähentämään niitä. Elämys syntyy kokonaisuudesta, jossa ympäristön hyvinvointi ja kestävyysperiaatteet ovat keskeisellä sijalla. Hyvä kokonaisuus vaikuttaa matkailijan haluun palata kohteeseen myös uudelleen, ja tärkeä laatuavoite onkin uudelleen palaava asiakas. Kanta-asiakkaat tulevat myös taloudellisesti kannattavammaksi kuin jatkuvasti uusien asiakkaiden hankkiminen (Borg et al. 2002, 141).

Kohteen hoidon integroiva malli tarkastelee laadunhallintaa ja laadun eri ulottuvuuksia sidosryhmien näkökulmasta. Laadunhallinta on prosessi, jossa matkakohteen laatua tarkastellaan kolmella tasolla: makro-, meso- ja mikrotasolla. *Makrotasolla* tarkastellaan yrityksen tai organisaation dynaamista toimintaympäristöä sekä politiikan ja toimintaympäristön soveltamista osan laatujärjestelmän suunnittelua. *Mesotasolla* laaditaan ne standardit, joiden avulla toteutetaan suunnittelun päämääriä ja tavoitteita. *Mikrotasolla* etsitään ne toimenpiteet, joiden avulla pyritään asetettuihin standardeihin päivittäisessä työskentelyssä. Suunnittelujärjestelmän ylemmät tasot määräävät aina alemman tason toimintaa eli onnistunut toiminta mikrotasolla edellyttää myös meso- ja makrotason läpiviemistä. Järjestelmän rakenteeseen kuuluu toimintojen evaluointi (arviointi), jonka jälkeen päämäärät ja tavoitteet hienosäädetään. Laadunhallintaa suunniteltaessa on vastattava ainakin seuraaviin kysymyksiin: Mitä on laatu? Kuka määrittelee laadun (sidosryhmien arvot ja painotukset)? Miten toimitaan laadun saavuttamiseksi (päämäärät, tavoitteet, strategiat)? (emt., 140-141).

Seuraavassa taulukossa on havainnollistettu laadunhallinnan kolme tasoa (Borg et al. 2002).

TAULUKKO 4. Laadunhallinnan kolme keskeistä tasoa.

Laadun taso	Ulottuvuus	Tuotos
Makro- eli strateginen taso	Politiikka	Järjestelmä
Meso- eli operatiivinen taso	Päämäärät ja tavoitteet	Standardit
Mikro- eli toimenpidetaso	Toimenpiteet	Päivittäistehtävät

Matkailualalla laadun kehittämiseen on otettu apuvälineeksi laatu- ja ympäristönhallintajärjestelmät ja -merkinnät sekä sertifiointit. Laatujärjestelmän kehittämisessä voidaan hyödyntää näitä teknisiä dokumentointiin perustuvia hallintajärjestelmiä. Laadun parantamisessa voidaan käyttää

kansainvälisen standardisointijärjestö ISO:n (*International Organization for Standardization*) kehittämiä standardeja, joilla laatutaso pyritään vakioimaan laatukäsikirjan mukaisten tuotantoprosessien kautta. Kyseessä on rakenteellinen laatujärjestelmä. ISO-standardin mukainen järjestelmä voidaan rakentaa myös ilman ulkopuolista tarkastusta, jolloin standardi toimii ympäristöasioiden hallinnan työkaluna. Järjestelmän sertifiointi vaatii ulkopuolista riippumatonta arviointia. Standardiohjeita noudattamalla yritys voi sertifioida laatujärjestelmänsä, joka osoittaa asiakkaalle, että laatu on tasainen, hyvä ja jatkuvaan parantamiseen pyrkivä (emt., 147).

Suomessa useille matkailualan yrityksille on jo myönnetty ISO 9001 -laadunhallintajärjestelmän sertifikaatti. ISO 14001 -ympäristöstandardit ovat puolestaan merkinneet monille liikeyrityksille huomattavaa parannusta niiden ympäristöjohtamisen laatuun. Yritysten laadunhallintatyön avuksi on olemassa myös monia muita ympäristöpolitiikan parantamiseen ja arvioimiseen tähtäviä menetelmiä ja toimenpiteitä. EMAS (*Eco Management and Audit Scheme*) on Euroopan unionin alueen yrityksille tarkoitettu ympäristöasioiden hoitoa parantava järjestelmä¹⁴, joka edellyttää ISO-standardien vaatimuksista poiketen myös julkista ympäristölausuntoa (EMAS-selonteko). Ympäristölausunnossa yritys tai organisaatio kertoo niistä toimenpiteistä ja tavoitteista, joilla se on pyrkinyt parantamaan ympäristönsuojelun tasoaan. EMAS-järjestelmän ja ympäristölausunnon arvioi ulkopuolinen riippumaton ja pätevä todentaja, minkä jälkeen yritys voi päästä Suomen ympäristökeskuksen ylläpitämään EMAS-rekisteriin. Mikäli yrityksellä on jo ISO 14001 -standardin mukainen sertifioitu ympäristöjärjestelmä, tarvitsee sen laatia tämän lisäksi julkinen ympäristölausunto saadakseen järjestelmälleen EMAS-rekisteröinnin (Pesonen et al. 2001, 13). EMAS-rekisteröidyllä yrityksellä on oikeus käyttää EMAS-logoa, joka osoittaa, että yrityksellä on käytössään todennettu ja toimiva ympäristöjärjestelmä. Keskeinen ero EMAS-järjestelmän ja ISO 14001 -standardin välillä koskee avoimuutta ja ympäristölainsäädännön noudattamista. ISO-standardin mukaan riittää, että yritys tai organisaatio on luonut menettelytavat, joiden avulla se täyttää myös lakisääteiset velvoitteet, kun EMAS-järjestelmä edellyttää myös julkista ympäristölausuntoa (Borg et al. 2002, 147-148).

Edellä mainitut suuret ja tunnetut kansainväliset ympäristö- ja laatujärjestelmät ovat usein monimutkaisia ja kalliita hankkia. Järjestelmät eivät välttämättä vielä sinänsä takaa korkeata ympäristönsuojelun tasoa, vaan ne enemmänkin viestittävät yrityksen halusta parantaa ja kehittää laatu- ja ympäristöosaamistaan. Alue-, maa- sekä sektori- ja yrityskohtaiset ympäristö- ja

¹⁴ Järjestelmä perustuu EU:n EMAS-asetukseen (1836/93) ja EMAS-lakiin (1412/94).

laatujärjestelmät ovat usein rakenteeltaan kevyempiä ja tulevat halvemmaksi hankkia. *Green Globe*, "*Vihreä maapallo*", on maailmanlaajuinen matkailuelinkeinon ympäristönsuojelu- ja johtamisjärjestelmä, ja se on avoin kaikille matkailualan yrityksille. Ohjelman tavoitteena on lisätä matkailuelinkeinon vastuuta ympäristöstä sekä yleisön tietoisuutta ympäristönsuojelusta. Green Globe -ohjelma pyrkii integroimaan ympäristöeettistä lähestymistapaa koko matkailuelinkeinon (Kosonen & Linna 1995, 19). Green Globe -ohjelmaa on tarkasteltu lähemmin kappaleessa 8.1.1. Toinen merkittävä kansainvälinen kestävän matkailun ohjelma on *Tour Operators Initiative for Sustainable Tourism Development* (Matkanjärjestäjien aloite kestävän matkailun kehittämiseen). Yksittäisistä matkanjärjestäjistä mm. TUI:lla (jota Suomessa edustaa Finnmatkat) on kansainvälinen ympäristöohjelma (Borg et al. 2002, 148). Muita kansainvälisiä kestävän kehityksen matkailun organisaatioita ja vaikuttajatahoja, kuten WTO:a (*World Tourism Organisation*) ja YK:n ympäristöohjelmaa, on esitelty kappaleessa 8.1.1.

Alueellisella tasolla on useita ympäristöohjelmia ja -merkkejä kuten *European Blue Flag* (Euroopan sininen lippu), Euroopan unionin yhteinen *EU-kukkamerkki*, *Baltic 21* Itämerenmaissa ja *Pohjoismaiden Joutsenmerkki* sekä siihen pohjautuva pohjoismaalainen majoitusyritysten ympäristömerkki *Green Hotel*. Green Hotel on tarkoitettu yhteispohjoismaiseksi ympäristömerkiksi, mutta toistaiseksi toiminta on käynnistynyt vain Suomessa Vihreä Hotelli -nimellä. Maakohtaisia ympäristöohjelmia ja -merkkejä on useita. Saksassa on käytössä mm. *Grüne Koffer* -merkki, Tanskassa *Green Key* ja Ruotsissa *Bra Miljöval*. Suomessa käytössä olevia hankkeita ja järjestelmiä ovat mm. *YSMEK* (Ympäristöä säästävän matkailun edistämisen- ja kehittämishanke), *Maakuntien parhaat* -laatujärjestelmä ja *Laatutonni* -hanke, joita kaikkia tarkastellaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

5.1.1 YSMEK eli Ympäristöä säästävän matkailun edistämis- ja kehittämishanke

YSMEK eli Ympäristöä säästävän matkailun edistämis- ja kehittämishanke perustettiin joulukuussa 1993 MEK:n aloitteesta. Hankkeen tavoitteena oli luoda suuntaviivat ja ohjeet, joiden avulla matkailualalla aletaan toteuttamaan yhteisesti sovittuja ympäristöohjelmia. Samalla haluttiin yhtenäistää erilaisia ympäristöä säästävän matkailun hankkeita ja "vihreiden tunnusten" käyttöä. Hankkeen rahoittajina ovat toimineet MEK:n ohella sisäasiainministeriö ja ympäristöministeriö. Hanketyöhön ovat osallistuneet myös kauppa- ja teollisuusministeriö, matkailualan järjestöt ja Suomen luonnonsuojeluliitto. Maaseutumatkailukohteiden tukemiseen on osallistunut myös maa- ja metsätalousministeriö (Pihlström 1995, 6).

YSMEK-hanke aloitettiin selvityksellä, jonka avulla hankittiin tietoa siitä, miten matkailuyritykset ovat hoitaneet ympäristöasiansa ja miten yritysten toimintaa toimintaa voisi edelleen kehittää haitallisten ympäristövaikutusten vähentämiseksi. Selvitystyössä sovellettiin ympäristökatselmus-menettelyä, ja kohteena oli kymmenen tyypiltään erilaista matkailuyritystä (Pihlström 1995, 6). Ympäristökatselmuksessa on tavoitteena käydä läpi kaikki yrityksen tai organisaation ympäristöasioiden hoitoon ja ympäristönsuojeluun liittyvät asiat. Ympäristökatselmus toimii perustana ympäristöjärjestelmän rakentamiselle (Pihlström et al. 1997, 11). Kokeiluun osallistuivat kaupunkihotelli, liikennepalvelukeskus, ketjuun kuuluva hotelli, terveyskylpylä, oppimis- ja liikuntakeskus, virkistysshotelli, leirintäalue, laskettelukeskus ja kaksi maaseutumatkailukohdetta, joista toinen, Matkailutila Lahdelma Pertunmaalla, toimii nykyään luomumatkailutilana ja on näin ollen mukana Suomen Vihreässä Lomaoppaassa. Ympäristökatselmustyössä keskityttiin majoitus- ja ravitsemistoimintaan, ja maaseutumatkailuyritysten kohdalla tarkasteltiin myös maa- ja metsätaloutta (Pihlström 1995, 6). Ympäristökatselmuksissa käsiteltiin asioita, jotka perustuivat ympäristötietoisten asiakkaiden vaatimukseen, raaka-aineiden, veden ja energian säästöä edistäviin toimiin, jätehuollon kehittämiseen ja matkailuyritysten erikoispiirteisiin. Ympäristökatselmuksessa läpikäytäviä osa-alueita olivat 1. ympäristöjohtaminen, 2. toimintaa ohjaavat lait ja säädökset, 3. henkilöstö, 4. tiedonvälitys, 5. asiakassuhteet, 6. ympäristövaikutukset (ilma, vesi, maaperä ja pohjavesi, melu, visuaalinen vaikutus), 7. raaka-aineet sekä veden ja energian käyttö, 8. jätehuolto ja 9. jätevesien käsittely (emt., 13-14).

YSMEK-hankkeen teettämän selvityksen perusteella ympäristökatselmusmenettely koettiin hyväksi työkaluksi matkailuyritysten ympäristövaikutusten systemaattisessa vähentämisessä. Johto ja muu

henkilöstö saivat menettelyn aikana käsityksen yrityksen ympäristöasioiden laajuudesta ja liittymisestä yrityksen eri toimintoihin. Ympäristötoimien onnistumisen suhteen tärkeäksi muodostui etenkin yritysjohton selvä sitoutuminen, henkilöstön innostus ja asiakkaiden myönteinen asennoituminen ympäristötyöhön. Hankkeen alussa useimmissa kokeiluun osallistuneissa yrityksissä oltiin vertailunäkökohtana käytettyä keskieuropalaista ympäristön huomioimisen tasoa selvästi jäljessä erityisesti ympäristöjohtamisen, jätehuollon sekä energian ja veden säästön suhteen. Ympäristöasioiden kohentamista pidettiin tärkeänä, ja käytännön töihin ruvettiin nopeasti. Jokaisesta yrityksestä valittiin ympäristövastaava, joka oli vastuussa ympäristötoimien edistymisestä organisaatiossa. Ympäristövastaavalla oli takanaan johdon tuki, ja hän edusti samalla koko yrityksen ympäristöasioiden hallinnan tasoa. Ympäristövastaavat kokoontuivat yhteisiin koulutustilaisuuksiin ja vaihtoivat keskenään kokemuksiaan (emt., 7).

YSMEK-hankkeen tulokset näkyivät kokeiluyrityksissä kertakäyttökulttuurista luopumisena, jätemäärien pienenemisenä ja lajittelun kehittymisenä sekä raaka-aineiden, veden ja energian kulutuksen vähenemisenä. Kustannussäästöt syntyivät jo pienin investoinnein, ja usein riitti jo pelkkä toimintatapojen muutos. Uusien toimintatapojen myötä esimerkiksi pakkausten kanssa sählääminen ja turha pakkausjäte vähenivät, ja henkilöstöltä vapautui aikaa mielekkäämpään työhön. Tulokset paljastivat myös tarpeen kehittää yritysten ympäristönhallintatyön johdonmukaisuutta. Kansainvälinen suuntaus edellyttää, että yritykset ottavat ympäristöasiat huomioon kaikissa toimissaan markkinoinnista ja ostoista varastoinnin kautta aina saliin ja keittiöön asti, samoin myös siivouksessa, kunnossapidossa ja jätehuollossa. Huomiota tulee kiinnittää myös liikenteen, maakäytön ja ohjelmapalvelujen ympäristövaikutuksiin. Kaikissa YSMEK-hankkeeseen osallistuneissa yrityksissä löytyi puutteita tai epäkohtia, joihin ympäristötietoiset asiakkaat saattavat kiinnittää huomiota. Ympäristöasioiden johdonmukainen hoitaminen on tärkeätä myös ulkoisten sidosryhmien, kuten tavarantoimittajien tai kuljetuspalvelujen järjestäjien vuoksi. Ympäristöasioiden onnistunut hoitaminen edellyttää usein ympäristöasioiden hallintajärjestelmää (*EMS, Environmental Management System*), joka voi perustua ja olla jatkoa esimerkiksi ISO 9001 -laatujärjestelmälle. Hyvin toteutettuna EMS-järjestelmä täyttää palveluyrityksen laatujohtamisen ja laatujohtamisen tavoitteet, ja halutessaan yritys voi liittyä myös EU:n EMAS-järjestelmään (emt., 7).

5.1.2 Maakuntien Parhaat -laatujärjestelmä

Maakuntien Parhaat on maaseudun pienyrittäjille tarkoitettu laatujärjestelmä, joka perustuu ISO 9000 -standardiin, ISO 14001 -ympäristöstandardiin ja BS 8800 -turvallisuusstandardiin (Uski 1998, 82). Laatujärjestelmän käyttöoikeuden saa sertifiointin perusteella, ja sitä voivat hakea elintarvike-, käsi- ja taideteollisuus- sekä maaseutumatkailuyritykset. Merkin käyttöoikeus perustuu auditointiin, ja sen voi menettää, mikäli tarkastuksen yhteydessä havaitaan puutteita. Merkin käyttöoikeudesta peritään vuosittain maksu, joka on sama kaikille yrityksille yrityksen koosta riippumatta. Vuonna 2000 sertifioituja maaseutumatkailuyrityksiä oli 90. Maakuntien Parhaat -merkin avulla maaseudun pienyritykset voivat parantaa kilpailukykyään ja markkina-asemaansa. Laatujärjestelmä tukee pienyritysten verkottumista ja yhteistyötä eri toimialojen kanssa. Eri toimialojen tuottamia Maakuntien Parhaat -tuotteita yhdistämällä voidaan luoda laadukkaita ja monipuolisia tuotekokonaisuuksia, joiden laatu täyttää kaikilta osin samat kriteerit. Järjestelmän avulla on jo saatu käyntiin jatkuva laadun kehittämisprosessi ja laatukoulutus, joiden organisoinnista vastaavat alueelliset maaseutukeskukset. Järjestelmään kuuluvat laatukoulutuksen yhteydessä laadittava laatukäsikirja sekä lakisääteinen omavalvontasuunnitelma (Komppula & Boxberg 2002, 132).

Maakuntien Parhaat -yrityksiltä vaaditaan toimivaa laatujärjestelmää, joka toimii samalla yrityksen kehittämisen välineenä. Laatujärjestelmä auttaa yritystä keskittymään olennaiseen ja pitämään yllä tavoiteltua laatutasoa sekä parantamaan asiakastyytyväisyyttä ja yrityksen kannattavuutta (Uski 1998, 81-82). Maakuntien Parhaat -laatukriteerit edellyttävät yrityksen hankkimaan sertifioitua laatujärjestelmää, joka perustuu joko ISO 9001- tai ISO 9002 -standardeihin, majoituspalveluiden MALO-luokitusta¹⁵, tuotteiden tiettyä kotimaisuusastetta (työ ja raaka-aineet 80-100 %), yrittäjien ja työntekijöiden ammattitaidon jatkuvaa ylläpitoa, lainsäädännön noudattamista sekä toimimista kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti (Komppula & Boxberg 2002, 132). Yrityksen tulee noudattaa hyviä liiketoimintaperiaatteita sekä moraalisia ja eettisiä periaatteita, kuten rehellisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja eläinten hyvää kohtelua. Yrityksen tulee noudattaa myös kestävän kehityksen periaatteita, kuten ympäristön huomioon ottamista, luonnon kunnioittamista ja maisemanhoitoa. Turvallisuusnäkökohdat, kuten tapaturmien estäminen, tulee myös ottaa huomioon. Tarjolla olevan ruoan tulee olla kotimaista ja paikkakunnalle omaleimaista. Astioiden ja muiden puitteiden tulee olla mahdollisimman pitkälle kotimaisia ja oman paikkakunnan esinekuluttuuria

¹⁵ MALO-luokitus on maaseutumatkailuyritysten majoitustilojen valtakunnallinen tekninen laatuluokitus, joka sisältää perusvaatimuksia majoitustasolle ja lomamökkien jakamisen eri luokkiin varustetason perusteella. MALO-luokituksen toimeenpanosta ja toteutuksesta vastaa Maaseutukeskusten Liitto ry.

ilmentäviä. Yrittäjän tulee jatkuvasti ylläpitää omaa ja työntekijöidensä ammattitaitoa siten, että palveluiden ja toiminnan laatu tyydyttävät asiakkaita. Palveluyrityksen työntekijälle luonteenomaisia piirteitä ovat joustavuus, ystävällisyys, kohteliaisuus, luotettavuus, selkeäsanaisuus sekä ulkoisesti siisti olemus. Yrittäjän tulee kirjata kaikki yrityksen toimintaympäristöön liittyvät asiat laatukäsikirjaansa ja määriteltävä yrityksen laatupolitiikka, joka ilmaisee miten yrityksessä hoidetaan laatuun liittyvät tekijät (Uski 1998, 81-82).

5.1.3 Laatutonni -hanke

Matkailunedistämiskeskus (MEK) aloitti keväällä 2001 hankkeen, joka tähtää matkailualan laadun parantamiseen. Tarkoituksena on ollut nostaa matkailupalveluiden laatu niiden hintaa vastaavalle tasolle. Tätä työtä varten perustettiin Laatutonni-suunnitteluprojekti. Laatutonnille asetettiin tavoitteeksi luoda matkailun pk-yrityksille sellaisia yhtenäisiä laatukriteerejä ja -mittareita, jotka soveltuvat mahdollisimman hyvin elinkeinon eri sektoreille ja eri yrityksille. Laatutonni-ohjelmaan kuuluu tällä hetkellä noin parisataa yritystä, ja tarkoituksena on nostaa yritysten lukumäärä tuhanteen muutamassa vuodessa (MEK 2003a; Laatutonni 2003).

Laatutonnin kohderyhmänä ovat kaikki matkailun pk-yritykset, eikä yritysten nykyinen laadunhallinnan taso ole kriteerinä ohjelmaan mukaan pääsemiseksi. Laatutonni soveltuu laatutyössä alkutaipaleella oleville yrityksille sekä myös pidempään laatutyötä tehneiden yritysten tarpeisiin. Laatutonni-työ alkaa Laatuvalmennuksella, joka on käytännönläheistä koulutusta. Laatuvalmennuksen aikana yritys saa käyttöönsä useita tehokkaita laadun työkaluja ja oppii itsenäisesti kehittämään tuotteiden, palvelujen ja toiminnan laatua. Laatuvalmennus sisältää myös vaihtoehdon niille yrityksille, jotka ovat jo hankkineet laatujärjestelmän itselleen. Laatutonni-ohjelmaan kuuluu myös LaatuVerkko, joka on matkailualan tunnuslukujen vertailujärjestelmä. LaatuVerkon avulla yritys saa käyttöönsä ajan tasalla olevat vertailutiedot asiakastytyväisyydestä, henkilöstötyytyväisyydestä sekä toimialan tunnusluvuista. LaatuVerkon tavoitteena on tuottaa arvokasta informaatiota kilpailijoista ja henkilöstöstä päätöksenteon tueksi, ja samalla laadun vertailutietojen seuranta antaa arvokasta tietoa matkailuelinkeinon toimijoille (MEK 2003a; Laatutonni 2003).

Laatutonni-ohjelma on kansainväliselläkin tasolla merkittävä toimintakonsepti. Ohjelmaa suunniteltaessa lähtö- ja taustatietoja hankittiin Suomen lisäksi Iso-Britanniasta, Italiasta,

Portugalista ja muista Pohjoismaista. Laatutonni on käytännössä paljon muutakin kuin koulutusta ja laadun yhteisiä kriteerejä, sillä se on jatkuvaa, dynaamista laadun kehittymisen seuranta ja tietojen hyödyntämistä elinkeinoelämän tarpeisiin. Tehokkaampi ja monipuolisempi tuotteistaminen, laadukkaammat toimittajaprosessit ja myynnin keskittyminen laatuun panostaviin yrityksiin palkitsevat laatutyön tekijät, sillä tuloksena ovat usein tyytyväisemmät asiakkaat ja yrityksen henkilöstö sekä myyjät ja markkinoijat. Laatutonni-ohjelma tähtää parempaan tulokseen ja kilpailukykyyn kansainvälisellä tasolla (MEK 2003a; Laatutonni 2003).

Laatutonni-ohjelma pyrkii antamaan yritykselle hyvät perusteet jatkuvaan laatutyöhön ja tehokkaat työkalut laatutyön edistymisen jatkuvaan seurantaan ja järjestelmälliseen laadun parantamiseen. Laatutonnin keskeisimmät tavoitteet ovat parempi asiakastyytyväisyys, parempi kannattavuus ja parempi kilpailukyky. Laatutonni-ohjelmassa nämä tavoitteet on kiteytetty "AATE - menestyvän matkailun kulmakiviin", joita ovat Asiakastyytyväisyys, Ammattimaisuus, Tuloksellisuus ja Eettisyys. Asiakastyytyväisyydellä tarkoitetaan asiakkaan tarpeisiin ja odotuksiin vastaamista, oikeaa hinta-laatusuhdetta ja asiakastyytyväisyyden jatkuvaa seuranta. Ammattimaisuus edellyttää toiminnan jatkuvaa kehittämistä, motivoituneen henkilökunnan panosta ja riittävää infrastruktuurin tasoa sekä teknologian tarkoituksenmukaista hyödyntämistä. Tuloksellisuus puolestaan tarkoittaa talouden suunnittelua ja hallintaa, oikeaa panos-tuotossuhdetta ja oikeaa hinnoittelua. Eettisyys taas toteutuu, kun luonto, ympäristö ja paikallinen kulttuuri huomioidaan, arvostetaan henkilöstöä ja sidosryhmiä sekä kunnioitetaan hyviä tapoja (Laatutonni 2003).

5.2 Laatujärjestelmä osana luomumatkailun strategista kehittämistä

Luomumatkailun jatkoa ja kehittymismahdollisuuksia tukemaan on suunniteltu yhteistä laatujärjestelmää, johon kuuluisivat kaikki ECEAT Internationalin jäsenmaat. Jäsenmaat ovat sopineet kymmenestä ekologiseen ja kulttuuriseen kestävyysliittävistä yhteisistä tavoitteista. Ekologinen ja kulttuurinen kestävyys ovat luomumatkailun harjoittamisen ja kansainvälisen ECEAT-verkoston ydintekijöitä. ECEAT:in jäsenillä ja yhteistyökumppaneilla on vapaus rakentaa laatujärjestelmänsä itsenäisesti, niin että muun muassa kulttuuriset ja lainsäädännölliset erot voidaan ottaa huomioon. Eri maiden järjestelmät tulee kumminkin hyväksyttäväksi kansainvälisellä tasolla. Järjestelmän tarkoituksena ei ole rasittaa verkostoon kuuluvia jäseniä liialla mutkikkoudella ja uusilla kalliilla tarkastuksilla, vaan toimia enemmänkin "luomuporkkanana" sekä neuvoa ja opastaa luomumatkailuyrittäjiä. Valvonta tulee perustumaan pitkälti omavalvontaan ja Suomen Vihreän Lomaoppaan "läpinäkyvyyteen". Matkakohteiden moninaisuus ja erilaisuus on eräs luomumatkailun vahvuuksista, mutta ECEAT:in on silti vaadittava jäseniltään myös yhteisiä tavoitteita ja minimikriteereitä, jotta se voisi mainostaa ja markkinoida kestävästä eko-agro-matkailusta ja eri maiden matkakohteita. Sama periaate koskee myös "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanketta (Arell, 2003).

Kehitteillä olevan laatujärjestelmän myötä kaikkien ECEAT-verkostoon kuuluvien majoituskohteiden porttia voisi tulevaisuudessa koristaa pääsky-tunnus, joka olisi samalla osoitus kohteen saavuttamasta ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä. Pääsky-tunnusta käytetään jo ECEAT:in lomaoppaissa ja sen internet-sivuilla. Matkailija voi näin ollen valita matkakohteensa ja yöpymispaikkansa pääsky-tunnuksen avulla ja luottaa siihen, että kyseinen majoitusyritys on sitoutunut noudattamaan yhteisen laatujärjestelmän sääntöjä ja normeja. ECEAT:in oppaita käyttävillä matkailijoilla on useimmiten "vihreitä" ja ekologisia ajatuksia ja odotuksia, ja he uskovat voivansa luottaa oppaan sisältöön ja kohteen ekologisuuteen. Suomen kannalta ekologinen ja kulttuurinen laatu ovat tärkeitä elinympäristömme ja luonnon kannalta, mutta myös voidaksemme jatkossakin olla mukana ECEAT:in kansainvälisessä toiminnassa (Arell, 2003).

Kuva. ECEAT-verkoston kansainvälinen pääsky-tunnus, joka on samalla osoitus kohteen saavuttamasta ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä.

Luomumatkailun laatujärjestelmä pohjautuu ECEAT:in yhdessä jäsenmaiden kanssa hyväksymiin periaatteisiin ja perustavoitteisiin. ECEAT:in ekologisten ja kulttuuristen laadun kymmenen perustavoitetta ovat:

1. Ympäristöystävällisen maatalouden tukeminen.
2. Vastuullinen veden ja energian käyttö.
3. Mahdollisimman vähän jätteitä.
4. "Vihreä" rakentamispoliittikka.
5. Tiedotus asiakkaille ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä.
6. Ympäristöystävällinen liikkuminen ja julkinen liikenne.
7. Luonnon ja elinympäristöjen monimuotoisuuden turvaaminen.
8. Kulttuuriperinnön vaaliminen.
9. Paikallistalouden ja paikallisen yhteistyön tukeminen.
10. Pyrkimys kehittyä kaikissa edellä mainituissa tavoitteissa.

Seuraavassa tarkastellaan kutakin näistä tavoitteista ECEAT:in ja Suomen hankevastaavan Terhi Arellin näkökulmasta. Hankevastaavan näkemykset perustuvat hänen teemahaastattelussa esittämiin kommentteihin ja kyselyyn, jonka hän on aiemmin lähettänyt yrittäjille.

Ympäristöystävällisen maatalouden tukemisen (1.) tavoitteena on lisätä luomumatkailuverkoston kuuluvien luomu- tai biodynaamisten tilojen määrää siten, että vähintään 70 % verkostoon kuuluvista tiloista olisi rekisteröityjä luomutiloja tai biodynaamisia tiloja. Mukana voi olla myös valvonnan ulkopuolella olevia maataloja, mikäli ne toimivat ympäristöystävällisesti eivätkä käytä kemiallisia lannoitteita tai myrkkijä. Eläinten hyvinvointiin ja hyvään kohteluun kiinnitetään erityistä huomiota, eikä tuotannossa saa käyttää geenimanipuloituja ja kemiallisesti käsiteltyjen kasvien siemeniä. Ravitsemuspalveluissa edistetään luomutuotteiden, lähiruoan, keruutuotteiden ja kotimaisten elintarvikkeiden käyttöä. Asiakkaille pyritään antamaan tietoa luomuviljelystä ja ympäristöystävällisestä maataloudesta (Arell 2003b).

Vastuullinen veden ja energian käyttö (2.) on eräs tärkeimmistä näkökohdista, joka liittyy matkailuyritysten ympäristövastuulliseen toimintaan. Luomumatkailukohteet voisivat näyttää esimerkkiä vastuullisesta ja säästeliäästä veden ja energian käytöstä. Tavoitteena on löytää mahdollisimman ekologisia vaihtoehtoja vedenkäytön ja energiansaannin turvaamiseksi. Vettä voidaan käyttää säästeliäästi, ja on suositeltavaa hyödyntää sadevedet sekä harjoittaa saniteettitiloissa harmaan veden taloutta. Pesu- ja puhdistusaineiden kohdalla tulee tarkastella niiden ympäristövaikutuksia ja pitäisi suosia biologisesti hajoavia pesuaineita, jotka eivät sisällä fosfaatteja tai sulfaatteja. Kalustevalinnat ovat myös tärkeitä, ja majoitusyrityksissä tulee suosia vettä säästäviä hanoja ja suihkuja. Vuotavat hanat ja vesijohdot tulee välittömästi korjata ja seurata tilannetta. Energiaa voidaan säästää ja käyttää vastuullisesti hyvän lämpöeristyksen avulla, kuten tiivistämällä ikkunat. Energiankulutuksessa tulee suosia uusiutuvia energianlähteitä, kuten puuta, aurinkoenergiaa ja tuulivoimaa. Sähköyhtiön kautta voi tilata ns. vihreää sähköä, kuten hyötytuulisähköä tai energiaa voi tuottaa itse. Polttoaineina voi tulevaisuudessa mahdollisuuksien mukaan hyödyntää rypsiöljyä ja alkoholia. Suoraa sähkölämmitystä tulisi välttää, samoin kuin tarpeetonta moottorilla toimivien ajoneuvojen käyttöä. Valaistuksessa vältetään turhaa lamppujen käyttöä ja suositaan energiansäästölamppuja (emt.).

Kaikessa toiminnassa pyritään tuottamaan *mahdollisimman vähän jätteitä (3.)*. Pakollisena vaatimuksena on ainakin kompostoitavien ja poltettavien jätteiden erottelu, lasin ja metallin lajittelu sekä ongelmajätteiden toimittaminen keräykseen. Biojätteen voi kompostoida, ja muut jätteet tulee lajitella ja kierrättää mahdollisimman tehokkaasti. Pakkausjätteen määrää voi minimoida muun muassa välttämällä kertakäyttöastioita ja yksittäispakattuja tuotteita. Muovisia tuotteita tulee myös välttää, sillä muovi on vaikeasti kierrätettävissä. Jätevedet täytyy puhdistaa ennen ympäristöön päästämistä (emt.).

"Vihreä" rakentamispolitiikka (4.) on osa ympäristön ja paikallisen kulttuurin tukemista ja siitä huolehtimista. Rakentamisessa tulee kiinnittää huomiota rakennuksen ja materiaalien koko elinkaareen ja suosia ekologisia rakennusmateriaaleja, kuten kotimaista puuta, savea, olkea, tiiltä ja kaislaa sekä muita luonnonmateriaaleja. Vastaavasti rakentamisessa ja kunnostamisessa tulee käyttää ympäristöystävällisiä ja luonnonmateriaaleista valmistettuja maaleja, lakkoja ja öljyjä, kuten pellavaöljyä tai puunkuullotusöljyä. Rakentamistavassa tulee suosia korjausrakentamista ja maatilan vanhojen rakennusten kunnostamista ja hyötykäyttöä. On suositeltavaa sijoittaa rakennukset energiataloudellisella tavalla, kuten aurinkolämpöä hyödyntämällä siten, että ne sopeutuvat suhteessa ympäristöön ja muihin rakennuksiin. Suositeltavaa on myös poistaa rakennuksista mahdollisuuksien mukaan haitalliset rakennusmateriaalit esimerkiksi korjaamisen tai kunnostamisen yhteydessä. Paineekyllästetyn puun käyttöä tulisi myös välttää (emt.).

Tiedotus asiakkaille ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä (5.) on tärkeätä laatu järjestelmän kaikkien osa-alueiden - ekologisten, taloudellisen ja sosiokulttuurisen kestävyuden - kannalta. Todellinen kestävyys toteutuu vain silloin, kun nämä kaikki kestävyuden tekijät ovat tasapainossa keskenään. Asiakkaalle tulee antaa selkeitä ympäristönsuojeluun tähtäviä ohjeita, jotka koskevat energiankäyttöä, jätehuoltoa ja luonnonympäristöä. Yleisiin tiloihin ja majoitustiloihin voi laittaa esille tiedotteita, joissa informoidaan näistä toimista. Asiakkaiden käyttöön tulisi olla esillä luontoon, ympäristönsuojeluun ja kestäväan elämäntapaan liittyvää kirjallista materiaalia. Yrityksen kaikkia työntekijöitä täytyy tiedottaa ja sitouttaa heidät ottamaan ympäristö ja ECEAT:in tavoitteet huomioon yrityksen toiminnoissa. Yrittäjien tulee vaikuttaa muihin ympäristömyönteisesti omalla esimerkillään. Tilalla tai yrityksessä voidaan järjestää ekologiseen ja kulttuuriseen kestävyteen liittyviä kursseja ja esittelykierroksia. Globaalia kestävyysajattelua on luomutuotteiden ja reilun kaupan tuotteiden suosiminen aamiais- ja ateriapalveluissa ja sitä kautta tiedottaminen kestäväan kehityksen ideologiasta (emt.).

Ympäristöystävällinen liikkuminen ja julkinen liikenne (6.) tukevat hyvin luomumatkailun ideologiaa. Tarkoituksena on etsiä ekologisempia liikkumisvaihtoehtoja, joiden avulla voi kulkea matkakohteeseen ja matkakohteessa. Luomumatkailussa suositaan lihasvoimaan perustuvia liikkumismuotoja, ja vältetään polttoainetta kuluttavien moottoroitujen ajoneuvojen käyttämistä. Luomumatkailua tukevia liikkumismuotoja ovat muun muassa kävely, pyöräily, soutu, melonta, hiihto ja ratsastus, kun taas moottorikelkkailu tai vesiskootterilla ajaminen eivät kuulu luomumatkailun piiriin. Kohteissa saattaa olla vuokrattavana polkupyöriä ja retkeilyvälineitä.

Julkista liikennettä pyritään suosimaan neuvomalla asiakkaille aikatauluista, ja matkailijat voidaan tarvittaessa noutaa bussipysäkiltä tai juna-asemalta. Kannatettavaa olisi se, että julkisia kulkuneuvoja käyttäville voitaisiin antaa alennusta majoituksesta tai vaikkapa maksutta pyörä lainaksi (emt.).

Luonnon ja elinympäristöjen monimuotoisuuden vaaliminen (7.) tukee luonnon ja maisemien säilymistä elinvoimaisina. Luomutiloilla pyritään edistämään kasvi-, lintu- ja eläinlajiston rikkautta esimerkiksi perinnebiotooppeja säilyttämällä ja suojelemalla. Tavoitteena on edistää perinnemaisemien, kuten ahojen, niittyjen ja ketojen, säilymistä. Vierailijoille halutaan välittää tietoa luonnonsuojelusta ja biodiversiteetistä alueella luontopolkujen ja ohjattujen luontoretkien kautta. Luomumatkailussa harjoitetaan permakulttuurista ajattelutapaa, johon kuuluu työskentely luonnon kanssa eikä sitä vastaan, pitkälinen ja syvälinen luonnon tarkkailu sekä kasvien ja eläinten kaikkien toimintojen ottaminen huomioon sen sijaan, että niitä pidettäisiin vain yhden tuotteen tai muun hyödyn lähteinä. Metsänhoidossa pyritään pehmeisiin työtapoihin ja vältetään avohakkuuta sekä suositetaan jatkuvuutta metsänkasvatuksessa. Edellä mainitut tavoitteet ja periaatteet ovat ehdotuksia, joiden pohjalta laaditaan myöhemmin ECEAT:in vaatimat minimikriteerit ja suositukset luonnon monimuotoisuuden vaalimiseksi (emt.).

Kulttuuriperinnön vaaliminen (8.) tarkoittaa paikallisen kulttuurin ja historian sekä perinteiden tukemista ja säilyttämistä elinvoimaisina jatkossakin. Paikallista kulttuuria ovat mm. perinteiset käsityötaidot, kielelliset murteet ja talkooperinteet. Paikallista kulttuuriperintöä voi ilmentää vaikkapa kylän juhlissa ja teemallisissa tapahtumissa, tai esitellä kotiseutumuseossa. Paikallista kulttuuria voidaan opettaa ja esitellä myös järjestämällä kursseja ja esittelyjä luomutiloilla ja muissa ekologisissa matkakohteissa. Paikalliseen kulttuuriperintöön kuuluvat kaikki tuotantomuodot, joiden avulla luonto ja ihminen voivat olla keskenään tasapainossa. Kulttuuriperintöä ovat niin luomutuotanto, luomuruoka, luonnonmukainen "vihreä" rakentaminen kuin ihmisen henkinen hyvinvointikin, johon kuuluvat sosiaalinen tukiverkosto ja yhteisöllisyys. Luomumatkailun avulla voidaan edesauttaa paikallisen kulttuuriperinnön säilymistä elinvoimaisena (emt.).

Paikallistalouden ja paikallisen yhteistyön tukeminen (9.) ovat tärkeitä tekijöitä laatujärjestelmää kehitettäessä. Luomumatkailutila ei välttämättä aina itse pysty tarjoamaan kaikkia haluamiaan palveluja, joten yhteistyö paikallisten toimijoiden kanssa voi olla hyvä vaihtoehto. Yhteistyö vaatii vahvaa verkostoa, johon voi kuulua vaikkapa luomutuottajia, ohjelmapalvelujen, kuten linturetkien järjestäjiä, käsityöammattilaisia ja ammattitaitoisia hieroja. Luomutilan yhteydessä voisi toimia pieni puoti, jossa myydään luomutuotteita ja perinnekeksiköitä tai sieltä voisi tarvittaessa tilata hierojan

käymään tilalla tai ilmoittautua linturetkelle. Paikallistaloutta ja paikallista yhteistyötä tukemalla kannustetaan alueen yrityksiä verkottumaan keskenään ja toimitaan siten, että matkailu hyödyttää paikallista väestöä, jolloin ympäristön asukkaat hyväksyvät paremmin matkailun harjoittamisen. Palveluita ja tuotteita tarjotessa suositaan lähialueen yrityksiä, jolloin työtilaisuuksia voivat saada mm. paikalliset rakennus- ja siivousliikkeet. Vierailijoiden ja paikallisten asukkaiden välille pyritään saamaan myönteistä kanssakäymistä, ja paikallisista kulttuuritapahtumista voidaan tiedottaa esimerkiksi luomutilan ilmoitustaululla. Matkailijoille voidaan antaa myös tietoa maaseudun kehittämiskysymyksistä (emt.).

Pyrkimys kehittyä kaikissa edellä mainituissa tavoitteissa (10.) tähtää siihen, että yritys on halukas parantamaan ekologista ja kulttuurista kestävyttä. Laatujärjestelmällä ja yhteisillä kriteereillä pyritään herättämään keskustelua ja kannustaa Vihreän Lomaoppaan kohteita kehittämään toimintaansa yhä kestävämpään suuntaan. Laatujärjestelmän kehittämiseen liittyy oleellisesti kysymys laadunvalvonnan järjestämisestä. Laadunvalvonta voi tukeutua omavalvontaan, jolloin jokainen verkoston jäsen kirjaa ylös ne tavoitteet, jotka nykyään toteutuvat yrityksen toiminnassa. *Omavalvonta* muistuttaisi läheisesti *ympäristökatselmusta*, jossa yritys kirjaa toimintansa merkittävimmät ympäristönäkökohdat ja tarkastelee omasta toiminnastaan aiheutuvia ympäristövaikutuksia. Ympäristöasioiden järjestelmällinen kehittäminen edellyttää yrityksen nykytilanteen tuntemista ja ympäristövaikutusten aiheuttajien tuntemista. Vastaavasti omavalvonnassa luomumatkailutila tarkastelisi oman toimintansa ympäristö- ja muita vaikutuksia, ja analyysin pohjalta laadittaisiin selvitys, jossa olisi mainittu tavoitteet ja keinot niiden tavoittamiseksi. Tavoitteiden täyttymistä tulisi seurata, ja edistysaskeleet tulisi osoittaa myös "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeelle (emt.).

Toinen tapa laadunvalvonnan järjestämiseksi on Vihreän Lomaoppaan "*läpinäkyvyys*" eli antaa oppaan puhua puolestaan. Jos lomaoppaan tiedot ja käytännön tilanne olisivat vakavassa ristiriidassa keskenään, niin siitä luultavasti tulisi asiakaspalautetta. Mikäli tällainen ristiriita ei selviäisi tai korjaantuisi, niin kyseinen kohde ei pääsisi seuraavaan opaskirjaan. Osoituksena laadunvalvonnasta ja laatujärjestelmän kriteerien täyttämisestä luomumatkailutila voisi tulevaisuudessa saada opaskirjaan esimerkiksi yhdestä kolmeen pääskytunnusta. Ekologista ja kulttuurista kestävyttä voisi varmentaa myös hankevastaavan vierailujen yhteydessä (emt.).

"Matkustaja ja purjehtija minä olen, ja joka päivä löydän uuden seudun sielustani".
Kahlil Gibran

6 Matkailustrategiat ja kehittämissuunnitelmat sekä luomumatkailun strateginen kehittäminen

Matkailustrategian tai -strategioiden tavoitteena on luoda kehityslinjoja ja pitkäjänteisyyttä toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi. Strategiset tavoitteet voivat pohjautua esimerkiksi matkailualan liikevaihdon kasvuun, työpaikkojen lisäämiseen, ulkomaan markkinointiin tai matkailuyritysten kannattavuuden parantamiseen. Suomessa matkailualan käyttöön on luotu useita strategioita ja kehittämissuunnitelmia. Strategiset tavoitteet ja kehittämissuunnitelmien sisältö riippuvat pitkälti kyseisen matkailumuodon ja organisaation omista toimintalinjauksista. Matkailustrategia on yleisluontoinen toimintalinjaus, joka viitoittaa matkailun eri sektoreita koskevia kehittämistoimenpiteitä (Maaseutupolitiikan... 2000). Esimerkiksi maaseutumatkailussa saatetaan painottaa enemmänkin maaseudun elinympäristön ja toimintamahdollisuuksien turvaamista, kun taas Matkailun edistämiskeskus saattaa nähdä Suomi-kuvan markkinoinnin ja ulkomaalaisten matkailijoiden maahamme houkuttelemisen tärkeimpinä tavoitteinaan. Matkailustrategiat ovat suuntaa luovia kehitysmalleja, ja ne sisältävät usein visioita tulevasta, halutusta kehityssuunnasta ja tavoitteista. Strategiat eivät siis ole valmiita, eksakteja toimintamalleja, vaan ne täsmentyvät usein matkan varrella ja saattavat luoda uusiakin tapoja saavuttaa haluttu tavoite. Strategiat toimivat suunnittelun välineinä ja luovat kehykset toiminnan jatkamiselle.

Seuraavassa on tarkasteltu maaseutumatkailun strategisia tavoitteita vuoteen 2007 asti sekä Kauppa- ja teollisuusministeriön ja Matkailun edistämiskeskuksen strategisia linjauksia kotimaanmatkailun ja matkailumarkkinoinnin harjoittamiseksi ja kehittämiseksi. Jälkeenpäin on tarkasteltu kehitysnäkymiä ja strategista kehittämistä luomumatkailun näkökulmasta.

6.1 Maaseutumatkailun strateginen kehittäminen

Maaseutumatkailun kehittämisen päätavoitteina on lisätä alan liikevaihtoa ja sen tarjoamien työpaikkojen määrää, parantaa maaseutumatkailuyritysten kannattavuutta ja kilpailukykyä sekä luoda edellytyksiä menestyvälle liiketoiminnalle. Tavoitteena on vuoteen 2007 mennessä nostaa majoitustilojen keskimääräinen käyttöaste vähintään 50 prosenttiin ja kasvattaa liikevaihtoa niin, että ala työllistää 6000 henkilötyövuotta. Käyttöastetta nostetaan tehostetulla tuotekehityksellä ja myyntitoimenpiteillä. Liikevaihdon kasvu perustuu yritysten hyvään kannattavuuteen, ohjelma- ja oheispalvelujen tarjonnan lisääntymiseen sekä uusien yritysten perustamiseen. Työllistävyyden

kasvutavoitteet perustuvat suhteellisen vähän pääomaa vaativien, mutta enemmän työllistävien ohjelma- ja oheispalvelujen kehittämiseen. Asetettujen tavoitteiden toteutumista seurataan mittareiden avulla. Niitä ovat majoituskapasiteetin käyttöaste, yöpymis- ja kävijämäärät, ohjelmaravitsemispalveluiden kävijämäärät ja käyttöaste, liikevaihto, yritysten kannattavuus, työllistyvyys henkilötyövuosina ja naistyöpaikkojen määrä sekä asiakastyytyvyisyys (Maaseutupolitiikan... 2000).

Maaseutumatkailun kehittämistä ohjaavat sekä matkailu- että maaseutupolitiikka. Kehittämistyön tavoitteet on asetettu yhdistäen maaseudun kehittämiseksi ja Suomen matkailuelinkeinon kehittämiseksi asetettuja tavoitteita. Suomen *matkailupolitiikalle* asetettuja tavoitteita on esitelty muun muassa kauppaja- ja teollisuusministeriön laatimassa selvityksessä¹⁶, joka ohjaa osittain maamme matkailustrategiaa. Maaseutumatkailun kehittämisen lähtökohdiksi matkailustrategiassa on otettu luonnon, metsien, vesistöjen, maiseman ja suomalaisen maaseutukulttuurin ja kylien vastuullinen hyödyntäminen tuotekehitystyössä. Maaseutumatkailupalvelujen yhteyksiä valtakunnallisiin varaus- ja jakelujärjestelmiin kehitetään, ja huomiota kiinnitetään alan kilpailukykyyn ja laadunhallintaan. Luontoon, kulttuuriin, harrasteisiin ja erilaisiin elämyksiin perustuvia ohjelmalveluja kehitetään edelleen ja pidetään huolta niiden linkittymisestä muuhun matkailumarkkinointiin (emt.).

Maaseutupolitiikan tavoitteena on maaseudun elinvoimistaminen parantamalla asukkaiden toimeentuloa, palveluja ja yhdyskuntien toimivuutta sekä vahvistamalla maaseudun kilpailukykyä ja vetovoimaisuutta asumisen ja yritystoiminnan sijaintipaikkana. Maaseutupolitiikan perustehtävänä on uutta luovan toiminnan aikaansaaminen ja tukeminen. Maaseutupolitiikka sisältää eri hallinnonalojen kaikki maaseutuun välittömästi tai välillisesti vaikuttavat toimenpiteet. Uusi maaseutupolitiikka on luonteeltaan verkostopohjaista ja liittyy yhteen politiikan eri lohkoja, asiantuntijoita ja maaseudun erilaisia toimijoita. Maaseutupolitiikalla ja sitä kautta maaseutumatkailulla on kansallisten tavoitteiden ohella myös kansainvälisiä tavoitteita Euroopan tasolla. EU:n tavoiteohjelmissa on asetettu yleisiä päämääriä maaseudun kehittämiseksi, kuten työllisyyden parantaminen, naisten työmahdollisuuksien lisääminen, ympäristön huomioiminen, syrjäisten alueiden asuttuna pysyminen, palveluiden säilyttäminen, maaseudun elinkeinorakenteen monipuolistaminen ja kilpailukykyyn parantaminen (emt.).

¹⁶ Suomen matkailustrategia vuoteen 2000. Selvitysmiesraportti. Kauppaja- ja teollisuusministeriön julkaisu 3/1996.

Maaseutupolitiikkaa on käsitelty myös hallituksen hyväksymässä *maaseutuohjelmassa*, jossa on tarkasteltu maaseudun toimijoiden verkostoitumista, asukkaiden omaehtoisuuteen perustuvaa toimintaa sekä maaseudun vuorovaikutusta kaupunkien kanssa. Maaseutuohjelma mainitsee käsitteen "avara maaseutu", ja sillä tarkoitetaan Suomessa EU:n luoman määritelmän mukaisesti kaikkia niitä kuntia ja kaupunkeja, joiden asukasluku on alle 30 000. Maaseutu voidaan edelleen jakaa harvaan asuttuun maaseutuun, ydin-maaseutuun ja kaupunkien läheiseen maaseutuun. Kolmijako perustuu kohteen sijaintiin suhteessa keskuksiin, joista matkailupalveluiden kysyntä lähtee. Tätä kolmijakoa voidaan käyttää maaseutumatkailun kehittämisen suunnittelussa niin, että maaseutu- ja matkailupolitiikka tulevat huomioiduiksi (emt).

6.2 Kansallinen matkailustrategia ja matkailuelinkeinon kehittäminen

Suomen matkailun kehittämistä ohjaa valtioneuvoston tekemä periaatepäätös Suomen matkailupolitiikasta. Matkailupoliittiset linjaukset määrittelevät keskeisimmät matkailun kehittämisen osa-alueet, tärkeimmät toimenpiteet ja vastuutahot. Päävastuu matkailupolitiikasta kuuluu kauppaja- ja teollisuusministeriölle (KTM). Matkailun edistämiskeskus (MEK) puolestaan vastaa Suomeen suuntautuvan matkailun edistämisestä ja tukee matkailupalvelujen kehittämistä. Matkailuelinkeinon kehittymiseen vaikuttavat elinkeinopoliittisten toimien lisäksi myös alue-, työvoima-, liikenne-, koulutus-, tutkimus-, kulttuuri-, ympäristö- sekä maaseutupoliittiset toimenpiteet. Periaatepäätös ohjeistaa julkisen sektorin toimijoita matkailun yritystoiminnan kehittämisessä sekä määrittelee Suomen matkailun laadullisia ja määrällisiä tavoitteita vuoteen 2010 mennessä. KTM tarkistaa tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista vuosittain (KTM 2001).

Periaatepäätöksen mukaan seuraavat tekijät ovat julkisen sektorin tärkeimpiä kehittämiskohteita:

1. maantieteellisen ja hallinnollisen yhteistyön lisääminen
2. matkailuun suunnattujen julkisten tukien vaikuttavuuden lisääminen
3. koulutukseen ja tutkimukseen panostaminen
4. matkailupalvelujen sähköisten jakelukanavien ja saavutettavuuden edistäminen
5. matkailupalvelujen laadun parantaminen sekä kestävä kehityksen mukaisen toiminnan edistäminen

Suomen kansallinen matkailustrategia perustuu kauppaja- ja teollisuusministeriön laatimaan Suomen matkailustrategia vuoteen 2000 -raporttiin¹⁷. Matkailustrategian selvitysmiesraporttia on täydennetty ja täsmennetty myöhemmin muun muassa toisessa kauppaja- ja teollisuusministeriön selvitysmiesraportissa¹⁸ ja myös Matkailunedistämiskeskus (MEK) on julkaissut kansallista matkailustrategiaa selventäviä raportteja. Suomen matkailustrategian laatimiseen on osallistunut kauppaja- ja teollisuusministeriön (KTM) selvitysmiesten lisäksi asiantuntijoita MEK:sta ja Suomen Matkailun Kehitys Oy:stä. Lisäksi strategiaa on käsitelty MEK:n johtokunnassa, KTM:n EU-matkailuasioiden työryhmässä ja Suomen Kuntaliitossa.

Matkailustrategia on yleisluontoinen toimintalinjaus, jonka on tarkoitus luoda suuntaviivat matkailun eri sektoreita koskeville kehittämistoimenpiteille. Matkailun kehittämisen tulee strategian mukaan perustua yritysten verkostoitumiseen, julkisen hallinnon toimenpiteiden koordinointiin sekä viranomaisten ja matkailuelinkeinon yhteistyöhön. Suomen matkailupolitiikan tärkeänä lähtökohtana on matkailun mieltäminen selkeästi suomalaiseen maaperään ja ympäristöön sidotuksi elinkeinoksi, jonka tuotteet valmistetaan ja kulutetaan Suomessa. Matkailu on toimiala, jonka kotimaisuusaste on korkea ja jonka työllisyysvaikutukset ovat suuret. Suomen matkailu työllisti 1990-luvun loppupuolella noin 75 000 henkilötyövuotta (4 % koko työvoimasta), joka tarkoittaa yli 300 000 täys- tai osa-aikaista ihmistä työsuhteessa (Taskula 1998). Matkailu lisää välittömästi ja välillisesti uusia työpaikkoja niin matkailualalla, kuin sitä tukevilla aloillakin. Matkailua tukevia palvelualoja ovat esimerkiksi liikenne- ja puhtaanapitopalvelut sekä vähittäiskaupan myynti (Pihlström & Tarasti 1996).

Suomen matkailupolitiikan päämääränä on kehittää matkailuelinkeinoa ja sen työllistävää vaikutusta samalla varjellen maan merkittäviä luonto- ja ympäristöarvoja. Matkailun kehittäminen perustuu matkailullisten vahvuuksien hyödyntämiseen, joita ovat turvallinen ja korkeatasoinen infrastruktuuri, puhdas luonto ja sen suomat mahdollisuudet, koulutettu henkilökunta, hyvä kuluttajansuoja sekä maantieteellinen sijainti gateway-asemana (emt.). Näiden vahvuustekijöiden hyödyntäminen edellyttää matkailupalvelujen tuotteistamista, kestävän kehityksen huomioonottamista matkailusuunnittelussa, sähköisten informaatio- ja varausjärjestelmien kehittämistä, matkailualan kannattavuuden ja kilpailukyvyn säilyttämistä ja henkilökunnan kansainvälistä koulutusta (Taskula

¹⁷ Suomen matkailustrategia vuoteen 2000. Selvitysmiesraportti. Kauppaja- ja teollisuusministeriön julkaisu 3/1996.

¹⁸ Valtion varoin tuetun matkailun edistämisen tavoitteet ja organisointi Suomessa. Selvitysmiesraportti. Kauppaja- ja teollisuusministeriön julkaisu 2/1998.

1998). Suomen matkailullisten vahvuuksien hyödyntämistä auttaa yksilömatkailun lisääntyminen maailmanlaajuisena kehitystrendinä sekä luontoon ja kulttuuriin liittyvä matkailu. Suomeen suuntautuva matkailua (incoming) ei ole luonteeltaan massamatkailua ja näin ollen yksilömatkailua voidaan edelleen kehittää. Luonto- ja ympäristöarvojen säilyttäminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti on tärkeätä, ja ympäristökysymykset ovat yhä voimakkaammin esillä matkailua kehitettäessä (Pihlström & Tarasti 1996).

Suomen matkailustrategiassa (vuoteen 2000) on asetettu seuraavat tavoitteet matkailupolitiikan harjoittamiselle:

1. vahvistaa matkailuelinkeinon kilpailukykyä
2. lisätä Suomeen saapuvien matkailijoiden ja valuuttatulojen määrää
3. parantaa Suomen saavutettavuutta
4. edistää kotimaassa tapahtuvaa matkailua
5. vahvistaa Suomen luonto- ja kulttuurimatkailutuotantoa ja -markkinointia

Matkailun edistämiskeskus (MEK) aloitti toimintansa vuonna 1973 kauppaja- ja teollisuusministeriön alaisena virastona, ja sen tehtävänä on ollut huolehtia Suomessa tapahtuvan ja Suomeen suuntautuvan matkailun kokonaisvaltaisesta kehittämisestä pitkällä aikavälillä (Österlund 1998). MEK:n toiminnan päämääränä on ollut suomalaisten matkailuyritysten ja organisaatioiden menestyminen vahvasti kilpailluilla kansainvälisillä matkailumarkkinoilla. MEK markkinoikin voimallisesti matkailu-Suomea ja Suomi-imagoa maailmalla. Ulkomaan markkinointi pohjautuu päätuoteryhmiin, joita ovat talvituotteet, kierto- ja kulttuurimatkat, lyhytlomat ja perhematkailutuotteet. Päätuoteryhmiä markkinoidaan kokonaisvaltaisesti erilaisien jakelukanavien, kuten ammattilaisille järjestettyjen myyntitapahtumien, messujen sekä koulutus- ja tutustumismatkojen, avulla. Kotimaassa MEK koordinoi matkailualan laatutyötä ja tukee tuotekehitystä sekä matkailun alueellisten strategioiden laatimista (MEK 2003b). Matkailustrategia 2000:n mukaan MEK:n tehtävänä on Suomen matkailukuvan ylläpitäminen, kehittäminen ja matkailupalveluiden markkinoiminen ulkomailla. Muita tehtäviä ovat tuottaa ja välittää reaaliaikaista markkinatietoa, valmentaa matkailun pk-yrityksiä yhdessä KTM:n organisaation kanssa ja koordinoita kotimaanmatkailua (Österlund 1998).

Matkailun edistämiskeskus (MEK) on julkaissut erityisen toimintastrategian (2004 - 2007), jonka mukaan matkailualan liiketoiminnan lähtökohtana on matkailuyrittäjä ja julkisen hallinnon roolina on tukea ja luoda edellytyksiä menestyksekkäälle liiketoiminnalle. MEK:n toimintastrategia ohjaa

operatiivista toimintaa käytännön tasolla, ja yleisluontoiset, valtakunnalliset matkailupoliittiset linjaukset on sen sijaan jätetty KTM:n vastuulle. MEK on valtakunnallinen matkailun asiantuntija ja samalla myös aktiivinen kansainvälinen toimija. MEK:n päätehtävät ovat markkinointi ja myyinnedistämistyö ulkomailla sekä matkailuelinkeinon markkinatiedon tuottaminen ja julkaiseminen. MEK:n toiminta kotimaassa painottuu yhteistyöhön suuralueiden, alueorganisaatioiden, isojen kaupunkien, matkailukeskusten ja isojen yhtiöiden kanssa. Pienempien yritysten kehittymisen tukeminen ja vientivalmennus tapahtuvat MEK:n osalta niin, että nämä yritykset toimivat yhteistyössä alueorganisaatioiden ja matkailukeskusten kanssa, jotka puolestaan tekevät yhteistyötä MEK:n kanssa. MEK:n muita tehtäviä ovat muun muassa ohjata ja tukea tuotekehityskokonaisuuksia, tukea alueellisten matkailustrategioiden laatimisessa, edesauttaa yritysten verkostoitumista ja koordinoita matkailualan yritysten laadunhallintatyötä esimerkiksi Laatutonni-ohjelman¹⁹ avulla (MEK 2003c).

Kansallista matkailustrategiaa laadittaessa on tarkasteltu myös matkailun maailmanlaajuisia kehitystrendejä. World Tourism Organization (WTO) on arvioinut, että matkailijasaapumiset ja matkailutulot kasvavat ainakin vuoteen 2010 asti. Voimakkainta matkailun kasvu on Aasiassa ja pienintä Euroopassa, vaikka Eurooppa säilyy myös tulevaisuudessa matkailijamäärillä mitattuna suurimpana matkailukohteena. WTO on tarkastellut myös tulevaisuuden matkailumuotoja ja kehitystrendeinä ovat lyhyiden lomien yleistyminen, luonto- ja kulttuurimatkailun lisääntyminen, matkailukeskusten suosion lisääntyminen, kiertomatkailun ja elämysmatkojen lisääntyminen, kokous- ja kongressimatkailun lisääntyminen sekä risteilyjen suosion kasvaminen. Matkailun trendejä voidaan tarkastella myös sosiaalisten, poliittisten, taloudellisten ja teknologisten muuttujien kannalta. *Sosiaalisissa* muuttujissa on havaittavissa muun muassa ikääntyvä väestö teollisuusmaissa, yksinelävien ja lapsettomien pariskuntien määrän kasvu ja varhaisempi siirtyminen eläkkeelle. *Poliittisia* muuttujia ovat Euroopan tasolla Itä-Euroopan ja Itämeren alueen muuttuva tilanne, EU:n laajeneminen ja sen tuomat muutokset ja ympäristötietoisuuden lisääntyminen. *Taloudellisista* muuttujista voidaan mainita yksityisten henkilöiden matkailuun käytettävissä olevan rahamäärän kasvu, hintatietoisuus ja uusien teollistuvien maiden asema. *Teknologisia* muuttujia ovat muun muassa informaatio- ja varausjärjestelmien kehitys ja lentokoneteknologian kehittyminen ja sitä kautta uudet lentoliikenneyhteydet. WTO:n mukaan kaikki edellä mainitut muuttujat vaikuttavat matkailun kehittämiseen, matkailun suunnitteluun ja matkailun markkinointiin (Pihlström & Tarasti 1996).

¹⁹ Laatutonni -ohjelmaa on käsitelty tarkemmin kappaleessa 5.1.3.

Suomen matkailustrategia pyrkii turvaamaan matkailupoliittiset tavoitteensa myös Euroopan unionin tasolla. Suomen tulee vastustaa tarpeetonta unionista käsin tapahtuvaa sääätelyä samalla kun pyritään parantamaan matkailuelinkeinon yleisiä toimintaedellytyksiä. Matkailun asemaa tulee parantaa Euroopan komissiossa niin, että matkailun intressit huomioidaan unionin eri alueiden toimintaohjelmissa. Suomen ministeriöiden ja matkailuelinkeinon EU-yhteistyötä voidaan tehostaa muodostamalla KTM:n EU-työryhmästä EU-matkailuasioiden neuvottelukunta. Yhteistyötä ja rahoitusmahdollisuuksia tulee kehittää EU:n ja naapurivaltioiden, kuten Venäjän ja Baltian maiden kanssa. EU:n velvollisuutena on aikaansaada ohjelma Itämeren suojelusta, kehittää informaatioteknologiaa, tukea ympäristöä säästävää matkailua ja markkinoida Eurooppaa kolmansissa maissa. Veropolitiikan suhteen EU-maiden sisällä eräänä tavoitteena on kohdistaa arvonlisäveron alennettua kantaa kaikissa matkailuun liittyvissä palveluissa (emt.).

6.3 Luomumatkailun kehitysnäkymät ja strateginen kehittäminen

Luomuliiton "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen myötä Suomessa on nyt 50 luomumatkailutilan ja muun ekologisen matkakohteen verkosto, joka toimii yhteistyössä eurooppalaisen ECEAT-verkoston kanssa. Hankkeen tavoitteena on ollut suunnata matkailua tukemaan maaseudun kestävä kehitystä, luomutuotantoa sekä ympäristön ja kulttuurin monimuotoisuutta. Keskeisenä tavoitteena on jatkossa myös ympäristökasvatus. Keväällä 2003 järjestettiin "Ympäristökasvatusta luomutiloilla ja Elävässä koulussa" -seminaari, johon oli kutsuttu norjalainen Linda Jolly. Hän on toiminut 20 vuotta biologian opettajana Bergenin steinerkoulussa ja toiminut samalla aktiivisesti myös tavallisille valtion kouluille suunnatussa "Elävä koulu" -pilottihankkeessa. Hanke alkoi Norjassa vuonna 1996 ja vuosien mittaan hankkeen myötä on tehty tiivistä yhteistyötä koulujen ja maatilojen välillä (Ympäristökasvatusta... 2003).

Luomumatkailun kehittämisstrategiassa ympäristökasvatuksella on suuri merkitys. "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanke päättyi keväällä 2004, mutta luomumatkailun kehittämistyö jatkuu edelleen. Jatkossa kehittämistyö perustuu yhä enemmän ympäristökasvatukseen. Luomumatkailutilat ovat hyvä lähtökohta ympäristökasvatustyölle, sillä ne toimivat ympäristövastuullisesti ja niillä on edellytyksiä huolehtia vierailijoista. Useilla luomutiloilla on jo kokemusta yhteistyöstä koulujen kanssa ja tällainen yhteistyö on tärkeätä, sillä monet lapset ja nuoret elävät ilman kosketusta ympäristöön ja maataloustuotteiden alkuperään. Ympäristökasvatustyötä tukemaan on perustettu "Ympäristökasvatusta maatilalla" -hanke, joka pohjautuu osaksi "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen luomaan verkostoon. Uutta hankkeessa on ympäristökasvatuksen nostaminen esille koulujen kanssa tehtävän yhteistyön ja koulutuksen avulla. Suomessa koulujen ja maatilojen yhteistyöstä mm. Biodynaamisella yhdistyksellä on jo kokemusta. Maatalouden tutkimus- ja tiedotuskeskus ja Helsingin yliopiston alainen Perinnemaisemamatkailu Etelä-Suomessa -hanke ovat myös kiinnostuneita tekemään yhteistyötä ympäristökasvatuksen parissa (emt.).

"Ympäristökasvatusta maatilalla" -hanke käynnistyy vuonna 2004 ja hanke on suunniteltu kolmivuotiseksi. Hankkeen tavoitteena on luomutiloilla ja muissa ekologisissa matkakohteissa tapahtuva ympäristökasvatus, jonka piiriin kuuluvat kohteissa vierailevat aikuiset, koululaiset ja muut erityisryhmät. Eräänä tavoitteena on vahvistaa varsinkin kaupunkilaisnuorilta katkennutta yhteyttä ympäristöön ja maaseudun elinkeinoihin. Toimintaympäristönä ovat erityisesti luomu- ja biodynaamiset tilat, sillä luomutuotanto ympäristöä kunnioittavine periaatteineen sopii erityisen hyvin ympäristökasvatustyöhön. Luomutiloilla ja muissa ekologisissa matkakohteissa voi usein

tutustua esimerkiksi uusiutuvien energialähteiden käyttöön, kierrätykseen, ekologiseen rakentamiseen ja perinnetaitoihin (emt.).

Seuraavassa taulukossa on esitelty luomumatkailun SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) -analyysi "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen osalta (taulukko 5). Analyysi pohjautuu tutkimuksen empiirisen osion ja kenttätutkimuksen (kappale 7) tuloksiin täydennettynä omilla havainnoillani.

TAULUKKO 5. Luomumatkailun kehittymismahdollisuudet SWOT -analyysin perusteella.

<p>VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • perhe- ja pienyrittäjyys • laatutyö on käynnistetty • paikallinen ja omaehtoinen kehittämistyö • verkostoituminen alan yrittäjien kesken • yhteistyö kansainvälisen (eurooppalaisen) ECEAT-verkoston kanssa • seminaarit ja koulutustilaisuudet luomumatkailuyrittäjille • keskustelu ja kommunikatiivisuus yrittäjien ja hankkeen välillä 	<p>HEIKKOUEDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • tehokkaan ja kohdistetun markkinoinnin puute • tuotteiden taso on kirjavaa • tuotekehitystyön puuttuminen • luomumatkailuverkoston tunnettavuus on vielä osittain heikko • sidosryhmäsuhteet (ulkoiset) vielä melko heikot
<p>MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • maaseudun rauha ja väljyys • puhdas luonto ja ympäristö • ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys • eri vuodenaikojen ja luonnon ympäristön eksoottisuus (varsinkin ulkomaalaisille) • uutuusviehätys • kaupungistumisen aiheuttama vastakulttuuri (alkuperäisyyden korostuminen) • viestintä- ja tietotekniikan käyttäminen • internet-sivut, varausjärjestelmän kehittäminen • ympäristökasvatustyö • "ympäristökasvatusta maatilalla" -jatkoehde 	<p>UHAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • elinvoimaisen maaseudun kuihtuminen • tieverkoston rappeutuminen ja liikenneyhteyksien väheneminen • kilpailun koveneminen • virkavalta, joka suosii usein kustannustehokkaita suuria toimijoita • kilpailun koveneminen • laatu-tietoiset asiakkaat • teknologian nopea kehitys

Vahvuuksia tulee vahvistaa

Eräs luomumatkailun vahvuuksista on *perhe- ja pienyrittäjyys*, joka tekee palvelusta usein inhimillisen ja henkilökohtaisen tuntuista. Kaupungeissa asuvat suomalaiset ja ulkomaalaiset asiakkaat osaavat arvostaa nimenomaan henkilökohtaista palvelua ja päivittäisiä kohtaamisia isäntäväen kanssa. Ystävällinen ja yksilöllinen palvelu luo mukavan ja turvallisen ilmapiirin, jolloin niin asiakkaat kuin isäntäväkikin viihtyvät.

Laatutyön avulla voidaan luoda pienyrittäjille sopivia laadunhallintavälineitä, joiden avulla yrittäjät voivat kehittää palvelujaan vastaamaan asiakkaiden tarpeita ja odotuksia. Laatutyön tulee perustua vapaaehtoisuuteen, jolloin myös laadunkehittämislle asetetut tavoitteet ovat paremmin saavutettavissa. Laatutyön tavoitteena tulee olla palvelu- ja toimintakonseptin kehittäminen siten, että myös ympäristö- ja turvallisuusnäkökohdat tulevat otettua huomioon. Laatutyön avulla pyritään ekologiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen kestävyYTEEN. Laatutyössä kiinnitetään huomiota yrityksen sidosryhmäsuhteisiin mm. tavarantoimittajiin (luomuviljelijät), asiakkaisiin ja viranomaistahoon siten, että yrityksen ja yrittämisen taloudelliset edellytykset ja kannattavuus tulevat huomioiduiksi. Luomumatkailun laatutyö on jo käynnistetty ja laatujärjestelmää rakennetaan yhdessä kansainvälisen ECEAT-verkoston kanssa.

Paikallinen ja omaehtoinen kehittämistyö perustuu oman toiminta- ja elinympäristön kehittämiseen. Kehittämistyö voi käytännössä olla verkostoitumista alueen muiden yrittäjien kanssa tai suhteiden luomista luomuviljelijöihin tai muihin luomutuottajiin. Hyvänä esimerkkinä onnistuneesta alueellisesta verkostoitumisesta on *Pirkanmaan Luomu* -hanke. Pirkanmaa kuuluu tuotannon määrällä mitattuna Suomen suurimpiin luomumaakuntiin, ja peltoalasta oli vuonna 2003 luonnonmukaisessa viljelyssä noin yhdeksän prosenttia. Myös pirkanmaalaiset elintarvikejalostajat ovat luomutuotekehityksen etujoukkoa. Hankkeen avulla tiedotetaan alueellisesti luomutuotteista ja markkinoidaan niitä. Tavoitteena on lisätä kuluttajien, kaupan ja suurkeittiöiden luomutietoutta yhteistyössä luomutuottajien, jalostajien ja muiden toimijoiden kanssa. Hanke on toteuttanut mm. Luomupolun Tampereen ja lähikuntien taajamien ala-astelaisille ja Luomulaituri-portaalin internetissä²⁰ (Luomulaituri 2003; Luomulehti 2003). Luomulaituri voisi toimia erinomaisena

²⁰ Luomulaituri (www.luomulaituri.net) on sähköinen kohtaamispaikka, jossa voivat kohdata luomutuottajat, luomutoimijat ja kuluttajat. Tavoitteena on tarjota tehokas väline luomutilojen yhteismarkkinointiin. Luomulaituri-portaalista avautuu nettiyhteys lähes 30 luomutilalle, joilla on joko suoramyyntiä tai erilaisia matkailupalveluja. Tuotteet ja palvelut on koottu yhteenvedoksi kunnittain, ja tarkempia tietoja saa tilojen omilta kotisivuilta

tiedotuskanavana myös pirkanmaalaisille luomumatkailuyrittäjille. Kuluttajat voisivat hakea portaalista yhtäläillä tietoa niin alueen luomumatkailumahdollisuuksista kuin luomutuotteistakin.

Luomumatkailun vahvuuksia ovat myös *seminaarit ja koulutustilaisuudet*, joita "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanke on järjestänyt hankkeeseen kuuluville ja hankkeesta kiinnostuneille matkailuyrittäjille. Koulutustilaisuudet ja seminaarit ovat antaneet tärkeätä tietoa luomumatkailusta hankkeena ja eräänä kestäväen kehityksen mukaisena matkailumuotona. Tilaisuudet ovat toimineet myös erinomaisina areenoina *avoimeen keskusteluun* luomutuotannon ja matkailun välisestä suhteesta sekä antaneet mahdollisuuksia *kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen* luomumatkailuyrittäjien ja hankkeen välillä.

Heikkoudet on poistettava

Luomumatkailun suurimpana heikkoutena tutkimuksen empiirisen osion mukaan on ollut *tehokkaan ja kohdistetun markkinoinnin puute*. Yrittäjät ovat kokeneet, että hankkeen näkyvyys on heikko ja että luomumatkailijat eivät ole juurikaan löytäneet kohteisiin. Yrittäjistä tuntuu, että "me olemme täällä, mutta meitä ei vain löydetä". Osittain kysymys voi tosin olla kohteen sijainnista tai huonoista julkisista kulkuyhteyksistä. Joka tapauksessa tiedotusta ja markkinointia tulee tehostaa ja kohdistaa selvemmin tietylle asiakassegmentille, joka tutkimusten mukaan on "luomumyönteistä". Kyseinen ominaisuus kuvaa mielestäni henkilöitä, jotka tiedostavat luomutuotannon merkityksen maataloustuotannossa ja haluavat voimistaa valinnoillaan luomutuotannon osuutta. Luomumyönteinen kohderyhmä tiedostaa myös luomutuotteiden terveys- ja ympäristövaikutukset ja haluavat ostaa ja käyttää nimenomaan luomutuotteita. Kohderyhmää on vaikea analysoida sukupuolen tai iän perusteella, mutta useimmiten luomumyönteinen henkilö on koulutettu nuori (25 - 35 v.) nainen tai mies tai muussa tapauksessa perheen äiti. Koulutetut nuoret naiset ja miehet ostavat ja kuluttavat usein hyvin yksilöllisesti, kun taas perheen äidit vaikuttavat ostopäätöksillään ja valinnoillaan koko perheen kulutuskäyttäytymiseen.

Luomumatkailun heikkouksia ovat edelleen *tuotteiden ja palveluiden tason kirjavuus* sekä varsinaisen *tuotekehitystyön puuttuminen*. Tuotteita ja palveluita tulisi kehittää perustuen yritysten omiin luontaisiin edellytyksiin, joita ovat muun muassa maaseudun ja luonnon ympäristön tarjoamat mahdollisuudet monipuolisiin ohjelmapalveluihin ja tapahtumiin. Tuotteita, kuten matkapaketteja majoitus- ja ateriapalveluineen, voitaneen jatkossa kehittää yhteisen laatujärjestelmän pohjalta,

jolloin myös tuotteiden tason kirjavuus vähenisi. Monipuolisuus tuotteiden ja palveluiden tarjoamisessa voidaan hyödyntää erilaisissa kohteissa, mutta matkailijan tulee voida luottaa palvelun tasoon ja lupauksista on pidettävä kiinni.

Heikkoutena luomumatkailun kohdalla on luomumatkailuverkoston toistaiseksi *huono tunnettavuus* eli kuluttaja ei välttämättä tunne kyseistä matkailumuotoa, puhumattakaan siitä, että hän osaisi hakea luomumatkailun palveluntarjoajia. Toisaalta luomumatkailun yleisesti huono tunnettavuus on ymmärrettävää, sillä onhan kyseinen matkailumuoto toiminut maassamme hanketasolla järjestäytyneenä vasta reilut kaksi vuotta. Luomumatkailun *ulkoiset sidosryhmäsuhteet* matkanvälittäjiin, kuten matkatoimistoihin tai matkanjärjestäjiin, ovat vielä melko heikot. Mikäli luomumatkailua halutaan kehittää volyymiltaan, niin pitäisi sitä markkinoida ja esitellä jatkossa myös matkanvälittäjäorganisaatioille. Yhteistyötä esimerkiksi Matkailun edistämiskeskuksen kanssa voisi ajatella eräänä strategisena valintana. Ensisijaista kehittämistyössä on kuitenkin luoda luomumatkailulle omat strategiset periaatteet ja toimintatavat ja vasta sen jälkeen kehittää ulkoisia sidosryhmäsuhteita.

Mahdollisuuksia on hyödynnettävä jatkossa

Maaseudun rauha ja väljyys sekä luonnon ympäristön puhtaus ovat niitä mahdollisuuksia, joita luomumatkailussa voi hyödyntää. Näitä mahdollisuuksia tulisi hyödyntää etenkin tuotekehitystyössä ja markkinoinnissa. *Eri vuodenajat* ja suhteellisen koskematon suomalainen puhdas luonto ovat eksoottisia etenkin ulkomaalaisille matkailijoille. Myös eteläsuomalainen matkailija saattaa löytää eksotiikkaa Pohjois- tai Itä-Suomen luonnosta ja kansanperinteestä. Samalla kun luomumatkailussa voidaan kestävä kehityksen mukaisesti hyödyntää luonnon tarjoamia mahdollisuuksia, niin tulee huolehtia siitä, ettei matkailu saastuta tai turmele luontoa eikä ympäristöä. Luomumatkailua tulee kehittää *ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväällä* tavalla niin, että myös kohdealueen paikallinen väestö omine tarpeineen tulee huomioiduksi.

Nopea *kaupungistuminen* viime vuosikymmeninä on muuttanut ihmisen suhdetta luontoon ja ympäristöön. Elämänrytmi on muuttunut kiireiseksi, ja vapaa-ajanviettotavat ovat muuttuneet. Kaupungistuminen on toisaalta synnyttänyt myös tietynlaista "vastakaupungistumista" ja uudenlaista *vastakulttuuria* kaupunkimaiselle elämäntavalle. Ihminen saattaa haluta vapaa-aikanaan syventää luontosuhdettaan ja oppia menneestä elämäntavasta, ja palauttaa mieleensä aikaisempia kädentaitoja. Esimerkiksi erilaiset puutyö- tai matonkudontakurssit ovat nykyään hyvinkin suosittuja, ja samalla ihmiset hakevat niistä palasta menetetyistä ajasta. Samoin perinteiset kyläjuhlat ja sadonkorjuujuhlat

ovat jälleen palanneet "muotiin", ja osa ihmisistä haluaa kokea niiden kautta entisaikojen kyläyhteisöjen yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. "Vastakaupungistuminen" erilaisine ilmenemismuotoineen antaa siis lisää mahdollisuuksia myös luomumatkailun tuotekehitystyölle ja markkinoinnille. Koska luomumatkailu on uusi matkailumuoto, niin on sillä vielä *uutuusviehätystä*, jota voidaan niin ikään hyödyntää tuotekehityksessä ja strategisissa valinnoissa.

Viestintä- ja tietotekniikan käyttäminen antaa myös uusia mahdollisuuksia luomumatkailun kehittämiseen. Tietotekniikan avulla voidaan helpottaa kuluttajien tiedonhankintaa, ja samalla tarjota tietoa matkailupalveluiden välittäjille, kuten matkatoimistoille. "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeella on jo kattavat ja edustavat internet-sivut, joilta löytyy paljon tietoa luomumatkailun taustasta ja periaatteista. *Internet-sivuilla* on esitelty myös luomumatkailukohteet ja kerrottu kohteiden sisältämästä palvelusta. Nykyinen informaatioteknologia mahdollistaa myös tehokkaan *varausjärjestelmän kehittämisen*, joka osaltaan varmastikin vahvistaisi entisestään luomumatkailun mahdollisuuksia kestävästä matkailumuotona.

Ympäristökasvatustyö ja "Ympäristökasvatusta maatilalla" -jatkoehanke antavat luomumatkailun kehittämiseksi varmasti uusia "eväitä". Toiminnan avulla voidaan vahvistaa yhteyttä kaupunkien ja maaseudun välillä ja opettaa halukkaille ympäristöä kunnioittavia periaatteita ja toimintatapoja.

Uhkiin tulee varautua

Luomumatkailun, kuten maaseutumatkailunkin uhkakuvia tulevaisuudessa ovat *elinvoimaisen maaseudun kuihtuminen* ja kulttuuriympäristön rappeutuminen maatalouden kannattavuuden heikkenemisen myötä. Maaseudun elinvoimaisuus on ollut ja on edelleenkin pitkälti riippuvainen maatalouden harjoittamisesta. Maaseudun kuihtuminen uhkaa myös *tieverkoston kuntoa* ja ylläpitämistä ja sitä kautta liikenneyhteyksien säilymistä haja-asutusalueilla. Myös rautatieliikenneyhteydet ovat uhattuina, mikäli maaseudun elinympäristön heikkeneminen jatkuu. *Liikenneyhteyksien väheneminen* vaikuttaa välillisesti myös matkailupalveluiden vetovoimaisuuteen, kilpailukykyyn ja saavutettavuuteen.

Kilpailu yritysten välillä asiakkaista on koventunut uusien yritysten ja ohjelmopalveluiden tuottajien myötä. Kilpailutilanne on vaikuttanut varsinkin pienempien yritysten kannattavuuteen, ja usein suomalainen *virka-valta* suosii suuria kustannustehokkaita yrityksiä ja toimijoita. Pienten yritysten on hankalaa vaikuttaa esimerkiksi lupakäytäntöjen yksinkertaistamiseen, ja usein luvat ja käytännöt

rasittavat kohtuuttomasti pieniä yrityksiä suhteessa niiden liikevaihtoon (Maaseutupolitiikan... 2000).

Luomumatkailun harjoittamisen tulevaisuuden haasteita ovat mm. kilpailun koveneminen markkinoilla, *laatutietoiset* ja vaativatkin *asiakkaat* ja *teknologian* nopea kehitys. Haasteisiin tulee vastata kehittämällä tuotteita ja palveluita niin, että ne ovat matkailijoiden saavutettavissa ja että ne vastaavat matkailijoiden tarpeita. Unohtaa ei sovi myöskään matkailuyrittäjien tarpeita tai toiveita, sillä onhan matkailu kokonaisuudessaan monimuotoinen prosessi, johon vaikuttaa monet eri tekijät.

"Matkamies tarvitsee hyvän kumppanin."
(Kiinalainen sananlasku)

7 "Kentältä kuultua" - yrittäjyys osana luomumatkailua

Tämän tutkimuksen eräs olennainen ajatus on kartoittaa luomumatkailuyrittäjien näkemyksiä ja kokemuksia suhteessa "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeeseen. Tavoitteena on ollut luomumatkailuyrittäjien kuunteleminen ja kuuleminen. Hanke on tässä vaiheessa vielä kovin "nuori", mutta luomumatkailun tulevaisuutta ajatellen, luomumatkailuyrittäjien kokemukset ja näkemykset luomumatkailun harjoittamisesta, ovat ensiarvoisen tärkeitä hankkeen onnistumisen kannalta.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu *kirjallisista kyselylomakkeista*, jotka lähetettiin satunnaisotantamenetelmää käyttäen kahdellekymmenelle (20) Suomen Vihreässä Lomaoppaassa mukana olevalle yritykselle, ja kenttätutkimusvaiheesta. Lomakkeita palautettiin kymmenen (10) kappaletta, jolloin vastausprosentiksi tuli 50 %. *Kenttätutkimusvaiheessa* kävin henkilökohtaisesti tutustumassa neljällä luomumatkailutilalla²¹. Yrittäjille esitettiin kirjallista kyselyä vastaavat kysymykset, sekä niiden lisäksi kysyttiin tilojen omaan toimintaan liittyvistä tekijöistä. Seuraava analyysi perustuu kirjallisista kyselylomakkeista ja kenttätutkimusvaiheessa yrittäjiltä saatuihin tietoihin. Analyysi rakentuu seitsemästä eri osasta tai aihepiiristä, joita kyselyssä tarkasteltiin. Kirjallinen kysely ja kenttätutkimuksen kysymykset perustuvat luottamuksellisuuteen ja anonyymisyyteen, joten yksittäisten henkilöiden vastaukset eivät ole eroteltavissa tuloksissa.

Yrittäjille suunnatun kyselyn analysoinnin jälkeen on tarkasteltu "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen asiantuntijoiden näkemyksiä luomumatkailun alkutaipaleelta. Asiantuntijoita on neljä, ja he edustavat hankkeen eri sidosryhmiä. Asiantuntijuuden näkökulma perustuu asiantuntijoille lähetettyyn kyselyyn (liitteet 3 ja 4), lukuun ottamatta "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen koordinaattori Terhi Arellin näkemyksiä, jotka perustuvat teemahaastatteluun (liite 2).

²¹ Kenttätutkimuksen kohdeyritykset ovat Viikilän merenrantatila Merikarviolla, Matkailutila Lahdelma Pertunmaalla, Viiniverla Oy Verlassa ja Haapalehdon perinne- ja luomutila Kivisuolla Leivonmäellä.

7.1 Luomumatkailuyrittäjien kokemuksia ja näkemyksiä luomumatkailun alkutaipaleella

7.1.1 Kyselyyn vastanneiden tausta

Kirjalliseen kyselyyn vastanneista seitsemän (7) on miehiä ja kolme (3) naisia. Kenttätutkimuksessa haastatelluista kaksi (2) on miehiä ja kaksi (2) naisia. Tutkimukseen osallistuneita informantteja on siis yhteensä neljätoista (14).

Kyselyn tai haastattelun kohteena olevat tilat **sijaitsevat** maakunnan mukaan jaoteltuina Satakunnassa (2), Pirkanmaalla (1), Keski-Suomessa (3), Keski-Pohjanmaalla (1), Lapissa (1), Kanta-Hämeessä (2), Kymenlaaksossa (1), Etelä-Savossa (1), Pohjois-Savossa (1), Pohjois-Karjalassa (1). Kohteena olevat tilat edustavat alueellisesti koko maata suhteellisen hyvin, lukuun ottamatta Varsinais-Suomen ja Uudenmaan maakuntia.

Kyselyn tai haastattelun kohteena olevat luomutilat tai ekologiset matkakohteet ovat keskittyneet hyvin monentyyppisiin toiminta- tai tuotantomuotoihin. **Toiminta- ja tuotantomuotoja** ovat mökkimatkailu, luontopolut, kotimuseo, museotila, perinnebiotooppien hoitaminen, kaskiviljely, luomuviljely, viljanviljely, marjan- ja kasvinviljely, vihannes- ja maustekasvien viljely, mansikanviljely, leivonta, ateriapalvelut, ohjelmapalvelut, kokous- ja juhlapalvelut, majoituspalvelut, saunapalvelut, ryhmien opastaminen, lammastila, lihanaudankasvatus sekä maatiaisrotujen ja maatiaislajien hoitaminen perinteisin menetelmin.

7.1.2 "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeeseen liittyminen ja kokemukset

Kyselyssä tiedusteltiin niitä tekijöitä, jotka ovat saaneet yrittäjät **liittymään mukaan** "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen luomaan verkostoon. Liittymisen taustalla ovat olleet yhteiset ajatukset muiden luomuyrittäjien kanssa ja profiloituminen luomumatkailuyritykseksi. Hanke on yrittäjien mukaan saanut positiivista julkisuutta ja hankkeen kautta haluttaisiin saada lisää asiakkaita, etenkin "mukavia" luomumatkailijoita. Hankkeeseen liittymiseen on vaikuttanut halu yhdistää liiketoiminnassa ekologia ja matkailu sekä halu edistää kestävästä kehitystä. Kysymyksessä on paljon elämäntapa- ja asennekysymykset. Verkoston avulla halutaan tarjota suomalaista puhdasta ruokaa ja samalla myös "täysipainoista" ruokaa.

Kyselyssä pyydettiin **perusteluja verkostoon liittymiselle ja ajankohtaa**, jolloin yritys on liittynyt verkostoon. Verkostoon liittyminen on ollut lähes kaikille tutkimukseen osallistuneille itsestään selvää, eikä hankkeeseen liittymistä ole juurikaan tarvinnut perustella. Liittymisessä askarrutti eniten taloudelliset näkökohdat ja hankkeen kesto: hankkeesta ei toivota mitään lyhytikäistä "kanalentoa".

Suurin osa (8) vastaajayrityksistä on liittynyt luomumatkailuyrittäjien verkoston jäseneksi joko keväällä tai syksyllä 2001 ja loput (6) vuoden 2002 aikana.

Yrittäjien odotukset luomumatkailun suhteen ennen verkostoon liittymistä eivät olleet olleet mitenkään spesifejä. Odotukset olivat liittyneet lähinnä ekologisen elämäntavan ja maaseudun työllisyyden parantamiseen. Verkostoon liittymisen uskottiin auttavan profiloitumisessa ekologiseksi ja ympäristöosaavaksi yrittäjäksi ja auttavan luomuruokatuotantoon tukeutumisessa. Kyseessä on lähinnä imagollinen etu. Verkostosta uskottiin löytyvän samoissa lähtökohdissa olevia yrityksiä. Odotuksina oli ollut myös toive saada vierailijoita Suomesta ja muualta Euroopasta. Luomumatkailijoiden toivottiin olevan keskimääräistä kiinnostuneempia ja aktiivisempia ympäristöasioita kohtaan. Kokemukset luomumatkailuyrittäjänä ovat vastanneet odotuksia kohtalaisen hyvin.

7.1.3 Hankkeen toteutuminen

Hankkeen toteutumista tarkasteltiin yrittäjien käsityksinä hankkeen epäkohdista ja eduista. **Suurimpana epäkohtana** "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeessa koettiin olevan markkinoinnin puute. Tiedotusta ei myöskään ole ollut riittävästi. Käytännön epäkohtana koettiin asiakkaiden puute eli asiakkaita ei ole tullut hankkeen kautta. Suomessa ei ehkä ole vielä tarpeeksi asiakaspotentiaalia. Toisaalta syynä asiakkaiden puutteeseen saattaa olla myös yrityksen kaukainen sijainti. Epäkohtana koettiin myös koulutustilaisuuksien ajankohdat. Koulutustilaisuudet koetaan sinänsä tarpeellisina, mutta ongelmana on yrittäjien ajanpuute - kaikkeen ei voi millään lähteä mukaan jo pelkästään matkakulujen takia. "Luomun" ei koettu myöskään määrittävän ykkösasiana matkailutuotetta, vaan verkostot syntyvät usein muista lähtökohdista, kuten alueellisuudesta. "Luomu" koetaan lisäarvona, muttei prioriteettijärjestyksessä ensimmäisenä.

Parhaana keinona **puuttua epäkohtiin** pidettiin tehokkaampaa ja monipuolisempaa markkinointia. Tiedotukseen toivottiin myös lisää potkua. Mainontaa pitäisi myös lisätä. Keinona esitettiin erillisen esitteen painattamista, jossa kaikki matkailutilat olisivat esillä. Esite ei saisi olla kovin paksu (n. 15 sivua) ja sitä voisi jakaa huoltoasemilla ja messuilla sekä erilaisille järjestöille. Esite olisi luonteeltaan ilmainen, sillä maksullisen oppaan ei uskota tavoittavan yleisöä. Ilmaisia esitteitä toivottiin laajaan jakeluun. Nettipäivityksen koettiin olevan tarpeellista. Markkinointia ulkomaille tulisi myös lisätä. Markkinointiin toivottiin "ulkopuolisia" ammattilaisia. Koulutustilaisuudet voisi mielellään yhdistää valtakunnallisten tilaisuuksien, kuten messujen yhteyteen, jolloin kynnyks lähteä ei olisi niin korkea ja matkustaminen useaan kertaan jäisi väliin.

Parasta "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeessa yrittäjien mielestä on ollut "samaa joukkoon" kuulumisen ja yhteinen ideologinen viitekehys. Konkreettisesti hankkeen edut näkyvät

"Suomen Vihreä Lomaopas" -julkaisuna, johon on kerätty kaikki hankkeen jäsenyritykset "yksiin kansiin". Kaikilla halukkailla on ollut mahdollisuus liittyä hankkeeseen ja samalla profiloitua luomumatkailuyrittäjiksi. Aiemmin vastaavat julkaisut ja oppaat ovat olleet pirstaleisia. Yrittäjät kokevat, että hankkeen avulla luomutietoutta voidaan viedä eteenpäin, ja että hanke toimii "oikealla asialla". Yhteisenä tavoitteena on rakentaa yhteiset kriteerit verkostoon kuuluville yrityksille. Asioiden uskotaan etenevän hitaasti, mutta varmasti "hiljaa hyvää tulee" -mentaliteetilla. Esimerkiksi verrattaessa tämän hetkistä tilannetta luomun asemaan 1970-luvulla, niin kehitystä on tapahtunut todella paljon.

7.1.4 Ekologia ja ekologisuus yritystoiminnassa sekä yhteiskunnallisessa viitekehyksessä

Kyselyssä tarkasteltiin yrittäjien käsitystä **luonnonmukaisen tuotantotoiminnan ja ekologisen elämäntavan merkityksestä** itselleen sekä osana yritystoimintaa. Luomumatkailuyrittäjät kokevat luonnonmukaisen tuotantotoiminnan erittäin tärkeänä. Ekologia ja ekologisuus merkitsevät yrittäjille elämäntapaa, jonka varaan toiminta perustuu. Ekologisuus ilmenee arvoina ja asenteina. Käytännössä ekologisuus näkyy rakentamisratkaisuissa esimerkiksi käytettyjen hirsien suosimisena ja ruoanvalmistuksessa puhtaiden raaka-aineiden käyttämisenä. Ekologiaa pidetään terveyden perustana ihmisille ja eläimille. Luonnon säilyminen merkitsee samalla myös elämän säilymistä maapallolla. **Yritystoiminnassa** ekologisuus on huomioitu kierrätyksen järjestämisessä osana jätehuoltoa ja energian säästämisenä. Saniteettitiloissa voidaan käyttää kompostoivia käymälöitä. Yksinkertaista elämäntapaa yritetään suosia. Viljelymenetelmät ovat pitkälti luonnonmukaisia, eikä keinolannoitteita käytetä. Koneita käytetään vain maanmuokkauksessa. Rakentamisessa käytetään vanhoja hirsiiä ja uusiomateriaaleja sekä säilytetään mahdollisimman paljon vanhaa rakennetta. Yrittäjät käyttävät luomutuotteita mahdollisimman paljon niin itse kuin myös tarjotessaan aterioita matkailijoille. Liikennesektorilla halutaan suosia joukkoliikennettä, ja eräs yrittäjä olikin jättänyt aloitteen tielaitokselle pikavuoropysäkin saamiseksi lähelle kohdetta.

Yhteiskunnan ajanhenki ja ideologia vastaa yrittäjien mukaan jossakin määrin luomutuotannolle asetettuja tavoitteita. Yrittäjät kokevat, että luomutuotteille on jonkin verran kysyntää, mutta aktiivinen luomukuluttajakunta on vielä kovin pieni. Tuotteiden kohdalla markkinoita on jo olemassa, mutta luomupalveluita (kuten luomumatkailu) ei vielä osata kysyä. Toisaalta luomu on marginaaliselle ryhmälle lähinnä muoti-ilmiö, johon markkinat suhtautuvat hyvin "bisneslähtöisesti". Kysyntä ja tarjonta eivät välttämättä aina kohta toisiaan. Luomun kysyntä kylläkin kasvaa koko ajan, mutta valtavirta vie toiseen suuntaan. Markkinavoimien koetaan syrjäyttävän koko ajan kansalaisyhteiskuntaa ja pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Yhteiskunta tukee liikaa ympäristön kannalta kuluttavaa toimintaa ja toiminta on usein lyhytnäköistä. *Luomuideologia* koetaan melko epämääräiseksi ja luomusta sekä ekologisista vaihtoehdoista on liikkeellä paljon luulotietoa.

Yhteiskunnan ajanhenki on osittain jopa harhaanjohtava, eikä kuvaa kuluttajien todellista tahtoa. Yhteiskunnan ei juurikaan koeta tukevan ekologista herännäisyyttä ja päättäjät eivät tunne suomalaisen luonnon tarjoamia erinomaisia mahdollisuuksia luonnonmukaiseen tuotantoon. Toisaalta asenneilmaston koetaan muuttuneen positiivisemmaksi ja uusi ympäristölupalainsäädäntö ja luomuvalvonta ovat osaltaan auttaneet yhteiskunnan ekologisoinnissa.

Yrittäjien mukaan **lainsäädännön avulla** on pystytty ainakin jossakin määrin ekologisoimaan yhteiskuntaa. Ympäristölainsäädäntöä on viime vuosina uudistettu ja Suomen ympäristölainsäädännön koetaan olevan keskimääräistä hieman tiukempaa. EU-lainsäädäntö tukee kansallista lainsäädäntöä. Ympäristöverotuksella voidaan myös tukea yhteiskunnan ekologisoitumista. Osa yrittäjistä puolestaan kokee, että lainsäädäntö ei ole auttanut yhteiskunnan ekologisoitumisessa. Yksityisautoilua ei ole yrityksistä huolimatta onnistuttu vähentämään ja autoveron alentaminen ei ainakaan paranna tilannetta. Yhteiskunta ei toimi pitkäjänteisesti, vaan suosii samanaikaisesti sekä ekologista että epäekologista toimintaa. Tehotuotanto on edelleen etusijalla ja luomutuotannon tukia on liian vähän. Ympäristölupa-asiat saattavat aiheuttaa hermostumista ja "tarkastajanpelkoa". Ympäristöhallinto koetaan byrokraattisena ja pahimmillaan virkamiesten "törttöily" vie Suomelta mahdollisuudet luomutuotannon harjoittamiseen.

Valtiovalta ja poliittinen päätöksenteko voisivat yrittäjien mukaan vastaisuudessa tukea enemmän luomumatkailua. Mahdollisuuksien nähtiin olevan luonteeltaan informatiivisia, hallinnollisia sekä taloudellisia. *Informatiivisella ohjauksella* voidaan vaikuttaa tukemalla ympäristökasvatusta kouluissa (esimerkiksi ekologiset retkikohteet) ja tarjoamalla luomuruokaa kouluissa ja julkisissa laitoksissa. Luomun arvostusta pitäisi lisätä ja päätöksentekijöille voisi järjestää seminaareja, joissa luodaan kokonaiskuvaa Suomen luonnosta, terveellisestä ravinnosta ja tätä kautta kansanterveydestä. Virkamiesten pitäisi tuntea enemmän kokonaisvastuuta työstään. *Hallinnollisen ohjauksen* avulla pitäisi vähentää maatalouden byrokratiaa. Säännöksiä tulisi yksinkertaistaa ja ekologisia vaihtoehtoja tulisi suosia haittaveroja käyttämällä. *Taloudellisella ohjauksella* voidaan vaikuttaa tehokkaasti. Keinoina ovat rahoituksen uudelleenjako ja hanketuet. Tuki voisi porrastua suhteessa kestävä kehityksen pisteytykseen tai se voisi olla kehittämis- ja investointitukea. Julkisen liikenteen tukia ja rahoitusta pitäisi myös tuntuvasti lisätä.

7.1.5 Laadunvalvonta ja laatujärjestelmän kehittäminen

Kyselyssä kartoitettiin **laadunvalvonnan ja laatujärjestelmän**, joiden avulla "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeeseen kuuluvat luomumatkailutilat toimisivat yhteisillä "pelisäännöillä", kehittämisen merkitystä. Laadunvalvonta ja laatujärjestelmän kehittäminen koettiin melko tärkeinä tekijöinä toiminnan kehittämisessä. Laadunvalvonnan ja laatujärjestelmän avulla toiminnan uskotaan tehostuvan ja järkevöityvän, jolloin laatukin paranee. Laatujärjestelmä takaisi

laadun tasaisuuden ja uskottavuuden. Laadunvalvonta ja laatujärjestelmän kehittäminen ovat tärkeitä etenkin kuluttajan eli asiakkaan kannalta. Asiakas voi varmistua saamansa palvelun tai tuotteen oikeasta hinta-laatusuhteesta ja kuluttajien luottamus paranee, mikä auttaa myös markkinoinnissa. Laatujärjestelmä parantaisi myös luomumatkailun imagoa. Laatu koetaan siten, että se on kaiken toiminnan "a ja o". Yrittäjät eivät kuitenkaan halua jatkossa mitään "Joutsenmerkki" -tuotetta eli suomalaista tuotetta, josta osa voi olla myös alkuperältään ulkomaista. Luomun aitoutta tulee siis vaalia. Toisaalta standardisoimisen uhkana on se, että tuotteet tai palvelut samankaltaistuvat (vrt. bed & breakfast -tyyppinen majoitus). Matkailukokemusten erilaisuutta ja tiettyä "karheutta" ei saisi hävittää laatujärjestelmän kautta.

Yrittäjien mukaan **laatujärjestelmän etuna** olisi toimintakehysten selkeytyminen ja todennäköisesti myös laadun parantuminen. Laatujärjestelmä ohjaisi sekä yrittäjien että asiakkaiden toimintaa ympäristöystävällisempään suuntaan. Laatujärjestelmästä olisi imagollista etua ja se olisi osoitus todistettavasta laadusta. Laatuajattelu auttaa objektiivisuuteen ja opettaa itsearviointia. Seuranta ja suunnitelmallisuus myös helpottuisivat. Osalla luomumatkailuyrityksistä on jo käytössään esimerkiksi "Maakuntien parhaat" -laatujärjestelmä, joten asia on jo sinänsä tuttu. Osa yrittäjistä käy säännöllisesti koulutustilaisuuksissa, joka onkin ehtona laatujärjestelmän hankkimiseen. **Laatujärjestelmän haittana** olisivat kustannukset ja lisätyö. Laatujärjestelmän ylläpito tarkastuksineen saattaisi olla rasite muuten kiireisessä elämässä. Mikäli järjestelmän kehittäminen on byrokraattista, niin siihen ei välttämättä lähdettäisi mukaan. Luomun oikeellisuuden todistaminen saattaa olla vaikeata ja vaikeuttaisi toimintaa. Laatujärjestelmä voisi pahimmillaan merkitä liiallista samankaltaistumista. Toisaalta laatujärjestelmästä ei koettu olevan mitään haittaakaan, mikäli se on toteuttamiskelpoinen ja asiallinen.

7.1.6 ECEAT sekä ekologinen ja kulttuurinen kestävyys

ECEAT (*European Centre for Ecological and Agricultural Tourism*) on laatinut laatu järjestelmän pohjaksi kymmenen matkailun ekologiseen ja kulttuuriseen kestävyteen liittyvää perustavoitetta, joita on tarkemmin käsitelty kappaleessa 5.2. Kyselyssä pyydettiin vastaajia arvioimaan kutakin tavoitetta sen merkittävyyden²² perusteella.

Luomumatkailuyrittäjät²³ arvioivat kyseisen asteikon avulla tärkeimmiksi tavoitteiksi "Ympäristöystävällisen maatalouden tukemisen" ja "Vastuullisen veden ja energian" käytön. Molemmat tavoitteet saivat keskiarvoksi 4,6 eli ne koettiin erittäin tärkeinä. Myös tavoite "Vihreä rakentamispolitiikka" koettiin erittäin tärkeäksi ja se sai keskiarvoksi 4,5. Vähiten tärkeäksi tavoitteeksi koettiin tavoite "Ympäristöystävällinen liikkuminen ja julkinen liikenne". Se sai keskiarvoksi 3,8 eli se koettiin melko tärkeäksi. Loput tavoitteet arvioitiin merkittävyydsasteikon mukaan keskiarvoilla 4,2 - 4,5 eli ne koettiin melko tärkeinä.

Tavoitteita, jotka saivat merkittävyydsasteikolla arvon 4 tai 5 pidettiin **melko tai erittäin tärkeinä** kestävän kehityksen, tulevaisuuden ja seuraavien sukupolvien vuoksi. Ekologisempi elämäntapa koetaan välttämättömäksi elämän säilymiseksi maapallolla. Kestävän kehityksen koetaan voivan toteutua vain laajasti ymmärrettyinä ja huomioimalla kaikki yhteiskunnan sektorit. Tavoitteet luovat samalla perustan uskottavalle kehitykselle. Yhteisöllisyyden ja omien "juurien" koettiin myös merkitsevän paljon. Oma sitoutuminen tavoitteiden saavuttamiseksi koettiin tärkeäksi, sillä "muuten ei millään ole mitään väliä".

Yrittäjiä pyydettiin arvioimaan samoja tavoitteita myös asettamalla ne **tärkeysjärjestykseen** järjestyslukujen (1. - 10.) avulla. Tärkeimpänä tavoitteena (sijaluku 1.) nousi esille tavoite "Luonnon ja elinympäristöjen monimuotoisuuden turvaaminen" (3 mainintaa) sekä tavoite "Pyrkimys kehittyä kaikissa mainituissa tavoitteissa" (3 mainintaa). Vähiten tärkeänä tavoitteena (sijaluku 10.) pidettiin tavoitetta "Tiedotus asiakkaille ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä" (3 mainintaa).

Yrittäjiä pyydettiin mainitsemaan vielä **muita tavoitteita**, joita luomumatkailun harjoittamiselle voisi asettaa. Yrittäjien mukaan luomumatkailun harjoittamisella voisi olla tavoitteina myös taiteeseen tutustuminen ja sen esilletuonti, henkisten arvojen esiin nostaminen, toisenlaisen elämäntyylin ja luomutietoisuuden tunnetuksi tekeminen, asiakkaiden liikkeelle saaminen, ekologisen elämänlaadun tavoittelu, vahvuuksien etsiminen, metsätalouden ja keruutuotteiden tukeminen sekä tulojen kasvattaminen viisaalla luonnonvarojen käytöllä.

²² Merkittävyydsastot olivat: 1 = ei yhtään tärkeä, 2 = ei juurikaan tärkeä, 3 = kohtalaisen tärkeä, 4 = melko tärkeä ja 5 = erittäin tärkeä

²³ Arvioinnissa on otettu huomioon sekä kirjalliseen kyselyyn vastanneiden että kenttätutkimukseen osallistuneiden luomumatkailuyrittäjien näkemykset.

7.1.7 Alueellinen yhteistyö ja ulkomaalaiset asiakkaat

Kyselyssä tarkasteltiin alueellisen yhteistyön merkitystä luomumatkailuyrittäjien kesken sekä yhteistyöhön liittyviä etuja ja haittoja. Luomumatkailuyrittäjät **kokevat alueellisen yhteistyön** melko tärkeänä. Alueellinen verkottuminen voisi tuoda säästöjä ja poistaisi päällekkäisyyksiä. Yhteistyö parantaisi myös markkinointimahdollisuuksia ja antaisi mahdollisuuden eri yritysten profiloitumiseen, jolloin kaikkien ei tarvitsisi tehdä "kaikkea". **Etuna** voisi olla uusien asiakkaiden saapuminen. Näkyvyys ja hankkeen tunnettavuus ehkä myös lisääntyisivät. Alueellisen yhteistyön muotona kiinnostaisi luomumatkailun "pakettilomat", joita voisi markkinoida esimerkiksi keskieurooppalaisille ryhmille. Luomumatkailupaketti voisi olla vaikkapa viikon mittainen loma Keski-Suomessa, jota voisi myydä alueellisen matkailunkehitysorganisaation kautta. Kohteisiin toivotaan myös muiden luomumatkailuyrittäjien esitteitä ja valmiita matkareittisuunnitelmia ryhmille tai yksittäisille matkaajille. Yhteistyötä voisi tehdä myös laajemman luomutuotevalikoiman suhteen tai perustamalla erityisen "luomurenkaan" tuotteiden ja palvelujen markkinointia varten. Alueellisesta yhteistyöstä ei juuri uskota olevan **haittaa** oman toiminnan harjoittamiselle. Haittana koettiin lähinnä mahdollinen (hämäläinen) kateus, joka voisi viedä "matkailukalat vedestä" pois. Toisten yrittäjien "reviirille" ei pidä mennä. Kilpailun kiristyminen saattaisi heikentää tulosta. Todellisesta kehittämiseen pohjautuvasta yhteistyöstä ei kuitenkaan uskottu olevan haittaa.

Ulkomaalaisia asiakkaita on käynyt luomumatkailutiloilla "hyvin vähän"²⁴ eli keskimäärin alle 20 prosenttia kaikista asiakkaista. Suurimpia ulkomaalaisten matkailijoiden **lähtömaita** ovat olleet Saksa, Venäjä ja Ruotsi. Luomumatkailuyrittäjät ovat **kokeneet** ulkomaalaiset matkailijat pääosin hyvin myönteisesti. Jossakin määrin kielteisiä kokemuksia on ollut ainoastaan venäläisistä turisteista. Ulkomaalaiset ovat kiinnostuneita suomalaisesta maaseutuelämästä ja luomu on tuottanut positiivismielisen "kohahduksen". Ulkomaalaiset matkailijat innostuvat arjen pienistä asioista ja nauttivat luonnon rauhasta. He ovat kiinnostuneita asioista, sosiaalisia ja avaavat yrittäjienkin silmiä näkemään asiat toisella tavalla. Ulkomaalaiset asiakkaat tietävät usein hyvin paljon ympäristön huomioonottamisesta matkailussa - esimerkiksi "harmaan veden talous" on useille keskieurooppalaisille jo itsestäänselvyys, kun täällä Suomessa vielä ihmetellään, että mistä asiassa on oikein kyse.

Ulkomaalaisten matkailijoiden odotukset lomansa suhteen poikkeavat jossakin määrin suhteessa suomalaisten matkailijoiden odotuksiin. Luonto ja luonnossa liikkuminen, kuten patikointi, pyöräily ja soutaminen ovat ulkomaalaisille tärkeämpiä aktiviteetteja kuin suomalaisille. Varsinkin suurkaupungeista kotoisin olevat ulkomaalaiset matkailijat osaavat nauttia jo pelkästään luonnon

²⁴ Ulkomaalaisten matkailijoiden määrä esitettiin prosentuaalisesti seuraavan luokittelun avulla: **erittäin paljon** eli 70 - 100 % kaikista matkailijoista, **melko paljon** eli 50 - 70 % kaikista matkailijoista, **kohtalaisen paljon** eli 30 - 50 % kaikista matkailijoista, **melko vähän** eli 20 - 30 % kaikista matkailijoista tai **hyvin vähän** eli alle 20 % kaikista matkailijoista.

rauhasta, kun taas suomalaiset kaipaavat lomallaan usein toimintaa. Ulkomaalaiset ovat yleensä kohteliaita, eivätkä sano moitteita ääneen, toisin kuin suomalaiset. Iäkkäämmät suomalaiset matkailijat kokevat luomutiloilla usein nostalgiaa myönteisessä merkityksessä, kun taas keski-ikäiset saattavat kokea tilojen olot enemmän kielteisessä merkityksessä jotenkin vanhahtavana ja köyhänä - jonakin "josta on juuri päästy pois". Varsinaisten luomumatkailijoiden kohdalla ulkomaalaisten ja suomalaisten matkailijoiden välillä ei juuri ole eroa.

7.2 Asiantuntijanäkökulmaa

"Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke on toiminut Suomessa nyt reilut kaksi vuotta, ja asiantuntijoiden mukaan luomumatkailu on pikku hiljaa juurtunut myös Suomen maaperään nimenomaan hankkeen ansiosta. Hankkeessa on tehty hyvää työtä kokoamalla kansainväliset kriteerit, jotka on sovitettu myös Suomen oloihin. Samoin yritysverkoston kokoamisessa on onnistuttu hyvin. Luomumatkailun vakiintumisesta on vielä aikaista puhua, sillä matkailun tuotteistamisen ja markkinoinnin prosessit vievät useita vuosia. Toisaalta luomumatkailun vakiintuminen tai vakiinnuttaminen ei välttämättä ole ensimmäinen prioriteetti, mikäli tarkoituksena on mennä eteenpäin ja kehittää matkailumuotoa.

Asiantuntijat kokevat hankkeen onnistumisen suhteen **suurimpana epäkohtana** luomumatkailukohteiden luokitusjärjestelmän puuttumisen ja kohteiden pienen lukumäärän. Uuden luokitusjärjestelmän tulisi perustua johonkin valmiiseen järjestelmään, kuten MALO-luokitukseen²⁵. **Parasta** hankkeessa on asiantuntijoiden mukaan ollut se, että luomutuotantoa harjoittavat tilat ovat päässeet mukaan matkailuelinkeinoon ja sen kehittämiseen. Luomumatkailusta on tullut jopa "brändi" eli kuluttaja voi olettaa sen takana olevan jotakin yhtenäistä palvelutarjontaa. "Brändin" kehittäminen on tosin vielä vireillä. Hyvää hankkeessa on ollut myös luomumatkailukohteiden verkottuminen myös kansainvälisellä tasolla.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän (YTR) maaseutumatkailun teemaryhmä on toiminut tiiviissä yhteistyössä hankkeen kanssa jo sen kokoamisvaiheesta lähtien. Toiminta on ollut vuorovaikutteista ja edustaa sitä toimintatapaa, johon YTR pyrkii: teemaryhmät ovat mukana rakentamassa hankkeita ja varmistavat niiden kytkeytymisen kokonaissuunnitelmiin ja muihin hankkeisiin sekä

²⁵ MALO-luokitus on maaseutumatkailuyritysten majoitustilojen valtakunnallinen tekninen laatuluokitus, joka sisältää perusvaatimuksia majoitustasolle ja lomamökkien jakamisen eri luokkiin varustetason perusteella. MALO-luokituksen toimeenpanosta ja toteutuksesta vastaa Maaseutukeskusten Liitto ry.

kehittämistoimenpiteisiin. YTR tukee toiminnallaan hanketta siten, että hankkeen tuloksia pyritään hyödyntämään teemaryhmän omassa työssä. Luomuliiton vastuulla on "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen talouden hallinnointi ja etenemisen seuranta raporttien perusteella. Luomuliitto tukee toiminnallaan hanketta siten, että se yhdessä hankevastaavan kanssa suunnittelee mahdollisia jatkohankkeita. Kasvintuotannon tarkastuskeskuksella (KTTK) ei ole hankkeessa mitään keskeistä roolia, eikä myöskään toimivaltaa luomumatkailuun nähden. KTTK pitää rekisteriä luomutiloista ja vastaa luomumerkin käytöstä (merkin käyttö sääntöjen puitteissa) hankkeen julkaisuissa. KTTK tukee hankkeen kehitysmahdollisuuksia välillisesti ja toivoo näin antavansa lisäarvoa luomumatkailun kehittämiseksi.

Asiantuntijoiden mukaan **laatujärjestelmät** ovat olennainen osa nykyisten matkailuyritysten toimintaa ja pitkällä aikavälillä tarkasteltuna myös välttämättömiä. Itse laatujärjestelmiä tärkeämpää on kuitenkin **laatuajattelu**, sillä järjestelmät toimivat vain välineinä. Matkailuyritykselle tärkeitä tekijöitä ovat asiakaspalvelun ja muun toiminnallisen laadun parantamiseen liittyvät kriteerit. Tuotelähtöiset kriteerit, kuten ECEAT-verkoston normit, voivat täydentää edellä mainittuja kriteereitä. Luomutuotteisiin ja erityisesti luomuelintarvikkeisiin liittyy aina selkeitä kriteereitä ja niiden valvonta. Työn alla olevaan laatujärjestelmään liittyvät kriteerit tulee kuitenkin luoda luomumatkailun omista lähtökohdista. **Laatujärjestelmän etuna** on kohteiden palveluvalikoiman vertailumahdollisuus ja toiminnan "läpinäkyvyys". Järjestelmä luo myös kuluttajansuojaa ja vastaa reilun kaupan edellytyksiin. Samalla luodaan mielikuvaa laadukkaasta palvelutuotannosta - myös kansainvälisellä tasolla. **Laatujärjestelmän haittana** voisi olla yrittäjien tuntemus siitä, että järjestelmä kahlitsisi heitä ja olisi vain ylimääräinen rasite. Huonoimmillaan se voisi jopa estää alan kasvun, mikäli kriteerit olisivat liian tiukat alkuvaiheessa. Valvonta saattaisi osoittautua kohtuuttoman kalliiksi ja lisätä siten luomumatkailun kustannuksia.

Laatujärjestelmää rakennettaessa tulisi asiantuntijoiden mukaan ottaa huomioon toiminnan hallinnan rationalisointi, joka tuo yritykselle tuottoja toiminnan päällekkäisyyksien karsiutumisenä. Järjestelmän tulisi toimia joustavasti, sillä liian tiukat kriteerit saattaisivat "betonoida" kehityksen. Kriteereissä tulisi ottaa huomioon alueelliset erityispiirteet, ja ne voisi laatia kansallisesti kansainvälisten vähimmäiskriteereiden pohjalta. Kriteereiden tulisi vastata luomumatkailun kohteena olevia potentiaalisia kohderyhmiä (esim. tavalliset ympäristöasioista kiinnostuneet lapsiperheet) - ei niinkään marginaalisten ryhmien (esim. tiukat ekologitit ja kasvissyöjät) tarpeita ja käsityksiä hyvästä luomumatkailusta. Kriteerien lisäksi täytyy luoda järjestelmä, jolla varmennetaan vähimmäiskriteerien toteutuminen. Laatujärjestelmässä tulisi ehdottomasti asettaa luomutuotannon

osuudelle jokin minimivaatimus esimerkiksi ateriapalvelujen suhteen. Luomuruoka kuuluu mielikuvaan luomumatkailusta ja lähtökohtana voisi olla, että tilan itse tuottamat raaka-aineet olisivat luomua. Vaatimustasoa voisi kehittää vaikkapa "Luomun portaat" -hankkeen²⁶ yhteydessä. Mikäli luomumatkailukohteessa harjoitetaan viljelyä, niin tulisi sen ehdottomasti olla luomua.

Luomun tulisi asiantuntijoiden mukaan **määritellä** luomumatkailua periaatteellisesti ja tavoitteellisesti. Kohteissa pitäisi olla jotakin sertifioitua luomutuotantoa tai -jalostusta. Luomu on tärkeä tekijä luomumatkailussa erityisesti elintarvikkeiden tuottamisen ja ravitsemuspalveluiden suhteen; siltä osin kun luomumatkailuun liittyy elintarvikkeita, niin tulisi tuotteiden olla luomutuotteita. Mikäli poikkeavissa tapauksissa käytetään tavanomaisia elintarvikkeita, niin tulisi siitä aina kertoa asiakkaalle. Luomumielikuvalla ei saa tietoisesti johtaa kuluttajaa harhaan. Myös kestävän matkailun periaatteiden avulla voidaan määritellä luomumatkailua, sillä matkailupalveluiden määrittely luomuna voi olla vielä vaikeata. Kestävän matkailun periaatteet yhdessä luomuruoan ja lihasvoimaan perustuvien aktiviteettien kanssa voisivat olla lähellä luomumatkailun määritelmää. Markkinoinnin kannalta voisi olla jopa parempi, ettei sanaa 'luomu' käytettäisi matkailutuotteen yhteydessä. Luomumatkailutuote voisi perustua luomuaterian tarjoamiseen, käyntiin tai majoitukseen luomutilalla. Luomumatkailun määrittelyä vaikeuttaa se, ettei luomumatkailutuotteita tai -palveluita ole vielä standardisoitu. Luomutuotantoa ja -matkailua yhdistää yhteinen arvopohja ja ne tukevat kumpikin toisiaan.

Asiantuntijoiden mukaan **yhteiskunnan ajanhengessä ja ideologiassa** on viitteitä ekologiseen kuluttamiseen. Ihmiset varmaankin ostavat mielellään ympäristömyötäisiä tuotteita, ja osa on valmiita maksamaan niistä jopa enemmän, mutta ostamisen ja kuluttamisen pitäisi samanaikaisesti olla myös mukavaa ja helppoa. Toisaalta kyseessä on selkeä dilemma, sillä "helppo" kuluttaminen ei välttämättä ole ollenkaan ekologista, mikäli kulutustapahtuma vaatii esimerkiksi oman auton käyttämistä. Valtiovalta ja poliittinen päätöksenteko voisivat asiantuntijoiden mukaan jatkossa tukea luomumatkailua teettämällä markkinatutkimuksia ja myöntämällä tukea matkailumuodon kehittämiseen esimerkiksi EU-tukirahastoista. Jos luomumatkailu standardoinnin myötä tulee tunnetummaksi, niin sitä voitaisiin verrata paremmin ns. tavanomaiseen matkailuun ja luomumatkailua voitaisiin kehittää tukeutuen eri kriteereihin, kuten matkailun ekologiisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin vaikutuksiin.

²⁶ Portaat luomuun -ohjelma on Finfood LUOMUn ja Luomukeittiökeskuksen kehittämä valmennusohjelma. Ohjelma on kolmiportainen ja ohjelman avulla ammattikeittiöt voivat askel askeleelta lisätä luomuraaka-aineiden käyttöä päivittäisten aterioiden valmistamisessa.

Asiantuntijoiden mukaan **luomumatkailun strategian** tulee perustua elämyksiin, kuten aktiviteetteihin ja ruokapalveluihin sekä ympäristöön, joka käsittää luonnonsuojelun ja huolehtimisen luonnon monimuotoisuudesta. Tulevaisuudessa luomumatkailutiloilla on yhtenäiset kansainväliset minimivaatimukset, joiden noudattamista valvotaan. Suomeen halutaan luoda pysyvä ECEAT-verkosto, joka edellyttää rahoituksen jatkuvuutta. Yhteistyö koulujen, maatilojen ja luomumatkailuyrittäjien kesken on tärkeää. Yhteistyötä voidaan tehdä kansainvälisesti, valtakunnallisesti ja alueellisesti. Kansainvälinen yhteistyö edellyttää tiedottamista ja markkinointia etenkin Keski-Eurooppaan, jossa on suuri osa asiakaskunnasta. Kehitteillä on ECEAT:in yhteiset englanninkieliset verkkosivut ja lisäksi kunkin jäsenmaan sivut omalla äidinkielellä. Lomaoppaiden tuotanto ja internet-markkinointi voivat jatkossa perustua kansainväliseen ja yhteiseen tietokantajärjestelmään. Matkakohteiden tavoitteena tulisi olla tyytyväinen (kanta-)asiakas, joka valitsee luomumatkailukohteen myös uudelleen. Luomumatkailutilat tunnetaan jatkossa hyvästä palvelujen luokittelusta ja matkailija voi valita itselleen sopivan hintatason. Matkailijasta saattaa tuntua siltä, että "linnut laulavat lujempaa luomumatkailutilalla".

"Unelmat elävästä maaseudusta ja kestävästä yhteiskunnasta liittyvät läheisesti toisiinsa, sillä maaseutu välittää tietotaidon, perinteiden ja tuotannon lisäksi myös pohjan paikalliselle identiteetille. Kaikki tämä yhdessä toimii terveen ja vakaan yhteiskuntakehityksen kulmakivinä".

(Kjell Havnevik & Pernilla Malmer)

8 Luomumatkailu ympäristöpoliittisessa viitekehyksessä

Tässä kappaleessa on tarkasteltu luomumatkailua ympäristöpoliittisessa kontekstissa. Ympäristöpolitiikalla viitataan tässä yhteydessä kansainvälisiin ja kansallisiin toimijoihin ja niiden luomiin ohjelmiin ja toimintaperiaatteisiin. Kestävän kehityksen mukaiseen matkailunharjoittamiseen (ml. luomumatkailu) on kehitetty erilaisia ympäristöohjelmia ja ympäristöpoliittisia julistuksia. Useat kansainväliset toimijat ja organisaatiot, kuten YK (Yhdistyneet Kansakunnat) ja Euroopan unioni, ovat käsitelleet kestävän kehityksen mukaista matkailua ja laatineet toimenpidesuosituksia ja kirjallisia julkaisuja kestävän matkailun harjoittamisen tueksi. Suomen "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke tekee tiivistä yhteistyötä kansainvälisen Euroopan maissa toimivan ECEAT-verkoston kanssa, joten kansainvälisten kestävä matkailua tukevien toimijoiden käsittely on sikälikin mielekästä tutkimuksen kannalta. Ympäristöpoliittisella kontekstilla viitataan tässä yhteydessä myös ympäristönsuojeluun ja ympäristöfilosofiaan. Matkailua voidaan tarkastella suhteessa ympäristönsuojeluun ja tähän suhteeseen liittyviin ristiriitoihin tai yhtäläisyyksiin. Ympäristöfilosofinen pohdinta voi taas puolestaan auttaa määrittelemään luomumatkailun sisältöä ja sitä eettistä perustaa, jolla matkailumuodon harjoittaminen lepää.

8.1 Ympäristö- ja luontomatkailun ympäristöpoliittisia vaikuttajatahoja ja organisaatioita

Seuraavassa on esitelty ympäristö- ja luontomatkailun keskeisiä ympäristöpoliittisia toimijoita, organisaatioita ja ohjelmia. Tarkastelun kohteena olevat vaikuttajatahot ja organisaatiot edustavat kukin kestävän kehityksen mukaista ympäristöpolitiikkaa, ja ne kiinnittävät erityistä huomiota ympäristönäkökohtiin. Nämä ympäristöpoliittiset toimijat ja organisaatiot voivat periaatteellisesti vaikuttaa myös luomumatkailun ideologiseen viitekehykseen, ja juuri siitä syystä olen valinnut nämä toimijat tarkastelun kohteeksi. Tarkastelun kohteena ovat YK ja sen ympäristöohjelma UNEP, maailman matkailujärjestö WTO, maailmanlaajuinen matkailualan yritysten kattojärjestö WTTC ja sen alainen tutkimuskeskus WTERC, matkailualan ympäristönsuojeluohjelma Green Globe, EU:n viides ympäristötoimintaohjelma, Euroopan komission Vihreä kirja matkailusta ja ympäristöministeriön Ympäristöohjelma 2005.

8.1.1 Kansainvälisiä organisaatioita ja ohjelmia

Kestävän kehityksen mukaista ympäristö- ja luontomatkailua ohjaavat ja säätelevät monet kansainväliset organisaatiot ja instanssit sekä kansainvälinen lainsäädäntö. **YK:n (Yhdistyneet Kansakunnat)** ympäristö- ja kehityskonferenssissa (*United Nations Conference on Environment and Development, UNCED*) Rio de Janeirossa vuonna 1992 oli tarkoitus luoda strategioita ja toimenpiteitä ympäristön tuhoutumisen pysäyttämiseksi sekä kestävän kehityksen mukaisen toiminnan edistämiseksi maailmanlaajuisesti. UNCED:in kokouksessa aikaansaatii ns. Rion julistus, johon on kirjattu ympäristöä ja kestävästä kehitystä koskevat suositukset. YK on laatinut erityisen Agenda 21 -toimintaohjelman, johon on kirjattu keskeiset Rion julistuksen periaatteet. Agenda 21:een on kirjattu mm. biologisen monimuotoisuuden suojelun tavoitteet ja toimenpiteet (Hemmi 1995, 6). YK:lla on myös erityinen **ympäristöohjelma UNEP** (*United Nations Environment Programme*), jonka tavoitteena on luoda matkailualalle kestävän kehityksen mukaisia toimintatapoja, edesauttaa niiden toimeenpanoa ja kehittämistä sekä edistää tietojen vaihtoa eri intressiryhmien välillä. UNEP on käytännössä toiminut mm. Välimeren alueen luonnon hyväksi Blue Plan -toimintaohjelman kautta, ja ohjelman avulla on pyritty vähentämään ja rajoittamaan matkailusta johtuvaa kiinteän jätteen ja jätevesien määrää (Kosonen & Linna 1995, 18).

Maailman matkailujärjestö **WTO** (*World Travel Organization*) on maailmanlaajuinen, hallitusten välinen järjestö, johon kuuluu yli sata jäsenvaltiota sekä 175 (vuonna 1995) muuta liitännäisjäsentä. Järjestön tehtävänä on edistää matkailuelinkeinon kehittymistä maailmanlaajuisesti. WTO edistää kestävän kehityksen mukaista matkailua ja ympäristön huomioonottamista matkailussa erityisen ympäristökomitean avulla. Käytännössä WTO edistää kestävästä kehitystä järjestämällä erilaisia tapahtumia, seminaareja ja "workshopeja" sekä julkaisemalla käsikirjoja ja oppaita. WTO harjoittaa myös matkailualan perustutkimusta ja kehittää kestävän kehityksen mittareita ja menetelmiä matkailualan käyttöön yhdessä eri järjestöjen, kuten WTTC:n kanssa (Paasikivi 1995, 19).

WTTC (*World Travel and Tourism Council*) on maailmanlaajuinen matkailualan yritysten kattojärjestö, jonka neuvostoon kuuluu jäseniä matkailualan suurimmista yrityksistä mm. liikenne-, majoitus- ja ravintola-aloilta (esimerkiksi British Airways, SAS, McDonald-Douglas ja Holiday Inn Worldwide). WTTC:n tehtävänä on edustaa matkailuelinkeinoja, edistää elinkeinon taloudellista ja strategista merkitystä, edistää ympäristömyötäistä kehitystä sekä pyrkiä poistamaan matkailuelinkeinolle haitallisia esteitä. WTTC on luonut omat ympäristönsuojelun ohjesäännöt, jotka painottavat mm. ympäristövaikutusten arviointia, ympäristötarkastuksia ja koulutuksen merkitystä.

Säännöt perustuvat kansainvälisen kauppakamarin ICC:n (*International Chamber of Commerce*) kestävän kehityksen peruskirjaan (emt., 20).

Vuonna 1991 WTTC perusti matkailualan akateemisen tutkimuskeskuksen **WTTERC:n** (*World Travel and Tourism Environmental Research Center*), jonka tehtävänä on tuottaa tietoa matkailualan ympäristöasioiden hallintaa varten. Tutkimuskeskuksen tehtävänä on tiedon keräys, matkailutuotteiden mallien kehittäminen, koulutuksen suunnittelu ja järjestäminen. WTTERC on perustanut tietokannan, johon kerätään tietoja mm. matkailualan ympäristönsuojelutoimenpiteistä, kestävän kehityksen mukaisista toimintatavoista ja sitä koskevista hankkeista sekä ympäristönjohtamisjärjestelmistä. Tietokantaa on tarkoitus laajentaa, ja sen avulla voidaan analysoida erilaisia ympäristöhankkeita ja suunnitelmia sekä selvittää parhaita mahdollisia toimintatapoja (*Best Available Practice*). WTTERC:n mukaan vapaaehtoiset ympäristönsuojeluun pohjautuvat sopimukset tulevat jatkossa yhä merkittävämmiksi, koska kuluttajien, lainsäätäjien ja ympäristöliikkeiden ympäristötietoisuus on lisääntynyt. Tästä on osoituksena mm. EU:n ympäristöjohtamis- ja auditointiasetus EMAS. Järjestö tekee yhteistyötä ympäristöystävällisen matkailun edistämiseksi useiden kansainvälisten järjestöjen kanssa, joita ovat mm. International Hotel Association (IHA), International Air Transport Association (IATA) ja YK:n ympäristöohjelma UNEP (emt., 22).

Green Globe, "Vihreä maapallo", on maailmanlaajuinen matkailuelinkeinon ympäristönsuojelu- ja johtamisohjelma, joka on avoin kaikille matkailualan yrityksille. Green Globe on WTTC:n aloite ja ohjelma tukevat WTTC:n kansainvälisiä ympäristönsuojeluohjesääntöjä sekä WTTC:n alaisen matkailun tutkimuskeskuksen WTTERC:n toimintaa. Ohjelmalla on myös YK:n ympäristöohjelman UNEP:in tuki. Ohjelman päämääränä on tiedottaa matkailuelinkeinon vastuusta ympäristöä kohtaan ja lisätä yleisön tietoisuutta matkailun vaikutuksista ympäristöön. Ohjelma pyrkii integroimaan ympäristöeettistä lähestymistapaa koko matkailuelinkeinon (emt., 21-22).

Green Globe edistää ympäristövastuullisen matkailun kehittämistä seuraavien keinojen avulla:

- a) matkailualan yrityksiä kannustetaan sitoutumaan toiminnassaan kansainvälisiin ohjesääntöihin perustuviin ympäristöystävällisiin toimintatapoihin
- b) yrityksille tarjotaan ammattilaisten apua kansainväliseen hyvään toimintatapaan perustuvien ympäristönhallintamenetelmien kehittämisessä ja käyttöönotossa
- c) yritysten sitoutuminen ohjelmaan osoitetaan Green Globe -merkillä ja erityisillä tunnustuspalkinnoilla

Green Globe -ohjelmaan osallistuville yrityksille tarjotaan monia tukipalveluja, kuten koulutusta, tiedotusmateriaalia ja Green Globe -oppaita. Osallistujilla on myös mahdollisuus hyödyntää maailmanlaajuista tietopankkia, joka sisältää esimerkkejä parhaista toimintatavoista, ympäristöalan trendejä ja keinoja kustannussäästöön. Ohjelmaan osallistuva yritys saa käyttää Green Globe -merkkiä tuotemainonnassaan ja markkinoinnissaan. Ohjelman puitteissa jaetaan lisäksi erityisiä tunnustuspalkintoja ympäristönsuojelussa ansioituneille jäsenille (emt., 21-22).

8.1.2 EU:n viides ympäristötoimintaohjelma

EU:n viides ympäristötoimintaohjelma *Towards Sustainability* sisältää tavoitteita jaetusta vastuusta, kestävästä kehityksestä sekä kulutuksen ja käyttäytymisen suuntaamisesta ympäristöä säästävämpään suuntaan. Ohjelma on laadittu alun perin vuosille 1993 - 1997, ja sen on hyväksynyt EU:n ministerineuvosto (Paasikivi 1995, 6). Ympäristöohjelma sisältää tavoitteet jaetusta vastuusta, kestävästä kehityksestä sekä kulutuksen ja käyttäytymisen suuntaamisesta ympäristöä säästävämpään suuntaan. Ohjelman toteutuminen edellyttää, että EU:n maat muuttavat toimintatapojaan siten, että ympäristönsuojelulliset näkökohdat tulevat enemmän otetuiksi huomioon. Ympäristöohjelmassa painotetaan ennakoivaa ympäristönsuojelua sekä "saastuttaja maksaa" -periaatetta (Kosonen & Linna 1995, 17).

Viidennen ympäristöohjelman mukaan normatiivisen ohjauksen ohella ympäristönsuojelussa voidaan käyttää myös muita vaikuttamiskeinoja, kuten markkinaohjausta ja vapaaehtoisuuteen perustuvia ympäristöhallintajärjestelmiä. Ympäristömerkit ja -standardit antavat kuluttajalle mahdollisuuden valita ympäristöä vähemmän kuormittavia tuotteita, ja yritykset voivat hankkia itselleen EMAS-järjestelmän. Horisontaalisia vaikuttamiskeinoja ovat tutkimus ja koulutus, ja taloudellisia vaikuttamiskeinoja ovat esimerkiksi LIFE-rahastot, aluetukirahastot, Envireg-ohjelma ja koheesiorahastot (Paasikivi 1995, 7).

EU:n viidennessä ympäristöohjelmassa on lueteltu vakavimpia nykyisiä ympäristöongelmia, joita ovat esimerkiksi muutokset ilmakehässä, ilman saasteet ja happamoituminen, luonnonvarojen tuhoutuminen, vesivarojen ehtyminen ja saastuminen, maaperän saastuminen ja jäteongelma. Nämä vaikutukset ovat seurauksia nykyisestä teollisesta toiminnasta ja kulutuskäyttäytymisestä. Ohjelman mukaan kulutuskäyttäytymistä tulisi muuttaa mm. koulutuksen ja tiedonvälityksen avulla (emt., 7).

EU:n viidennessä ympäristöohjelmassa on painotettu seuraavia toiminta-alueita (Paasikiven mukaan):

- luonnonvarojen (maaperä, vesivarat, luonnonmukaiset alueet ja rannikkoalueet) kestävän kehityksen mukainen hallinta
- integroitu päästöjen hallinta sekä jätteen syntymisen ehkäiseminen
- uusiutumattomien luonnonvarojen käytön vähentäminen
- tehokkaampien ja ympäristöystävällisempien liikennemenetelmien kehittäminen
- kaupunkialueiden ympäristön laadun parantaminen
- kansalaisten terveyden ja turvallisuuden parantaminen kehittämällä mm. ydinturvallisuutta ja säteilysuojausmenetelmiä

Viides ympäristöohjelma *Towards Sustainability* listaa viisi elinkeinosektoria, joihin kohdistetaan erityistoimenpiteitä ympäristöhaittojen vähentämiseksi. Nämä elinkeinosektorit ovat *teollisuus, energiantuotanto, liikenne, maatalous ja matkailu*. Nämä ovat sektoreita, joilla unionilla on toimivaltaa ja joilla unionitasoinen lähestymistapa on tehokkain. Näillä sektoreilla ympäristöä huomioivalla toiminnalla on erityisen suuri merkitys kestävän kehityksen kokonaisvaltaisessa toteuttamisessa (emt., 7).

Matkailu on yksi viidenteen ympäristöohjelmaan kuuluvista elinkeinosektoreista. Matkailussa yhdistyvät sekä taloudellinen kehitys että luonnon huomioiminen osana matkailutoimintaa. Hyvän suunnittelun ja johtamistavan avulla voidaan ottaa huomioon matkailun vaikutus alueelliseen kehitykseen ja ympäristönsuojeluun. Euroopan unioni tukee matkailua lähinnä alueelliseen kehitykseen suunnattujen varojen kautta, joiden avulla pyritään tukemaan matkailun harjoittamista siihen soveltuvilla alueilla kaikissa EU-maissa (Kosonen & Linna 1995, 17).

Viidennessä ympäristöohjelmassa on esitetty kolme painopistealuetta matkailulle:

1. Matkailuun liittyviä *toimintoja* tulee monipuolistaa ja erityisesti massaturismiin tulee kiinnittää huomiota rannikko- ja vuoristoalueilla. Lisäksi *kestävän kehityksen mukaista matkailua* ja erilaisia matkailutuotteita tulee kehittää myös muilla alueilla.
2. Matkailupalvelujen *laatua* tulee parantaa ja tiedon jakamista tulee lisätä.
3. Matkailijoiden *käyttäytymiseen* voidaan vaikuttaa esimerkiksi tiedotuskampanjoiden avulla, luomalla käyttäytymissäännöstöjä ja tarjoamalla liikennemuotojen valintamahdollisuutta.

Viidenteen ympäristöohjelmaan liittyen on tuettu erilaisia projekteja, joiden avulla on pyritty lisäämään matkailijoiden ympäristötietoisuutta. Eräs niistä on selvitys²⁷, jossa tarkasteltiin ympäristön ja matkailun suhdetta kestäväan kehitykseen. Kestävän kehityksen mukainen matkailu on selvityksessä jaettu viiteen eri kohdealueeseen, jotka ovat 1. luonnonpuistot, luonnonsuojelualueet ja maaseutu, 2. vuoristoseutu, 3. rannikko ja meret, 4. kaupungit ja matkailukeskukset sekä 5. tema- ja huvipuistot. Selvityksen tarkoituksena oli kuvata matkailun ympäristövaikutuksia kohdealueilla, havainnollistaa mittareita, kuvata hyvien toimintatapojen vaikutusta matkailuun liittyviin ongelmiin ja tehdä suosituksia siitä, miten EU voi toimia kestävan matkailun kehityksen mukaisesti. Selvityksessä mainittuja hyviä toimintatapoja ovat muun muassa strateginen matkailusuunnittelu, maankäytön suunnittelu, ympäristöjohtaminen, liikennesuunnittelu ja matkailijoiden tietoisuuden lisääminen (Paasikivi 1995, 9-10)

8.1.3 Euroopan komission Vihreä kirja matkailusta

Euroopan komission *Vihreä kirja Euroopan unionin merkityksestä matkailussa* pohjautuu eurooppalaisten matkailuministereiden keskinäisiin keskusteluihin ja näkemyksiin. Vihreän kirjan tavoitteena on helpottaa ja kannustaa yleistä pohdintaa unionin merkityksestä matkailun edistämiseksi. Tarkoituksena on ollut avata laaja keskustelu unionin merkityksestä matkailussa kaikkien asianosaisten kesken niin alueellisella, kansallisella, eurooppalaisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Keskustelu matkailusta on perusteltua ottaen huomioon matkailun laaja-alaisen luonteen ja sen täydentävyyden eri alojen kanssa (Euroopan... 1995, 1 b-2).

Borgin mukaan EU:n komission julkaisema matkailun Vihreä kirja pitää juuri matkailua toimialana, joka pystyy erinomaisen hyvin soveltamaan kestävan kehityksen periaatteita käytäntöön siten, että siitä saadaan esimerkki muille elinkeinoille. Matkailu sopii EU:n tavoitteisiin myös siinä, että se vähentää eroja ihmisten välillä, herättää kiinnostusta muihin kansoihin ja kulttuureihin ja edistää rauhaa. Parhaat näkymät kestävyuden saavuttamiseksi ovat paikallisessa yhteistyössä, joka perustuu yhteiseen vastuuseen ympäristön laadusta (Borg 1997, 39).

²⁷ Kyseessä on komission ympäristödirektoraatti DG XI:n selvitys "*Environment and Tourism in the Context of Sustainable Development*". Selvitys on julkaistu joulukuussa 1993.

Vihreä kirja on sisällöllisesti jaettu tavoitteidensa suhteen kolmeen osa-alueeseen. Tavoitteina on ollut:

1. kuvata yhteisön matkailun alalla harjoittamia toimenpiteitä ja niitä keinoja, joita yhteisöllä on käytössään matkailun tukemiseen,
2. syventää yksilötasolla toteutettavan matkailupolitiikan tuoman lisäarvon arviointia sekä
3. esittää alan kehitysnäkymiä ottaen huomioon mahdolliset vaihtoehdot määriteltäessä unionin tulevaa merkitystä matkailussa.

Seuraavassa tarkastellaan tavoitetta 2 eli *matkailun yhteisölle tuomaa lisäarvoa*. Matkailun yhteisölle tuomalla lisäarvolla tarkoitetaan niitä yhteisötason toimenpiteitä, joiden avulla saavutetaan jotakin lisäarvoa verrattuna kansallisiin, paikallisiin, ammatillisiin tai matkailuelinkeinon eri etujen esiintuomisen varmistaviin toimiin. Matkailun yhteisölle tuomina lisäarvoina voidaan pitää 1. taloudellisen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden vahvistamista unionin alueella, 2. matkailuelinkeinon merkitystä kestäväen kehityksen käytännön toteuttamisen kannalta ja 3. matkailun merkitystä eurooppalaisen identiteetin edistämisessä. Matkailu auttaa samalla tukemaan monien unionin tavoitteiden toteutumista. Eräs unionin asettamista tavoitteista on edistää tasapainoista sekä kestäväen taloudellista ja sosiaalista kehitystä luomalla alue, jolla ei ole sisäisiä rajoja ja lujittamalla taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä perustamalla talous- ja rahaliiton, johon sisältyy yhtenäisvaluutta euro. Tavoitteisiin liittyviä toimenpiteitä on toteutettu sopusoinnussa olemassa olevien kansallisten toimien kanssa. Jäsenvaltiot ovat ryhtyneet joko suoraan tai yhdessä alueiden ja paikallisviranomaisten kanssa toimintaan matkailun edistämiseksi riippuen maan kehitysasteesta ja matkailullisesti hyödynnettävien kansallisen perinnön luonteesta (Euroopan... 1995, 10-11).

Kestäväen kehityksen mukainen toiminta ja sen edistäminen on eräs matkailun yhteisön tuomalle lisäarvo. Matkailun avulla voidaan yhdistää kestäväen kehityksen mukaisia tavoitteita, jotka on määritelty yhteisössä²⁸ taloudellisen toiminnan sopusointuiseksi ja tasapainoiseksi kehitykseksi, kestäväen ja rahan arvon alenemista välttäväksi kehitykseksi sekä ympäristöä kunnioittavan asenteen muodostamiseksi. Myös komission Valkoisessa kirjassa²⁹ yhtenä kulmakivenä on "tehdä talouden ja ympäristön suhteesta myönteinen nykyisen kielteisen asetelman sijasta" (emt., 10-11). Tästä voidaan päätellä, että Euroopan yhteisössä on havahduttu huomaamaan mahdollinen ristiriita taloudellisen ja

²⁸ Kyseessä on Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2. artikla

²⁹ Kasvu, kilpailukyky, työllisyys - haasteet ja keinot astumiseksi 2000-luvulle, komission Valkoinen kirja, luku 10.

ekologisen kehityksen välillä. Edellä mainitut tavoitteet ja julistukset ovat esimerkkejä tästä ekologisesta herännäisyydestä.

Tarkasteltaessa matkailua toiminnallisena prosessina voidaan erottaa toisistaan toimialan taloudellinen dynamiikka, matkailijan tyytyväisyys ja luonnon sekä kulttuuriperinnön suojeleminen. Kestävän kehityksen tavoitteita tarkasteltaessa huomio usein kiinnittyy lähinnä luonnon sekä kulttuuriperinnön suojelemaan, ja talousaspekti sekä matkailijatyytyväisyys jäävät enemmän taka-alalle. Euroopan yhteisö on tuonut tarkastelussaan esille myös taloudellisen toiminnan ja matkailijan tyytyväisyyden merkityksen. Yhteisö on suunnitellut erityisiä koeluontoisia toimia matkailun kestävän kehityksen edistämiseksi tavoitteena parantaa matkailijan hyvinvointia, suojella kansallisen perinnön ja luonnon arvoa ja edistää yritysten kasvua sekä kilpailukykyä. Yhteisö näkee, että matkailun toimijat täydentävät toisiaan ja niitä kaikkia tarvitaan pyrittäessä kestäväan kehitykseen (Euroopan... 1995, 13). Kestävä kehitys ei yhteisön näkökannan mukaan ole siis vain luonnon biodiversiteetin ja kulttuuriympäristön olemassaolosta huolehtimista, vaan myös ihmisen liiketaloudellisen toiminnan (ml. matkailijatyytyväisyys) edellytyksistä ja jatkuvuudesta huolehtimista.

Matkailukentän heterogeenisuus ja matkailuyritysten pieni koko hankaloittavat yhteisen linjauksen muodostamista, eikä kokonaisuuden kannalta voida välttämättä huomioida yksittäisten toimijoiden omia intressejä. Euroopan yhteisö on pyrkinyt luomaan matkailumarkkinoille lisäarvoa antamalla käyttöön matkailun kehityksen kannalta hyödyllisiä tekijöitä, kuten luomalla tai kunnostamalla infrastruktuuripalveluja³⁰, kehittämällä käytettyjä inhimillisiä voimavaroja, suojelemalla ympäristöä sekä kokeilemalla ja levittämällä uusia ja erilaisia matkailutuotteita. Uusien matkailutuotteiden, kuten maaseutu- ja kulttuurimatkailuun liittyvien tuotteiden kehittämisen tukeminen vastaa tarpeeseen parantaa matkailutalouden yleistä kilpailukykyä ja alan työllisyyttä. Matkailun toiminta-alaa laajentamalla esimerkiksi perinteisten kohteiden (rannikkoalueet ja vuoristot) ja sesonkien (lomakaudet) ulkopuolelle pyritään vähentämään ympäristöön kohdistuvaa kuormitusta ja lisäämään matkailijatyytyväisyyttä tarjoamalla henkilökohtaisempaa ja korkealaatuisempaa palvelua. Tukemalla uusien matkailutuotteiden kokeilua pyritään lisäämään tarjonnan monipuolisuutta alan kilpailukykyyn parantamiseksi, ja parantaa tarjonnan laatua matkailupalvelujen alueellisesti ja

³⁰ Infrastruktuuripalveluilla viitataan tässä yhteydessä mm. tietoliikenneyhteyksiin, tarvittaviin laitoksiin ja laitteistoihin, tieverkostoon, lentokenttiin, puhdistuslaitoksiin, vesistöjen käyttömahdollisuuksiin ja hiihtomahdollisuuksien luomiseen. Infrastruktuuripalvelut toimivat samalla kansallisten matkailunedistämispoliittikkojen peruslähtökohtina.

ajallisesti järkevämmällä jakamisella. Euroopan yhteisö tarjoaa samalla matkailuelinkeinolle ja kaikille jäsenvaltioille mahdollisuuden vaihtaa kokemuksia ja vertailla sopivia toimintavaihtoehtoja (emt., 14).

8.1.4 Ympäristöohjelma 2005

Ympäristöohjelma 2005 on ympäristöministeriön laatima selvitys kestävän kehityksen mukaisesta yhteiskunnasta ja tarvittavista toimista sen aikaansaamiseksi. Ohjelmassa on esitelty niitä keinoja, joita käyttämällä yhteiskuntaa voidaan kehittää luonnon asettamien reunaehtojen rajoissa, ja näkemyksiä siitä, kuinka koko maapallon tulevien sukupolvien mahdollisuudet hyvään elämään pyritään turvaamaan. Luonnonvaroja kuluttavat, luonnon monimuotoisuutta vähentävät ja ympäristöä pilaavat toiminnot on saatava ohjautumaan sellaisiksi, että ne ovat ympäristöä, luontoa ja ihmisen omia tarpeita ajatellen kestäviä myös pitkällä aikavälillä. Käytännössä kestävä kehitys edellyttää ympäristöä heikentävien tuotanto- ja kulutustapojen muutosta sekä kestävyiden periaatteiden toteuttamista yhdyskuntien rakentamisessa ja huoltamisessa. Ympäristöohjelma 2005 määrittelee sen suunnan, johon yhteiskunnan on kuljettava matkallaan kohti kestävä kehitystä. Seuraamalla ohjelman toteutumista voidaan arvioida sitä, kuinka hyvin ympäristöministeriö yhdessä muiden toimijoiden kanssa on onnistunut kestävän kehityksen tavoitteessaan (Nyroos & Salonen, 3).

Kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen ja kehityksen aikaansaaminen edellyttävät muutosta yhteiskunnan eri toiminnoissa. Eri tahojen, niin viranomaisten, elinkeinoelämän kuin kansalaistenkin, on kannettava oma vastuunsa. Kestävä kehitys on samalla yhteiskunnan taloudellista ja sosiaalista kehittämistä. Tarvittavat muutokset ovat niin suuria, että ne vaikuttavat läpäisevästi yhteiskunnan kaikkiin rakenteisiin. Ympäristöohjelman läpäisevät periaatteet ovat kansainvälisestä ympäristöpolitiikasta vakiintuneita käsitteitä, kuten *ympäristönsuojelun integroiminen* yhteiskunnan sosiaaliseen ja taloudelliseen kehittämiseen ja *elinkaariajattelu*, jonka avulla tuotannon ja tuotteen käytön sekä käytöstä poistamisen eri vaiheet otetaan huomioon arvioitaessa ympäristövaikutuksia. Toimintojen suunnittelussa tulee noudattaa *varovaisuusperiaatetta*, jonka avulla pyritään käyttöönottamaan kustannustehokkaita vaihtoehtoja ympäristön tilan parantamiseksi. *Haittojen syntymisen ennalta estämisellä* pyritään suojelemaan ilmakehää, maaperää ja vesiekosysteemejä siten, että ympäristönsuojelutoimenpiteet ovat tehokkaita, ja soveltaen samalla parhaan käyttökelpoisen tekniikan (*BAT, Best Available Technology*) ja ympäristönsuojelun kannalta parhaan käytännön periaatetta (*BAP, Best Available Practice*). *Läheisyysperiaatteen* mukaisesti haitat pyritään torjumaan niiden synty lähteillä. *Aiheuttamisperiaatteen* mukaisesti haitan aiheuttaja on

myös vastuussa haittojen estämisen kustannuksista ja myös niistä kustannuksista, joita ympäristöhaitasta yhteiskunnalle aiheutuu. Haitan aiheuttaja vastaa kustannuksista myös *korvausvastuuperiaatteen* mukaisesti (emt., 3-15).

Ympäristöministeriön Ympäristöohjelma 2005 -selvityksessä on esitelty ympäristön tilan muuttumista ja muutokseen vaikuttavia tekijöitä. Tekijät on ryhmitelty muutosten vaikutusten luonteen, laajuuden ja keston mukaan 1. pitkävaikutteisiin ja laajoihin ympäristömuutoksiin, 2. ympäristön alueelliseen ja paikalliseen pilaantumiseen, 3. luonnon monimuotoisuuden vähenemiseen ja 4. maankäytön ja yhdyskuntien ympäristömuutoksiin. Selvityksessä on arvioitu muutosten merkitystä ympäristönsuojelulle ja yhteiskunnalle ja esitetty tavoitteet haittojen vähentämiseksi. Tavoitteita asetettaessa on otettu huomioon luonnon asettamat ehdot sekä ihmisten tarpeet. Selvityksessä on tarkasteltu sellaisia yhteiskunnan toimintoja ja sektoreja, jotka vaikuttavat erityisen paljon ympäristöön ja joihin ympäristön tila vastaavasti vaikuttaa paljon. Tällaisia toimintoja tai sektoreita ovat 1. yhdyskuntien asuminen ja liikenne, 2. hyödykkeet, kauppa ja kulutus, 3. alkutuotanto, kuten maa- ja metsätalous, 4. jalostus, teollisuus ja energiantuotanto, 5. vapaa-aika, virkistyskäyttö ja matkailu sekä 6. luonnonsuojelu. Ympäristöohjelmassa on arvioitu myös tavoitteiden saavuttamiseen käytettäviä ohjauskeinoja, kuten taloudellisia ohjauskeinoja, tiedollista ohjausta, julkista suunnittelua ja ympäristöjohtamista, ja ohjauskeinojen merkitystä ympäristönsuojelussa. Lisäksi ympäristöohjelmassa käsitellään kansainvälistä yhteistyötä keinona saavuttaa Suomen omia tavoitteita ympäristönsuojelussa ja Suomen vastuuta kansainvälisten velvoitteiden toimeenpanossa (emt., 8-9).

Seuraavassa on tarkasteltu lähemmin vapaa-ajan, virkistyskäytön ja erityisesti matkailun vaikutuksia ja merkitystä ympäristöön, joita on otettu esille Ympäristöohjelma 2005:ssa. Matkailuelinkeinon uudisrakentamisen oletetaan olevan suhteellisen vähäistä vuosituhanen vaihteen molemmin puolin. Rakentaminen on muodoltaan enemmänkin yhdyskuntien täydennysrakentamista ja vanhojen tilojen, kuten teollisuuskiinteistöjen saneerausta. Täydennys- ja korjausrakentaminen antavat uusia mahdollisuuksia matkailuelinkeinon käyttöön. Luontoon kohdistuva seikkailu- ja erämatkailu sekä kaupallinen moottorien käyttöön perustuva ulkoilu, kuten moottorikelkkailu ja moottoriveneily, kasvavat voimakkaasti. Näistä toiminnoista aiheutuvia haittoja voidaan torjua lainsäädännön ja valvonnan avulla sekä matkailuyrittäjien omilla toimilla. Ympäristöön sopeutuvia ja suomalaisen ympäristön arvoja hyödyntäviä matkailun muotoja, kuten maatilamatkailua, kulttuurimatkailua, kalastusmatkailua, kanoottimatkailua ja ratsastusta pyritään edistämään (emt., 96-99).

8.2 Luomumatkailun suhde luontoon ja ympäristönsuojeluun

Matkailulla, mukaan lukien luomumatkailu, on aina vaikutuksia ympäristöön ja luonnon alkuperäiseen tilaan. Vaikutukset kohdistuvat voimakkaasti matkailun kohdealueelle etenkin luontomatkailun kohdalla. Luonnon ympäristö on hyvin herkkä ja haavoittuvainen, joten matkailun harjoittaminen vaatii luonnon omien prosessien tuntemista ja huomioimista osana matkailutuotetta. Luonto voidaan ottaa mukaan erääksi matkailun osatekijöistä jo matkailun tuotteistamisen suunnittelun alkuvaiheessa, jolloin voidaan pyrkiä minimoimaan luontoon kohdistuvia vaikutuksia. Luonto voidaan huomioida myös hyödyntämällä ekologiaa eli oppia luonnontaloudesta. Luonto tulisi huomioida erillisenä subjektina, ei niinkään valmiina ja itsestään selvänä objektina. Parhaimmillaan matkailun avulla voidaan suojella ja tukea luonnon monimuotoisuutta ja moniarvoisuutta, kun taas pahimmillaan matkailu syö itseltään pois sitä perustaa, jonka varaan varsinkin luontomatkailu tukeutuu. Luonnon omien prosessien huomioimattomuus osana matkailutuotetta ei siis ole niinkään velvollisuus luontoa kohtaan, vaan pikemminkin edellytys moraalisesti ja eettisesti hyväksyttävälle luontoon kohdistuvalle matkailulle.

Ekologia voidaan käsitteenä ymmärtää monella eri tavalla ja lisäksi ekologiaa voidaan tarkastella erilaisista näkemyksellisistä suuntauksista. Hemmin (1995) mukaan matkailun näkökulmasta ekologia voidaan käsittää matkailijan sekä matkailuelinkeinon ja luonnon välisenä vuorovaikutuksena. Haila ja Levins (1992) ovat antaneet ekologia -käsitteelle useita merkityksiä. Ekologiaa voidaan tarkastella suhteessa *luontoon*, jolloin sillä viitataan luonnon talouteen aineellisen maailman piirteenä ja inhimillisen olemassaolon aineellisena perustana. Ekologia suhteessa *tieteeseen* tarkoittaa luonnon taloutta tutkivaa biologian haaraa. Ekologiaa voidaan tarkastella myös *aatteena*, jolloin sillä tarkoitetaan inhimillistä olemassaoloa koskevia ohjeita, jotka on johdettu luonnon taloutta koskevista tiedoista tai uskomuksista. Ekologia voidaan nähdä myös *liikkeenä*, joka viittaa poliittiseen toimintaan, jonka tavoitteena on muuttaa yhteiskunta ekologisten ihanteiden mukaiseksi (Haila & Levins 1992, 7).

Saari (1993) on tarkastellut ekologiaa erilaisista näkemyksellisistä suuntauksista lähtien. *Pinnallinen ekologia* tähtää lainsäädännön muuttamiseen, kierrätykseen, saastuneiden maa-alueiden puhdistamiseen teknisillä keinoin ja saasteita kestävien lajikkeiden kehittämiseen. *Syväekologia* kyseenalaistaa ihmiskeskeisen ajattelutavan ja tunnustaa luonnon itseisarvon, jonka mukaan luonnolla on oikeus olemassaolonsa ja ominaisuuksiinsa, eikä ihmisellä ole oikeutta aiheuttaa kärsimystä luonnolle. Ihmisellä on oikeus tyydyttää elämälleen välttämättömät tarpeet, mutta sen

pidemmälle hänen oikeudet luontoon eivät ylety. Syväekologian mukaan ympäristöongelmien ratkaiseminen tekniikan avulla on vain ongelmien työntämistä tuonemmaksi, eikä tekniikka sinänsä vielä riitä ympäristöongelmien ratkaisuun. Rakentavampaa olisi suunnata kuluttamiseen, taloudelliseen kasvuun ja kehitykseen menevä energia kokonaan muualle ja luoda toimintatapoja, joiden avulla minimoidaan syntyvät ympäristöongelmat ja kuluttamisen sijaan säästetään energiavaroja (Saari 1993).

Luomumatkailun, kuten muidenkin kestävän matkailun muotojen harjoittamisella voidaan katsoa olevan tiettyjä ympäristönsuojelullisia tavoitteita. Ekologian eli luonnon ja luonnossa elävien eliöiden toiminnan tunteminen on onnistuneen ympäristönsuojelun ehdoton edellytys. Tämä vaatimus koskee kaikkia matkailuelinkeinon harjoittajia ja etenkin niitä, jotka pyrkivät kehittämään matkailua kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Ympäristönsuojelun tavoitteena on muun muassa luonnontilan ja luonnonvarojen säilyttäminen, luonnontilan palauttaminen, luonnon hoito ja erityislajien suojelu ja hoito. Ympäristönsuojelun toteuttamiseksi on luotu keinovalikoima, jonka avulla pyritään haluttuun suojelutasoon. EU:n elinympäristödirektiivissä ja Suomen luonnonsuojelulaissa on määritelty *suotuisa suojelutaso*, joka voidaan saavuttaa perustamalla luonnonsuojelualueita, laatimalla lajien rauhoitusmääräyksiä, säilyttämällä erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkoja, suojelemalla luontotyyppjä ja luonnonmuodostumia, perustamalla maisemanhoito- ja suojelualueita, sääntelemällä rantojen käyttöä sekä muilla lakiin liittyvillä järjestelmillä. Ympäristönsuojelun ohjauskeinot muodostuvat edellisten lisäksi lakimääräyksistä, kansallisesta ja kansainvälisestä hallinnollisesta ohjauksesta, erilaisista ympäristöpäästönormeista, maksuista, veroista, sakoista ja tukirahoituksesta (Hemmi 1995, 115).

Matkailun näkökulmasta ympäristönsuojelun tavoitteena on turvata matkailun edellytykset ja vetovoimaisuuden säilyminen sekä toisaalta ehkäistä niitä haittoja, joita matkailijat tahallisesti tai tahattomasti aiheuttavat ympäristölle. Matkailun edistämisen ympäristöpoliittinen tavoite on esitetty Matkailun edistämiskeskuksen kehittämissuunnitelmassa, jonka mukaan "lisääntyvän matkailun aiheuttamat elinympäristömme haitat on pyrittävä ehkäisemään aktiivisella matkailua ohjaavalla toimintapolitiikalla". Se merkitsee matkailupalvelujen keskittämistä ja sijoittamista siten, että luonnon turmeltuminen ja matkailun luontaiselinkeinoille aiheuttamat vahingot voidaan ehkäistä. Matkailun ja ympäristönsuojelun välinen suhde on usein hyvin ristiriitainen, sillä esimerkiksi monet arvokkaat suojelukohteet tai -alueet ovat arvokkaita turistinähtävyyksinä tai harrastekohteina myös matkailun näkökulmasta. Esimerkkinä voisi olla Kolin alue Pohjois-Karjalassa, joka on merkittävä ja arvokas niin luonnonsuojelukohteena kuin matkailualueenakin. Toisaalta ristiriitaisuus voidaan

kääntää matkailun ja ympäristönsuojelun yhteiseksi tavoitteeksi esimerkiksi silloin, kun pyritään säilyttämään suojelu- ja virkistyskäyttöä varten vesistöjä ja metsiä, joita asutuksen, metsätalouden ja teollisuuden levittäytyminen muuten uhkaisivat (Hemmi 1987, 281-283).

Ympäristönsuojelun avulla pyritään osoittamaan, miten luontoa, luonnonvaroja sekä maisemaa ja kulttuuriympäristöä on mahdollista käyttää ja hoitaa niin, ettei luonnonympäristö vahingoitu ja köyhy. Matkailun näkökulmasta ympäristönsuojelun tavoitteena on matkailun edellytysten ja vetovoiman säilymisen turvaaminen sekä toisaalta matkailun aiheuttamien ympäristöhaittojen minimoiminen. Ympäristönsuojelun toteuttaminen on pitkään ollut pirstaloitunutta ja hajautunut monien eri toimijoiden kesken. Nykyinen ympäristönsuojelulaki on pyrkinyt keskittämään ympäristönsuojelun hallinnollista ohjausta ja ympäristöministeriö on laatinut erityisen ohjelman, Ympäristöohjelma 2005, jonka avulla ympäristönsuojelulohkoja on yhdistelty. Strateginen ajattelutapa on muuttunut ja yhteensitovuus toteutuu muun muassa luonnon monimuotoisuuden suojelussa. Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen koskee kaikkia ekosysteemejä ja ympäristöjä. Ekologian perusteisiin nojautuen kaikkia ekosysteemejä tulisi kohdella yhdenmukaisesti. Tavoite on kirjattu Ympäristöohjelma 2005:een ja myös Euroopan yhteisössä on jo osittain siirrytty kokonaisvaltaiseen lähestymistapaan (*Integrated Pollution Prevention and Control, IPPC*), jolloin ei tarkastella erikseen esimerkiksi erilaisia päästöjä, vaan huomioidaan kunkin kohteen kokonaisvaikutukset ympäristöön (Hemmi 1995, 119-120).

8.3 Ympäristöfilosofia suhteessa luomumatkailuun

Ympäristöpoliittisesti luomumatkailua voidaan määritellä ja tarkastella kuten muitakin kestävän matkailun muotoja. Luomumatkailulla on pitkälti sama toiminta- ja arvoperusta kuin muillakin kestävän matkailun muodoilla. Luomumatkailun kohdalla huomio kiinnittyy etenkin toiminnan luonnonmukaisuuteen ja ekologisten prosessien hyväksymiseen. Luomumatkailun harjoittaminen tapahtuu luontoa kunnioittavan etiikan mukaisesti, jolloin luonnolla on oma itseisarvonsa. Luomumatkailu ei niinkään kyseenalaista luonnon eettistä tai ekologista olemassaoloa, vaan pyrkii enemmänkin tukemaan näitä tekijöitä. Luomumatkailun harjoittamiseksi asetetut ekologiset ja kulttuuriset tavoitteet (kappale 5.2) tukevat kaikki ympäristöä ja luontoa kunnioittavaa asennetta. Nämä asetetut tavoitteet voidaan nähdä jopa vastavoimana usein yleisesti hyväksytyille *antroposentriselle* lähtökohdalle, jonka mukaan luontoa saa kohdella ja käyttää hyväksi itsestään selvänä resurssina. Luomumatkailun suhde luontoon ja ympäristöön on lähempänä *bio- tai ekosentristä* lähtökohtaa; luomumatkailu on enemmänkin luontoläheistä ihmisen toimintaa, jonka avulla tuetaan ja autetaan luontoa selviämään jatkossakin omana toimijana. Luomumatkailun tarkoituksena ei ole riistää ja muokata luonnonympäristöä, vaan lähentää ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta. Ihminen on osa luontoa ja riippuvainen luonnon tarjoamista mahdollisuuksista tai uhista. Luonto sen sijaan on oma toimija (subjekti) riippumatta ihmisen olemassaolosta.

Tässä kappaleessa tarkastellaan ympäristöfilosofiaa ja ympäristöfilosofiaan kuuluvia käsitteitä. Tarkastelussa on tukeuduttu lähinnä Leena Vilkan (1993) teokseen *Ympäristöetiikka - vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista*. Ympäristöfilosofiaa on tarkasteltu lähinnä luontoon kohdistuvan kestävän matkailun näkökulmasta. Ympäristöfilosofia tutkii ympäristökysymyksiin liittyviä käsitteellisiä, maailmankatsomuksellisia ja eettisiä ongelmia. Tarkastelukulmana on ihmisen suhde eläimiin, luontoon ja tuleviin sukupolviin. Ympäristöfilosofista näkökulmaa voidaan näin ollen hyödyntää myös kestävää matkailukehitystä tarkasteltaessa. Ympäristöfilosofinen ajattelutapa jäsentää hyvin luomumatkailunkin suhdetta ulkoiseen toimintaympäristöönsä.

Ympäristöfilosofiassa tutkitaan ympäristökysymyksiä ja ihmisen suhdetta ympäristöön filosofian eri osa-alueiden keinoin. Filosofian osa-alueita ovat ontologia, tieto-oppi, logiikka, etiikka ja estetiikka. Seuraavassa tarkastellaan lähinnä ontologiaa ja etiikkaa ja niiden merkitystä luomumatkailun kannalta. Ontologia on olemassaoloa koskeva oppi ja se selvittää, mitä on olemassa ja millainen on olevan perusluonne. Ontologiset kysymykset koskevat ihmisen asemaa luonnossa, kuten: Mikä on ihmisen osa luonnossa? Onko luonnossa arvoja ja onko luonnon eliöillä "oma hyvänsä", joka on

eettisessä mielessä verrannollinen ihmisen hyvään? Etiikkaan puolestaan liittyy ympäristöfilosofian keskeinen kysymys eli miten meidän pitää elää omaa elämäämme suhteessa ei-inhimilliseen ympäristöön ja millaiset eettiset periaatteet säätelevät suhdettamme luontoon? (Vilka 1995, 11-14).

Ympäristöetiikka rajaa tarkasteltavan kohderyhmän sen mukaan, ketkä tai mitkä kuuluvat eettisesti huomioon otettavien olentojen piiriin. *Antroposentrinen eli ihmiskeskeinen* näkökulma rajaa eettisen huomioonoton koskemaan vain ihmiskuntaa. *Biosentrinen eli luontokeskeinen* näkökulma sisällyttää tarkasteltavaan ryhmään ihmisen lisäksi myös muut elävät olennot. Molemmat näkökulmat edellyttävät ympäristönsuojelun tehostamista kestävän kehityksen hengessä, jollei muuten, niin edes ihmiskunnan säilymisen ja hyvinvoinnin vuoksi. Kolmas luontoasenne on *teknosentrinen eli tekniikkakeskeinen* suhtautumistapa luonnon ontologiaa koskevassa tarkastelussa. Teknosentrisessä suhtautumisessa luonto nähdään vain raaka-aineena ja pelkkänä välineenä tuotannolliseen toiminnan edistämiseksi ja ylläpitämiseksi (emt., 15-17).

Seuraavaan taulukkoon on kerätty periaatteita, jotka kuvaavat antroposentrisen ja biosentrisen näkökulman suhdetta luontoon ja ympäristöön (taulukko 6).

TAULUKKO 6. Antroposentrinen ja biosentrinen näkökulma suhteessa luontoon ja ympäristöön (mukailen, Vilka 1995).

ANTROPOSENTRINEN ELI IHMISKESKEINEN NÄKÖKULMA	BIOSENTRINEN ELI LUONTOKESKEINEN NÄKÖKULMA
<ul style="list-style-type: none">• ympäristönsuojelu on välttämätön ehto ihmisen olemassaololle ja hyvinvoinnille• tulevillakin (ihmis)sukupolvilla on oikeus hyvinvointiin ja luonnonvarojen käyttöön• saasteet aiheuttavat vahinkoa ihmisten terveydelle ja omaisuudelle, joten ympäristöä on suojeltava• luonto täytyy säilyttää virkistys-, tutkimus- ja opetustarkoituksia varten• luonto on ihmiselle tärkeä biologisesti, taloudellisesti ja esteettisesti	<ul style="list-style-type: none">• luontoa on suojeltava sen itsensä vuoksi, ei ihmiselle koituvan hyödyn tai luonnolle asetettujen arvojen vuoksi• kaikilla elävillä olennoilla on oikeus itsensä toteuttamiseen• suojelun tulee lähteä halusta edistää kaikkien elävien olentojen hyvinvointia• luonnonvarat ja elinympäristöt kuuluvat kaikille elämänmuodoille, ei ainoastaan ihmisille• luonnolla on oma itseisarvonsa

Antroposentrinen ja bio(eko-)sentrinen näkökulma eroavat selvästi toisistaan suhteessaan luontoa koskevaan ontologiaan ja etiikkaan. Antroposentrinen näkökulma oikeuttaa luonnon resurssien hyväksikäytön ja uhraamisen ihmisen toimintaa varten. Näkökulma ei edes yritä kyseenalaistaa ihmisen oikeutta käyttää luontoa välineenä oman hyvinvointinsa tyydyttämiseksi. Tästä voidaan päätellä, että luonnon ja sen resurssien käyttäminen on sallittavaa myös luontoon kohdistuvan matkailun kohdalla. Luonto onkin jo kaupallistettu, ja sille on luotu oma markkina-arvo osana matkailuteollisuutta. Esimerkkinä voisivat olla jeeppisafarit erämaa-alueilla ja savanneilla, moottorikelkkailu Suomen Lapissa tai vesiskootterilla ajaminen Välimerenmeren rannikolla tai muilla vesialueilla. Antroposentrinen matkailu käyttää luontoa välineenä matkailupalvelun tai -tuotteen tuottamisessa. Luonnon oma tila tai sen itseisarvo ei niinkään ole huomion kohteena, ei ainakaan ennen kuin se uhkaa matkailupalvelun jatkuvuutta kyseisellä alueella. Tyypiesimerkkinä voisi olla vesistöjen rehevöityminen tai savannialueiden aavikoituminen ja sitä kautta biodiversiteetin köyhtyminen. Matkailuteollisuus kiinnostuu usein ympäristönsuojelusta vasta sitten, kun matkailun harjoittamisen edellytykset heikkenevät niin, että ympäristön tilan heikkeneminen uhkaa sen omaa taloudellista kannattavuutta ja jatkuvuutta.

Biosentrinen näkökulma lähtee liikkeelle periaatteesta, jonka mukaan luonnolla on oma ihmisestä riippumaton itseisarvo. Ihmisen tulee toiminnassaan huomioida luonnon omat eksistentiaaliset oikeudet. Ihmisellä on jopa eettisiä velvollisuuksia luontoa kohtaan. Eettisyyteen liittyy luonnon arvojen vahvistaminen ja esiin nostaminen. Ihmisellä on velvollisuus suojella ja edistää arvojen ilmeentymistä ja toisaalta velvollisuus olla toimimatta arvoja hävittävällä tavalla (Vilka 1995, 50-51). Biosentrinen näkökulma ei pyri riistämään luonnolta sen omia oikeuksia olemassaoloonsa ja resurssien käyttämiseen, vaan luonnonvarat ja elinympäristöt kuuluvat kaikille eläimille - ei ainoastaan ihmisille. Ihminen voi oppia tuntemaan luontoa ja sitä kautta myös itseään tarkastelemalla omaa suhdettaan luontoon. Matkailun kannalta tämä tarkoittaa, että luonto voi toimia matkailutapahtuman näyttämönä, mutta luonnon omilla ehdoilla ja perustuen *luonnon kunnioittamisen etiikkaan*. Taylorin mukaan luonnon kunnioittamisen asenne syntyy ottamalla huomioon eläinten, kasvien ja ekosysteemien luontainen arvokkuus. Tämä on mahdollista vain laajentamalla arvokäsitystä eli arvoja on liitettävä myös sellaiseen, mihin niitä ei ole perinteisesti totuttu liittämään. Taylor (1987)³¹ lähtee liikkeelle ajatuksesta, että jokaisella elävällä organismilla ja elämän ilmenemismuodolla on välitön arvo, joka on riippumaton ihmisen omista arvokäsitteistä. Taylorin mukaan aito luonnon kunnioittamisen etiikka edellyttää sitä, että kaikkien elävien olentojen

³¹ Taylor, P. (1987) *Respect for nature: a theory for environmental ethics*. Princetown University Press.

arvoa ja olemassaoloa kunnioitetaan itseisarvona. *Sentientismi* menee vielä askeleen eteenpäin eettisesti huomioonotettavien kohteiden suhteen. Sentientismin mukaan kaikki tuntemaan kykenevät organismit ovat moraalisesti merkittäviä, joten niiden kohtelu ei ole moraalisesti yhdentekevää. Sentientismin mukaan meidän kaikkien moraalinen velvollisuus on pidättyä aiheuttamasta kärsimystä tunteville olennoille. Sentientismin puolestapuhujana Suomessa on toiminut Paloheimo. Paloheimo jakaa maailman tuntevaan ja ei tuntevaan osaan, ja vain tuntevalla osalla on oma itseisarvo. Kaikkien eri tavoin kokevien eliöiden olemassaolo on siis arvokasta, eikä ihmisellä ole erityisasemaa biosfäärissä. Kaikkien tuntevien olentojen, kuten kasvien, puiden ja perhosten, elämykset ovat arvokkaita, eikä ihmisen elämyksiä voi oikeutetusta asettaa etusijalle (Pietarinen 1992, 26-34).

Perinteinen ihmiskeskeinen arvojärjestelmä joutuu kyseenalaiseksi, ja tämä vaatii uudenlaista, enemmän luontokeskeistä ajattelutapaa. Luomumatkailu ja muut kestävän matkailun muodot pyrkivät omalta osaltaan rakentamaan uutta ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti kestäväää arvojärjestelmää, jonka avulla ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutussuhdetta voitaisiin harmonisoida enemmän luonnon omia prosesseja kunnioittavaan ja huomioivaan suuntaan. Toistaiseksi luomumatkailussa ei ole otettu suoranaisesti kantaa matkailun ympäristöeettiseen ulottuvuuteen eli siihen, mikä tai mitkä tekijät halutaan ottaa eettisen ja moraalisen huomioonotan piiriin. Luomumatkailu, kuten muutkin kestävän matkailun muodot, ovat riippuvaisia ympäristön ja luonnon biodiversiteetin olemassaolosta ja hyvinvoinnista. Luonto on tärkeä resurssi matkailun toimintaympäristönä, joten sitä halutaan myös suojella. Luomumatkailun ideologisen viitekehyksen kannalta olisi mielenkiintoista pohtia myös matkailumuodon eettistä ulottuvuutta; luomumatkailu noudattaa periaatteessa ja käytännössä luonnon kunnioittamisen etiikkaa, mutta pitäisikö ja voisiko näkökulmaa laajentaa kohti sentientismiä, jolloin kaikki elävät organismit tulisivat eettisesti huomioonotetuiksi? Kysymys jääköön vielä yleisesti pohdittavaksi ja pysynee ajankohtaisena ja aiheellisena luomumatkailun kehityssuunnitelmissa ja jatkostrategioissa.

"Eivät luonnon ihmeet lakkaa olemasta ihmeitä sitten kun ne paljastetaan."
Rolf Arnkil

9 Päätelmiä ja pohdintaa luomumatkailusta matkailumuotona

9.2 Päätelmiä ja tutkimuksen tuloksia

Tutkimuksen yleisenä tavoitteena oli selvittää sitä, miten "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke on onnistunut tekemään luomumatkailua tunnetuksi eräänä kestävän matkailun muotona. Tutkimuksen päätavoitteena oli selvittää, että miten hanke on onnistunut vaikuttamaan luonnonmukaisuuden ja ekologian periaatteen mukaisesti toimivien maaseutumatkailuyritysten järjestäytymiseen. Toisena olennaisena tavoitteena oli selventää ja asemoida luomumatkailun käsitettä pirstaleisella matkailukentällä. Luomumatkailu on käsitteenä vielä suhteellisen vakiintumaton ja useille vieras termi. Muita tutkimuksen tavoitteita olivat luomutuotannon ja luomumatkailun välisen suhteen tarkastelu, luomumatkailun tueksi suunnittelun laatu järjestelmän käsitteleminen, matkailuun liittyvien kehittämissuunnitelmien ja strategioiden tarkastelu sekä kestävään matkailuun liittyvien ympäristöpoliittisten toimijoiden ja ohjelmien tarkastelu.

Esittämiini tutkimuskysymyksiin vastasin selvittämällä luomumatkailun keskeisten toimijoiden eli luomumatkailuyrittäjien ja hankkeen kanssa läheisesti yhteistyötä tekevien asiantuntijoiden näkemyksiä ja kokemuksia luomumatkailun kehityksestä ja asemasta tällä hetkellä. Tutkimuksen empiirinen osio muodostui luomumatkailuyrittäjille lähetetyn kirjallisen kyselyn ja asiantuntijoille esitettyjen kysymysten tulosten analysoinnista. Luomumatkailuyrittäjien näkemysten ja kokemusten kartoittamista tuki kenttätutkimusvaihe, kun vierailin neljällä luomumatkailutilalla ja näin tilojen toimintaa ja elämää omassa toimintaympäristössään. Luomumatkailua käsitteenä olen tarkastellut tukeutumalla runsaaseen ja monipuoliseen taustakirjallisuuteen, jota ympäristö- ja luontomatkailusta on nykyään saatavilla melko hyvin. Taustakirjallisuuden suhteen olen tukeutunut vain niihin matkailua käsitteleviin teoksiin, jotka käsittelevät nimenomaan kestävän matkailun muotoja. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut maaseutumatkailua, luontomatkailua, ympäristövastuullista matkailua sekä kestävän matkailun prosessia, ja jälkeinpäin tarkastellut niitä suhteessa luomumatkailuun. Luomumatkailua olen myös tarkastellut käsitteenä ja pyrkinyt luomaan sille oman määritelmänsä.

Tutkimuksen tarkastelun kohteena oli luomumatkailun merkitys kolmella tasolla, jotka koskettavat luomumatkailun merkitystä elinkeinona, yhteiskunnallisena ilmiönä tai tutkimuksellisenä kohteena. Tarkastelun kohteena olevat tasot olivat hanketaso, yrittäjätaso ja yhteiskunnallinen taso, jotka kukin vaikuttavat läpäisevästi toisiinsa. Hanketasolla viitataan "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen organisoimaan verkostoon, yrittäjätasolla yksittäisten yrittäjien omiin preferensseihin elinkeinonharjoittajina ja yhteiskunnallisella tasolla sitä viitekehystä, jonka yrittäjät, hankkeen organisointi ja ympäröivä yhteiskunta instituutioineen muodostavat.

Luomumatkailussa voidaan havaita monia yhtäläisyyksiä suhteessa muihin kestävän matkailun muotoihin. Luomumatkailu kohdistuu maaseutumaiseen tai luonnonläheiseen ympäristöön. Luomumatkailukohde on useimmiten luonnonmukaista tuotantotoimintaa harjoittava maatila, jonka toimintaperiaatteet noudattavat pitkälti *maaseutumatkailuyritysten* tunnusmerkkejä. Luomuviljelyn harjoittaminen ja luomutuotteiden tuottaminen onkin eräs luomumatkailun keskeisimmistä piirteistä, ja peräti kaksi kolmesta luomumatkailukohteesta on rekisteröityjä luomutiloja. Luomumatkailutilojen perusajatuksia ovat muun muassa luonnonmukainen viljelytapa, perinteisten työtapojen vaaliminen ja luonnon kunnioittaminen. Luomumatkailussa on selviä yhtäläisyyksiä myös suhteessa *luontomatkailuun*. Luomumatkailu, aivan kuten luontomatkailukin, kohdistuu usein luontonsa puolesta kiinnostaville alueille, kuten kansallispuistoihin, merenrantaniityille ja luonnonhoitoalueille. Luomumatkailun avulla matkailija voi tutustua luontoon ja samalla rakentaa luontosuhdettaan. Luomumatkailussa korostuu omakohtainen kokemuksellisuus ja uuden tiedon oppiminen ympäristöä tarkkailemalla. Selvä yhtymäkohta suhteessa luontomatkailuun on myös lihasvoiman ja luonnonvoimien suosiminen itse liikkumistapahtumassa. Luomumatkailu on myös *ympäristövastuullista matkailua*, sillä luomumatkailuyritykset panostavat vahvasti ympäristönsuojeluun ja paikallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen. Luomumatkailun tavoitteena on tukea kestävää kehitystä ja luonnon monimuotoisuutta. Käytännön toiminnassa korostuvat ympäristö- ja luomukasvatus sekä luonnonmukaisuus, ekologisuus ja vastuu luonnon sekä rakennetun ympäristön säilymisestä tulevaisuudessakin.

Luomumatkailu *käsitteenä* muodostuu kahdesta osasta, jotka ovat "luomu" ja "matkailu". Luomumatkailu sisältää matkailun harjoittamisen lisäksi maatalouden luonnonmukaisen tuotantosuunnan, jota hyödynnetään luonnonmukaisen matkailun toteuttamisessa. Luomumatkailun arvopohja on pitkälti sama kuin luomutuotannossa eli keskeisinä periaatteina ovat kestävän kehityksen tavoitteiden ja ympäristövastuullisuuden toteuttaminen kaikessa toiminnassa. Kehityksen tulee olla kestävää niin ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti kuin taloudellisestikin. Matkailun harjoittaminen on viime kädessä liiketaloudellista toimintaa, joten talouden aspektia ei pidä unohtaa. Kysymys on enemmänkin niistä keinoista, joiden avulla taloudellista kehitystä voidaan toteuttaa kestäväällä ja ympäristön hyvinvoinnin huomioonottavalla tavalla.

Luomumatkailun strategisessa kehittämisessä voidaan hyödyntää sitä *tilastollista tietoa*, jota on saatavilla luonnonmukaisen maatalouden ja luomutilojen muun yritystoiminnan harjoittamisesta. Tutkimuksessa käytin tietolähteenä Kasvintuotannon tarkastuskeskuksen "Maatalouslaskenta 2000, luomu" -julkaisua. Vuonna 2000 valvotun luonnonmukaisen tuotannon piirissä oli 5 225 tilaa. Tilastollisen tiedon perusteella maassamme on vielä paljon reserviä luomumatkailun harjoittamiselle. Otollisin kohde uusien luomumatkailukohteiden rekrytoinnissa on ne luomutilat (1 732 kpl,

vertailuvuotena vuosi 2000), jotka harjoittavat luomuviljelyn lisäksi muutakin yritystoimintaa, mutta eivät kumminkaan tarjoa matkailu-, majoitus- tai virkistyspalveluja. Syynä voivat olla esimerkiksi maantieteellisesti matkailun kannalta hankala sijainti, haluttomuus ryhtyä lisäinvestointeihin, joita matkailun harjoittaminen saattaa vaatia tai tiedon puute luomumatkailuhankkeesta. Lisäkapasiteettia luomumatkailun harjoittamiseen löytyy edelleen niistä luomutiloista (3 244 kpl), jotka eivät harjoita luomutuotannon ohella mitään muuta toimintaa. Syynä toiminnan yksipuolisuuteen voi olla luomutilan taloudellinen kannattavuus jo nykyisellään tai vain haluttomuus ja pelko ryhtyä mukaan uudenlaiseen toimintaan. Näitä luomutiloja, jotka eivät harjoita matkailutoimintaa, voitaisiin houkutella mukaan luomumatkailutilojen verkostoon matkailusta saatavien lisäansioiden avulla. Matkailusta saatavien taloudellisten tulojen ei pitäisi kumminkaan toimia ensisijaisena houkuttimena, vaan enemmänkin vaihtoehtona ja lisänä luomutilan pääasialliselle tuotantotoiminnalle.

Luomumatkailun kehittämistä tukee myös Finfood LUOMUn tutkimustieto, jonka mukaan luomun käyttäjäkunta on jatkuvasti laajentunut ja kasvanut. Suomalaisista noin 25 % kertoo käyttävänsä luomutuotteita säännöllisesti, ja jopa 80 % on joskus kokeillut luomutuotteita. Luomutuotteiden valikoimaa on kehitettävä vastaamaan kuluttajien tarpeita ja luomutuotteiden saatavuutta tulee parantaa. Luomukuluttajien määrän kasvaminen tukee luomumatkailun kehittämistä, sillä potentiaalisimmat luomumatkailijat ovat todennäköisimmin juuri luomukuluttajia. Luomun käyttäjäkuntaa on vaikea enää kuvailla yksityiskohtaisesti, mutta useimmiten käyttäjänä on äiti, joka vaikuttaa ostopäätöksillään ja valinnoillaan koko perheen valintoihin. Käyttäjänä on usein myös koulutettu nuori nainen tai mies, joka ostaa ja kuluttaa hyvin yksilöllisesti. Myös sosioekonomiset tekijät määrittävät jossakin määrin luomukuluttajaa, ja halukkuus ostaa luomutuotteita kasvaa usein koulutusasteen ja tulotason nousun myötä.

Luomumatkailun jatkoa ja kehittymismahdollisuuksia tukemaan on suunniteltu yhteistä laatujärjestelmää, johon kuuluisivat kaikki ECEAT Internationalin jäsenmaat. Jäsenmaat ovat sopineet kymmenestä ekologiseen ja kulttuuriseen kestävyysliittävistä yhteisistä tavoitteesta. Ekologinen ja kulttuurinen kestävyys ovat luomumatkailun harjoittamisen ja kansainvälisen ECEAT-verkoston ydintekijöitä. Matkakohteiden moninaisuus ja erilaisuus on eräs luomumatkailun vahvuuksista, mutta ECEAT:in on silti vaadittava jäseniltään myös yhteisiä tavoitteita ja minimikriteereitä, jotta se voisi mainostaa ja markkinoida kestävästä eko-agro-matkailua (luomumatkailua) ja eri maiden matkakohteita. Sama periaate koskee myös "Luomua ja kestävyyttä"-matkailuun hanketta.

Matkailustrategian tai -strategioiden tavoitteena on luoda kehityslinjoja ja pitkäjänteisyyttä matkailuelinkeinon jatkuvuuden turvaamiseksi. Strategiset tavoitteet voivat pohjautua esimerkiksi matkailualan liikevaihdon kasvuun, työpaikkojen lisäämiseen tai ulkomaan markkinointiin. Luomumatkailun strateginen kehittäminen perustuu sen vahvuuksien hyödyntämiseen, joita ovat esimerkiksi perhe- ja pienyrittäjyys, laatutyön kehittäminen sekä paikallinen ja omaehtoinen kehittämistyö. Perhe- ja pienyrittäjyys tekee palvelusta usein inhimillisen ja henkilökohtaisen tuntuista. Laatutyön tavoitteena on palvelu- ja toimintakonseptin kehittäminen siten, että myös ympäristö- ja turvallisuusnäkökohdat tulevat otettua huomioon. Laatutyön avulla pyritään ekologiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen kestävyYTEEN. Paikallinen ja omaehtoinen kehittämistyö perustuu oman toiminta- ja elinympäristön kehittämiseen. Kehittämistyö voi käytännössä olla verkostoitumista alueen muiden yrittäjien kanssa tai suhteiden luomista luomuviljelijöihin tai muihin luomutuottajiin. Luomumatkailun mahdollisuuksia, jotka voidaan nähdä myös vahvuuksina, ovat maaseudun rauha ja väljyys, puhdas luonto, kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen ja ympäristökasvatustyö. Luomumatkailun kehittämisstrategiassa ympäristökasvatuksella on suuri merkitys ja luomumatkailukohteet ovat hyvä lähtökohta ympäristökasvatustyölle, sillä ne toimivat ympäristövastuullisesti.

Kestävän kehityksen mukaiseen matkailunharjoittamiseen on kehitetty erilaisia *ympäristöohjelmia ja ympäristöpoliittisia julistuksia*. Useat kansainväliset toimijat ja organisaatiot ovat käsitelleet kestävän kehityksen mukaista matkailua ja laatineet toimenpidesuosituksia ja kirjallisia julkaisuja tukemaan kestävän matkailun harjoittamista. Kestävää matkailua ohjaavat ja säätelevät monet kansainväliset organisaatiot ja kansainvälinen lainsäädäntö. Kansainväliset sekä kansalliset ympäristöpoliittiset ohjelmat ja julistukset koskevat myös luomumatkailun harjoittamista, sillä luomumatkailussa eräänä olennaisena tavoitteena on kestävä matkailukehitys. Ympäristöohjelmia ja ympäristöpoliittisia julistuksia voidaan hyödyntää luomumatkailun strategisessa kehittämisessä.

Matkailulla on aina *vaikutuksia ympäristöön* ja luonnon alkuperäiseen tilaan. Vaikutukset kohdistuvat voimakkaasti matkailun kohdealueille etenkin luontoa resurssinaan hyödyntävien matkailumuotojen kohdalla. Luonnon ympäristö on hyvin herkkä ja haavoittuvainen, joten matkailun harjoittaminen vaatii luonnon omien prosessien tuntemista ja huomioimista osana matkailutuotetta. Matkailun, mukaan lukien luomumatkailu, harjoittamisella voidaan katsoa olevan tiettyjä luonnonsuojelullisia tavoitteita. Luonnonsuojelun tavoitteena on mm. luonnontilan ja luonnonvarojen säilyttäminen, luonnontilan palauttaminen, luonnon hoito ja erityislajien suojelu ja hoito. Matkailun näkökulmasta ympäristönsuojelun tavoitteena on turvata matkailun edellytykset ja vetovoimaisuuden säilyminen sekä toisaalta ehkäistä niitä haittoja, joita matkailijat tahallisesti tai

tahattomasti aiheuttavat ympäristölle. Ympäristönsuojelun avulla pyritään osoittamaan, miten luontoa, luonnonvaroja sekä maisemaa ja kulttuuriympäristöä voidaan käyttää ja hoitaa niin, ettei luonnonympäristö vahingoitu ja köyhdy.

Ympäristöpoliittisesti luomumatkailua voidaan määritellä ja tarkastella kuten muitakin kestävän matkailun muotoja. Luomumatkailulla on pitkälti sama toiminta- ja arvoperusta kuin muillakin kestävän matkailun muodoilla. Luomumatkailun kohdalla huomio kiinnittyy etenkin toiminnan luonnonmukaisuuteen ja ekologisten prosessien hyväksymiseen. Luomumatkailun harjoittaminen tapahtuu luontoa kunnioittavan etiikan mukaisesti, jolloin luonnolla on oma itseisarvonsa. Luomumatkailu ei niinkään kyseenalaista luonnon eettistä tai ekologista olemassaoloa, vaan pyrkii enemmänkin tukemaan näitä tekijöitä. *Ympäristöetiikka* tarkastelee ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen liittyviä eettisiä kysymyksiä, kuten luontoon liittyviä arvoja ja kysymystä luonnon itseisarvosta. Ympäristöetiikka rajaa eettisen huomioonoton kohteena olevia olentoja. Antroposentrinen eli ihmiskeskeinen näkökulma rajaa eettisen huomioonoton koskemaan vain ihmiskuntaa. Bio- tai ekosentrinen eli luontokeskeinen näkökulma sisällyttää tarkasteltavaan ryhmään ihmisen lisäksi myös muut elävät olennot.

Luomumatkailun suhde luontoon ja ympäristöön on lähempänä biosentristä lähtökohtaa; luomumatkailu on enemmänkin luontoläheistä ihmisen toimintaa, jonka avulla tuetaan ja autetaan luontoa selviämään jatkossakin omana toimijana. Luomumatkailun tarkoituksena ei ole riistää ja muokata luonnonympäristöä, vaan lähentää ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta. Ihminen on osa luontoa ja riippuvainen luonnon tarjoamista mahdollisuuksista tai uhista. Luonto sen sijaan on oma toimija (subjekti) riippumatta ihmisen olemassaolosta. Perinteinen ihmiskeskeinen arvojärjestelmä joutuu vähitellen kyseenalaiseksi, ja tämä vaatii uudenlaista, enemmän luontokeskeistä ajattelutapaa. Luomumatkailu ja muut kestävän matkailun muodot pyrkivät omalta osaltaan rakentamaan uutta ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti kestäväää arvojärjestelmää, jonka avulla ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutussuhdetta voitaisiin harmonisoida enemmän luonnon omia prosesseja kunnioittavaan ja huomioivaan suuntaan.

9.2 Pohdintaa luomumatkailun kehittämismahdollisuuksista

Mielestäni Suomessa on hyvät edellytykset luomumatkailun harjoittamiseen ja kehittämiseen. Luomumatkailuyrittäjillä on vahva käsitys elinkeinon harjoittamisesta ja useat nykyisistä luomumatkailun harjoittajista ovat taustaltaan maanviljelijöitä tai maaseutumatkailuyrittäjiä. Heillä on käytössään se tietoon ja taitoon perustuva kokemus, jota voi soveltaa myös luomumatkailuyrittäjänä. Valmis tieto-taito on mielestäni eräs luomumatkailun harjoittamisen tärkeimmistä edellytyksistä. Toinen merkittävä edellytys tai pikemminkin resurssi luomumatkailulle, on Suomen puhdas ja monipuolinen luonto. Luonto tarjoaa jo sinänsä oivat edellytykset matkailun harjoittamiseen - puhdas järvivesi, viljava peltomaisema ja monimuotoinen metsäekosysteemi ovat muutamia niistä tekijöistä, joista luontoelämykset koostuvat. Luomumatkailussa korostuu nimenomaan ihmisen suhde (luonnon)ympäristöönsä ja tuon suhteen rakentaminen ja "jatkojalostaminen". Ihmisen suhde ympäristöönsä on jatkuva muutosprosessi ja vaatii suhteen jatkuvaa ylläpitämistä. Ympäristöeettinen pohdiskelu saattaa auttaa tuon suhteen ylläpitämistä ja jalostamista. Ihminen varmastikin oppii uutta luonnosta ja ympäristöstä, kunhan vain on alttiina luonnon virikkeille ja haluaa oppia siitä jotakin uutta. Luonnon - ja samalla myös itsensä - tutkiskelun voi aloittaa luontoretellä tutustumalla itselleen uusiin kasvilajeihin tai yrittämällä tunnistaa eri lintujen ääniä metsässä. Luonto ei siis toimi ainoastaan matkailutapahtuman fyysisenä "näyttämönä", vaan se toimii myös opetuksellisena ja virkistyksekkäänä kohteena. Luontoa voidaan siis tarkastella niin fyysisessä, eettisessä kuin pedagogisessakin mielessä.

Mielestäni perusteet luomumatkailun harjoittamiselle ovat siis jo olemassa. Kysymys on enemmänkin siitä, minkälainen "palvelukonsepti" luomumatkailusta halutaan rakentaa. Halutaanko pitäytyä pienimuotoisessa matkailussa, jolloin matkailun motiivia selittää perehtyneisyys ja mielenkiinto yleensäkin luomua kohtaan vai halutaanko lisätä ehkä merkittävästi luomumatkailijoiden määrää? Pienimuotoisen matkailun kohderyhmänä ovat todennäköisimmin *luomuyönteiset henkilöt*, joille luomu on jo tuttu niin ideologisesti kuin tuotteina kaupan hyllyllä. Luomuyönteiset henkilöt ovat luomumatkailun markkinoinnin kannalta sikäli helppo kohderyhmä, että heidät on mahdollista tavoittaa ilmoituksilla erikois- ja harrastelehdissä, joita ovat esimerkiksi Luomulehti ja Vihreä Lanka. Luomu sinänsä on heille jo tuttu artikkeli, kuten myös luomun ideologinen sisältö. Markkinointi ja tiedotus tulee kohdistaa lähinnä luomumatkailuverkoston esittelyyn ja "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeesta tiedottamiseen. Luomuyönteiset henkilöt onnistuvat varmastikin saamaan käsiinsä Suomen Vihreän Lomaoppaan kirjaston hyllyltä tai he "eksyvät" hankkeen kotisivuille.

Luomumatkailun kehittämisen ja markkinoinnin suhteen ongelmana eivät varmaankaan ole luomuyönteiset henkilöt, vaan enemmänkin suuri kuluttajakunta eli "keskivertokansalaiset". *Keskivertokansalaiset* tuntevat kyllä jonkin verran luomua tai ovat ainakin kuulleet siitä jotakin,

mutta heidän on vaikeata tehdä valintoja tai ostopäätöksiä nimenomaan luomun ideologiseen argumenttiin perustuen. Keskivertokansalaiselle luomu saattaa edustaa jotakin terveellistä ja usein kotimaista, mutta samalla myös jotakin kallista. He tekevät ostopäätöksensä suhteessa tuotteen tai palvelun hintaan, ei sen sisältöön. Mikäli luomumatkailun kohderyhmää halutaan laajentaa keskivertokansalaisten suuntaan, niin täytyy heille osata argumentoida luomun ideologisen taustan tärkeyttä, jotta he ymmärtäisivät myös tuotteen sisällön merkityksen.

Näiden edellisten ryhmien lisäksi voidaan mielestäni erottaa vielä kolmas potentiaalinen kohderyhmä luomumatkailulle: *ympäristömyötäisesti ajattelevat henkilöt*. Ympäristömyötäisesti suuntautuneet henkilöt ovat kiinnostuneita ympäristöasioista ja kestäväen kehityksen periaatteiden toteuttamisesta. He saattavat kuulua paikalliseen luonnonsuojeluyhdistykseen tai tukevat muuten luonnonsuojelutyötä. He osaavat valita kauppareissullaan ympäristöä vähän kuluttavia tuotteita ja esimerkiksi pohjoismainen joutsenmerkki on heille tuttu ympäristömerkki. He tuntevat myös jossakin määrin luomun ideologisen taustan ja luomutuotteet ovat heille myös myyntiartikkeleina tuttuja. Ympäristömyötäisesti suuntautuneet henkilöt ovatkin mielestäni tärkeä kohderyhmä luomumatkailua ajatellen. Heidät tavoittaa parhaiten ilmoituksilla luonnonsuojeluun erikoistuneissa lehdissä (Suomen Luonto, Luonnonsuojelija) tai ottamalla yhteyttä suoraan paikallisiin luonnonsuojeluyhdistyksiin. Pohjoismaisen ympäristömerkin asiakaskunta on todennäköisesti myös hyvä kohderyhmä.

Mielestäni luomumatkailun kehittämisessä olennaista on halutun strategian muodostaminen ja toimiminen strategian mukaisesti. Strategia voi perustua *markkinalähtöiseen näkökulmaan*, joka pyrkii uusien asiakkaiden hankkimiseen ja luomumatkailun tunnetuksi tekemiseen. Markkinalähtöisesti voisi olettaa, että luomumatkailun todellinen uskottavuus ja vetovoimaisuus matkailumarkkinoilla vaatii suurta asiakaspotentiaalia ja laajaa julkista tiedottamista. Markkinalähtöisessä näkökulmassa luomumatkailun uutena kohderyhmänä ovat edellä mainittu suuri kuluttajakunta eli keskivertokansalaiset. Etuna on markkinoiden laajuus eli uusia asiakkaita on saatavissa todennäköisesti paljon, jolloin luomumatkailun liiketaloudellinen kannattavuus voisi parantua. Haittana on markkinoiden heterogeenisyys, jolloin oikean tiedotuskanavan etsiminen voi olla hyvin vaikeata. Markkinalähtöisyys edellyttää markkinoinnin voimistamista ja keinoina voisi olla mainosspotit televisiossa tai ulkomainonta. Haittana on joukkomarkkinoinnin kalleus ja epävarmuus siitä, saavutetaanko markkinoinnilla haluttu päämäärä.

Toinen strategia kehittää luomumatkailua perustuu *maltillisen tiedottamisen näkökulmaan*. Tässä vaihtoehdossa tiedotus pohjautuu enemmänkin verkostoitumiseen ja "mouth to mouth"-menetelmään. Usein ne matkailijat, jotka ovat viihtyneet lomallaan hyvin, kertovat positiivisista kokemuksistaan tutuilleen ja ystävilleen. Ja mielellään he lähtevät myös toisen kerran luomumatkalle. Tällöin kehittymismahdollisuudet perustuvat paljolti jo olemassa olevaan yritysverkostoon ja sen

välittämään palvelukuvaan. Hyvä palvelu palkitaan usein asiakasuskollisuutena ja palvelun suosimisena jatkossakin. Maltillisessa tiedottamisessa kohderymänä ovat edellä mainitut luomumyönteiset henkilöt ja jatkossa myös ympäristömyönteisesti ajattelevat henkilöt. Näkisin, että nimenomaan ympäristömyönteisesti suuntautuneet henkilöt ovat potentiaalisimpia tulevia luomumatkailijoita - heidät täytyy vain vielä saada tietoisiksi ja vakuuttuneiksi luomumatkailun matkailijalle suomista mahdollisuuksista. Etuna maltillisessa tiedottamisessa on melko selkeä ja homogeeninen kohderyhmä. Luomumyönteiset henkilöt ovat usein oma-aloitteisia ja aktiivisia, ja ovat tottuneet ottamaan asioista selvää ja näkemään vaivaa päämääränsä eteen. He saattavat esimerkiksi hakea tarvitsemansa luomutuotteet suoramyyntitalta tai alan erikoisliikkeistä. Ympäristömyönteisesti ajattelevat henkilöt muistuttavat kulutuskäyttäytymiseltään pitkälti luomumyönteisiä henkilöitä. Haittana on suhteellisen pienet markkinat eli uusia luomumatkailijoita ei ehkä ole riittävästi ainakaan liiketaloudellisesti tarkasteltuna.

Kenttätutkimukseni kuvastaa mielestäni melko hyvin nykyistä luomumatkailun tilannetta. Hyvin ja ammattitaitoisesti luotu "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanke on onnistunut yhdistämään viidenkymmenen suomalaisen ekologisen matkailunharjoittajan tieto-aidon "yksiin kansiin". Konkreettisesti se ilmenee Suomen Vihreä Lomaopas -julkaisuna. Yritykset edustavat varmasti ekologisen ja ympäristömyönteisen matkailun "eliittiä", jolla viitataan ympäristöasioissa ansioituneisiin yrityksiin. Esimerkiksi Lahdelman matkailutila Pertunmaalla on vuonna 1994 ollut mukana YSMEK -hankkeessa (Ympäristöä säästävän matkailun edistämisen- ja kehittämishanke). Nykyiset luomumatkailutilat toimivat ikään kuin esikuvina tulevaisuuden matkailuyrityksille. Kansainväliset ja globaalit ympäristönsuojelutavoitteet velvoittavat yrityksiä, siis myös matkailuyrityksiä, huomioimaan toiminnassaan ympäristönäkökohdat. Suuntaus on kohti ekologista, sosiaalista, kulttuurista, taloudellista ja poliittista kestävä kehitystä - ei ainakaan pois nykyisen kehityksen tasosta.

Kenttätutkimukseni paljasti hankkeen heikkouden kahdessa asiassa. Yrittäjät ensinnäkin kokivat, ettei markkinointia ja tiedotusta ole ollut riittävästi. Toinen heikkous liittyy hankkeen näkyvyyteen, joka yrittäjien mukaan on ollut heikko. Vähäinen markkinointi ja hankkeen huono näkyvyys ilmenevät puutteena asiakkaista. Yrittäjistä tuntuu, että "me olemme olemassa täällä, mutta meitä ei vain löydetä". Osittain kysymys voi tosin olla sijainnista tai huonoista julkisista kulkuyhteyksistä. Yrittäjien mukaan paras keino poistaa heikkouksia on tehokkaampi ja monipuolisempi markkinointi.

Parasta "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeessa on yrittäjien mielestä ollut kuuluminen "samaan joukkoon" ja yhteinen ideologinen viitekehys. Suomen Vihreä Lomaopas, jossa ovat mukana kaikki hankkeen jäsenyritykset, koetaan konkreettisena etuna. Kaikilla halukkailla luomuun erikoistuneilla matkailuyrittäjillä on ollut mahdollisuus liittyä hankkeeseen ja samalla profiloitua luomumatkailuyrittäjiksi. Yrittäjien mukaan hankkeen vahvuuksia on ollut myös luomutietouden

eteenpäin vieminen ja toimiminen "oikealla asialla". Yhteisenä tavoitteena on myös yhteisten kriteerien laatiminen ja sitä kautta laatujärjestelmän rakentaminen verkostoon kuuluville yrityksille.

Luomumatkailun nykyistä kehitysvaihetta voisi kuvata seuraavasti:

Luomumatkailun siemenet on nyt kylvetty maahan, kastellaan maata ja annetaan siementen kasvaa taimiksi.

Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että nykyisestä luomumatkailuyrittäjien verkostosta tulee pitää kiinni ja toimia nykyisillä peliehdoilla. Mikäli luomumatkailun hanke pohjainen rahoitus jatkossa keskeytyy tai loppuu, niin luomumatkailun kehittäminen ja kehittyminen tulevat pitkälti perustumaan nykyiseen luomumatkailuyrittäjien verkostoon. Verkostopohjaisen luomumatkailun kehittäminen vaatii yrittäjiltä suurta ammattitaitoa ja halua toimia "yhteisen hyvän" eteen. Vierailuni muutamalla luomumatkailutilalla ja osallistumiseni kahteen luomumatkailuseminaariin osoitti sen, että potentiaalia ja ammattitaitoa yrittäjissä kyllä löytyy. Matkailuyrittäminen nykyisessä kansainvälistyvässä ja globalisoituvassa EU-Suomessa ei varmaankaan ole helppoa ja vaatii viitseliäisyyttä sekä ammattitaitoa. Menestys yrittämiseen lähtee omasta halusta ja uskosta toiminnan oikeutettuun jatkkoon.

Mielestäni luomumatkailua voidaan pitää "vihreämpänä" vaihtoehtona perinteiselle matkailulle. Luomumatkailun kohdalla yhdistyy monia niitä tekijöitä, jotka on totuttu liittämään kestävään ja ympäristöä säästävään "vihreämpään" matkailuun. "Vihreä" matkailu on matkailua maaseudulla, luonnossa tai taajamien läheisyydessä siten, että matkailutapahtumassa korostuu ympäristön huomioiminen ja luonnon kunnioittaminen sekä vastuu yhteisestä ympäristöstämme. Luomumatkailun tulevaisuus on avoin ja täynnä mahdollisuuksia. Taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset muutokset ja se tosiasia, että matkailu on eräs maailman nopeimmin kasvavista teollisuudenaloista. Matkailun myötä ihmisten liikkuminen tulee lisääntymään ja matkailun vaikutukset ympäristöön kasvavat. Ympäristönäkökohdat tulee ottaa huomioon niin matkailun tuotteistamisen suunnitteluvaiheessa kuin itse toteuttamisessakin. Kehityksen on oltava kestävää myös silloin, kun ihmiset vapaa-aikanaan "vaihtavat vapaalle". Tässä kehityksessä luomumatkailu tarjoaa hyvän mahdollisuuden "vihreään linjaan" ympäristöä säästävänä ja kestäväenä matkailumuotona.

LÄHTEET

ARELL, T. (toim. 2003)

Suomen Vihreä Lomaopas. Luomua ja kestävyttä matkailuun -hanke. Luomuliitto, ECEAT, YTR. Kustantajat Sarmala Oy, 2003.

BJÖRK, P. (1997)

Ekoturism - en introduktion till ett helhetsperspektiv med definitioner och empirisk forskning. Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan. Helsingfors 1997.

BORG, P. (1997)

Kestävä kehitys - kestävyys matkailussa? Teoksessa *Kestävä matkailu*. Kestävän matkailun julkaisuja I. Matkailun osaamiskeskus ja Matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto, Savonlinna 1997. Mynäprint Oy, Mynämäki 1997, 34 - 61.

BORG, P., KIVI, E. & PARTTI, M. (2002)

Elämyksestä elinkeinoksi. Matkailusuunnittelun periaatteet ja käytäntö. WSOY, WS Bookwell Oy. Juva 2002.

CONDIT, S. (1995)

Luontomatkailun käsite ja normatiiviset tavoitteet. Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. Sarja A. N:o 9. Joensuu 1995.

EUROOPAN YHTEISÖJEN KOMISSIO (1995)

Euroopan unionin merkitys matkailussa. Komission vihreä kirja. Bryssel, 1995. KOM (95) 97 lopull. (teos on saatavissa Eurooppa-tiedotuksesta, Ulkoasiainministeriö).

FINFOOD LUOMU (2001)

Esite *Se on luomua. Tietoa luomuruoasta ja sen tuotannosta*. Finfood LUOMU, Elintarvikevirasto, Kasvintuotannon tarkastuskeskus/Luomuvalvonta.

HAGSBERG, S. (1995)

Ympäristöä säästävän matkailun käsikirja. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus. MKTK:n julkaisuja C:8 1995. Helsinki, 1995.

HAILA, Y. & LEVINS, R. (1992)

Ekologian ulottuvuudet. Vastapaino Tampere. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 1992.

HEINONEN, S. (2001)

Maatalouslaskenta 2000, luomu. Julkaisu 2001:6. Kasvintuotannon tarkastuskeskus (KTTK), TIKE.

HEINONEN, S. (2003)

Suomalaisen luomun juurilla. Teoksessa *Suomen Vihreä Lomaopas* (toim. T. Arell). Luomua ja kestävyttä matkailuun -hanke. Luomuliitto, ECEAT, YTR. Kustantajat Sarmala Oy, 2003.

HEMMI, J., LEHTINEN, J. R., VUORISTO, K-V (1987)

Matkailu ja matkailijat. Werner Söderström Osakeyhtiö, WSOY. Porvoo, 1987.

HEMMI, J. (1995)

Ympäristö- ja luontomatkailu. Vapaa-Ajan Konsultit, Virolahti. KP paino. Kokkola, 1995.

HYNÖNEN, A. (2002)

Matkailun alueellinen suunnittelu kestävän kehityksen näkökulmasta. Teoksessa *Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta* (toim. Saarinen, J. & Järviluoma J.). Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866, Rovaniemi 2002. Rovaniemen Painatuskeskus Oy, 135 - 145.

KOSONEN, M. & LINNA, T. S. (1995)

Matkailun ympäristövaikutukset ja niiden arviointi. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja B 44. Yliopistopaino Helsinki 1995.

KOMPPULA, R. & BOXBERG, M. (2002)

Matkailuyrityksen tuotekehitys. Matkailuyrittäjä-sarjan julkaisu. Edita Prima Oy. Helsinki, 2002.

KTM (2001)

Kauppa- ja teollisuusministeriö. Matkailu elinkeinona. *Suomen matkailupolitiikka*. (http://www.ktm.fi/print_page.phtml?menu_id=59&lang=1&chapter_id=5513). 07.11.2003.

LAATUTONNI (2003)

Yleistä. (<http://www.mek.fi/web/laatu/index.nsf/PRINTWEB/Yleista?OpenDocument>). 10.10.2003.

LUOMUA JA KESTÄVYYTTÄ MATKAILUUN, 2001a.

Hankesuunnitelma 01.02.2001 - 30.04.2004. Luomuliitto ry.

LUOMUA JA KESTÄVYYTTÄ MATKAILUUN, 2001b.

Selvitys hankkeen edistymisestä ajalla 01.04.2001 - 31.10.2002.

LUOMULAITURI (2003)

Pirkanmaan Luomu -hanke. Pro Agria Pirkanmaan Maaseutukeskus. (http://www.luomulaituri.net/tiedotteet/tiedote_hanke.htm). 07.11.2003.

LUOMULEHTI (2003)

Luomulehti 4/2003. Julkaisijat: Luomuliitto ry, Maaseudun Kehittämiskeskus Partala ry. Uusimaa Oy, Porvoo 2003.

LUONNONVARA (2001)

Luonnonvara -lehti 4/2001. Julkaisija: Maa- ja metsätalousministeriö.

MAASEUTUPOLITIIKAN YHTEISTYÖRYHMÄ (2000)

Maaseutumatkailun strategia ja kehittämisohjelma. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän Maaseutumatkailun teemaryhmä. Helsinki, 2000. (<http://www.mmm.fi/maasmatk/kokonaisohjelma.htm>). 24.10.2003.

MEK 2003a

Laatutonnilehti 2003. Julkaisija: Matkailun edistämiskeskus MEK, 2003.

MEK 2003b

Etusivu. (<http://www.mek.fi>). 10.11.2003.

MEK 2003c

MEKin toimintastrategia 2004 - 2007.

([http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/\(pages\)/Strategia?OpenDocument](http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/(pages)/Strategia?OpenDocument)). 07.11.2003.

NURMINEN, H. (toim. 2002)

Elämää ja elämyksiä saaristossa. Näkökulmia kestävään matkailuun. Kirja-Aurora ja Nuotta-hanke. Digipaino, Turun yliopisto/Grafia Oy. Turku, 2002.

NYROOS, H. & SALONEN, L. (toim.)

Ympäristöohjelma 2005. Ympäristöministeriö. Forssan Kirjapaino Oy.

PAASIKIVI, R. (1995)

Ympäristöä säästävä matkailu Euroopassa - missä mennään? Selvitys EU:n viidennen ympäristöohjelman ja muiden kansainvälisten ympäristöohjelmien matkailulle asettamista tavoitteista. MEK E:29 1995. Matkailun edistämiskeskus. Painatuskeskus Oy, Pikapaino. Helsinki, 1995.

PESONEN, H-L, HÄMÄLÄINEN K. & TEITTINEN, O. (2001)

Yrityksen ympäristöjärjestelmän rakentaminen. Kauppakaari/Talentum Media Oy. Helsinki, 2001.

PIETARINEN, J. (1992)

Ihmiskeskeinen ja luontokeskeinen etiikka. Teoksessa *Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta* (toim. Jokinen, P., Järvikoski, T., Pietarinen, J. & Saarto, P.) Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. Turku, 1992.

PIHLSTRÖM, B. & TARASTI, K. (1996)

Suomen matkailustrategia vuoteen 2000. Selvitysmiesraportti. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 3/1996. Oy Edita Ab, 1996.

PIHLSTRÖM, B. (1995)

Suomi ympäristöä säästäväksi matkailumaaksi. Ympäristökatselmuskokeilun tulokset kymmenessä matkailuyrityksessä ja ehdotukset jatkotoimiksi. MEK E:30 1995. Matkailun edistämiskeskus / YSMEK-ohjausryhmä, 1994. Painokolibri Oy. Vantaa, 1995.

PIHLSTRÖM, B., ARAJÄRVI, T., TUUNANEN, P., ROPPONEN, P., TOLONEN, A. & KORHONEN, E. (1997)

YSMEK2-projekti. Majoitus- ja ravitsemisalalan ympäristöjärjestelmä. MEK E:36. Matkailun edistämiskeskus, Ympäristöministeriö, Kauppa- ja teollisuusministeriö, Sisäasiainministeriö, Hotelli- ja ravintolaneuvosto. LT-Konsultit Oy, 1997.

PRO AGRIA (2003)

Esite *Luomua läheltä - Hämeen ja Uudenmaan luomutuote- ja palveluluettelo 2003.* Työryhmä: Pro Agria Hämeen Maaseutukeskus ja Pro Agria Uudenmaan Maaseutukeskus. Paino: PunaMusta 5/2003.

SAARI, S. (1993)

Syväekologian syvät vaihtoehdot. Kehitystyön kumppani 2/1993. Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen tiedotus- ja keskustelulehti. Kehitysyhteistyön palvelukeskus KEPA. Helsinki, 1993.

SIIVONEN, K. (2002)

Kulttuuri - matkailun hyödyke vai paikallista elämää? Teoksessa *Elämää ja elämyksiä saaristossa. Näkökulmia kestävään matkailuun* (toim. H. Nurminen). Kirja-Aurora ja Nuotta-hanke. Digipaino, Turun yliopisto/Grafia Oy. Turku, 2002.

SILVENNOINEN, H., TAHVANAINEN, L. & TYRVÄINEN, L. (1997)

Matkailu, maaseutu & ympäristö. Teoksessa *Kestävä matkailu*. Kestävän matkailun julkaisuja I. Matkailun osaamiskeskus ja Matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto, Savonlinna 1997. Mynäprint Oy, Mynämäki 1997, 13-33.

TASKULA, K. (1998)

Matkailu kunnan menestystekijänä. Suomen Kuntaliitto. Helsinki, 1998.

USKI, S. (1998)

Maakuntien Parhaat -merkki ja laatujärjestelmä. Teoksessa *Laatua luonto-opastukseen* (toim. P. Viherkoski). Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus 1998.

VALKAMA, S. (1997)

Luontomatkailun ja ympäristönsuojelun kohtaaminen. Teoksessa *Kestävä matkailu*. Kestävän matkailun julkaisuja I. Matkailun osaamiskeskus ja Matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto, Savonlinna 1997. Mynäprint Oy, Mynämäki 1997, 96 - 102.

VIHERKOSKI, P. (toim. 1998)

Laatua luonto-opastukseen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus 1998.

VILKKA, L. (1993)

Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Yliopistopaino, Helsinki 1993.

YMPÄRISTÖKASVATUSTA MAATILALLA (2003)

Hankesuunnitelman tiivistelmä.

ÖSTERLUND, K. (1998)

Valtion varoin tuetun matkailun edistämisen tavoitteet ja organisointi Suomessa.

Selvitysmiesraportti. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 2/1998. Oy Edita Ab, 1998.

HAASTATTELUT JA KYSELYT

ARELL, T. (2003b)

Teemahaastattelu Terhi Arellille ("Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanke), 28.06.2003.

HEINONEN, S. (2003b)

Sähköpostikysely Sampsa Heinoselle (Kasvintuotannon tarkastuskeskus), 20.11.2003.

MARTIKAINEN, R. (2003)

Sähköpostikysely Reijo Martikaiselle (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä), 07.11.2003.

PARTANEN, E. (2003)

Sähköpostikysely Esa Partaselle (Luomuliitto), 25.09.2003.

LIITE1. Kysymykset luomumatkailuyrittäjille.

TAUSTATIEDOT

Kyselyyn vastaaja on ___ mies ___ nainen

Vastaajan ikä: ___ vuotta

Missä maakunnassa luomumatkailutilanne sijaitsee?

Toiminta- tai tuotantomuoto, johon luomutilanne tai muu ekologinen matkakohteenne on keskittynyt:

* * * * *

1. Mikä tai mitkä tekijät ovat saaneet teidät liittymään "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen luomaan verkostoon?
2. Oliko verkostoon liittyminen teille alunperin itsestään selvää vai jouduitteko perustelevaan (itsellenne) jollakin tavoin liittymistänne? Millä tavoin?
3. Milloin liityitte luomumatkailuyrittäjien verkoston jäseneksi (jäsenmaksun suorittamisen ajankohta)?
kuukausi: _____ vuosi: _____
4. Mitä odotuksia teillä oli luomumatkailun suhteen ennen luomumatkailuverkoston liittymistänne?
5. Ovatko kokemuksenne luomumatkailuyrittäjänä vastanneet odotuksianne
___ erittäin hyvin
___ melko hyvin
___ kohtalaisen hyvin
___ melko huonosti
___ erittäin huonosti
6. Mikä on ollut suurin havaitsemanne epäkohta luomumatkailuhankkeessa yrittäjän näkökulmasta?
7. Miten mielestänne epäkohtaan/epäkohtiin tulisi puuttua?
8. Mikä tai mitkä tekijät ovat olleet parasta luomumatkailuhankkeessa yrittäjän kannalta?

* * * * *

9. Onko "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hanke mielestänne onnistunut yhdistämään luomumatkailuyrittäjien voimavaroja? Jos on, niin millä tavoin?
10. Missä asioissa tai tavoitteissa hanke ei ole onnistunut tavoitteissaan?
11. Millä tavoin havaitsemianne epäkohtia voitaisiin parantaa?
12. Oletteko osallistuneet "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankkeen järjestämiin koulutustilaisuuksiin tai seminaareihin?
13. Jos olette osallistuneet, niin miten olette kokeneet tilaisuudet? Ovatko ne olleet hyödyllisiä ja koetteko vastaavat tilaisuudet tarpeellisina?

* * * * *

14. Miten tärkeänä koette luonnonmukaisen tuotantotoiminnan (ja biodynaamisen viljelyn)?
- ___ erittäin tärkeänä
___ melko tärkeänä
___ kohtalaisen tärkeänä
___ en juurikaan tärkeänä
___ en yhtään tärkeänä
15. Mitä ekologia ja ekologinen elämäntapa merkitsevät teille?
16. Millä tavoin olette huomioineet yritystoiminnassanne ekologisuuden?
17. Vastaako mielestänne yhteiskunnan ajanhenki ja ideologia tällä hetkellä luomutuotannon ja ekologisten vaihtoehtojen tarjontaa? Toisin sanoen, onko luomutuotteille ja -palveluille mielestänne riittävästi kysyntää?
18. Onko yhteiskunta mielestänne viime vuosina tukenut ekologista herännäisyyttä? Jos on/ei ole, niin millä tavoin?
19. Onko lainsäädännön avulla mielestänne onnistuttu ekologistamaan yhteiskuntaa? Jos on/ei ole, niin millä tavoin?
20. Millä tavoin valtiovalta ja poliittinen päätöksenteko voisivat jatkossa tukea luomumatkailua?

* * * * *

21. Miten tärkeänä koette laadunvalvonnan ja laatujärjestelmän kehittämisen, joiden avulla "Luomua ja kestävyttä matkailuun" -hankeverkostoon kuuluvat luomumatkailutilat toimisivat yhteisillä "pelisäännöillä"?
- ___ erittäin tärkeänä
 ___ melko tärkeänä
 ___ kohtalaisen tärkeänä
 ___ en juurikaan tärkeänä
 ___ en yhtään tärkeänä
22. Minkä takia laatujärjestelmän luominen ja yhteiset kriteerit toiminnanharjoittamiselle ovat/eivät ole mielestänne tärkeitä?
23. Mitä etua laatujärjestelmästä olisi teille itsellenne?
24. Mitä haittaa laatujärjestelmästä voisi olla teille?
25. ECEAT (European Centre for Ecological and Agricultural Tourism) on laatinut 10 perustavoitetta, joiden avulla pyritään ekologiseen ja kulttuuriseen kestävyteen. Arvioi erikseen kutakin tavoitetta sen perusteella, miten tärkeänä kyseistä tavoitetta pidätte.

Rengastakaa kunkin tavoitteen kohdalla sen merkittävyytensä asteikolla 1 - 5.

- 1 = ei yhtään tärkeä
 2 = ei juurikaan tärkeä
 3 = kohtalaisen tärkeä
 4 = melko tärkeä
 5 = erittäin tärkeä

___ Ympäristöystävällisen maatalouden tukeminen.	1	2	3	4	5
___ Vastuullinen veden ja energian käyttö.	1	2	3	4	5
___ Mahdollisimman vähän jätteitä.	1	2	3	4	5
___ "Vihreä" rakentamispolitiikka.	1	2	3	4	5
___ Tiedotus asiakkaille ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä.	1	2	3	4	5
___ Ympäristöystävällinen liikkuminen ja julkinen liikenne.	1	2	3	4	5
___ Luonnon ja elinympäristöjen monimuotoisuuden turvaaminen.	1	2	3	4	5
___ Kulttuuriperinnön vaaliminen.	1	2	3	4	5
___ Paikallistalouden ja paikallisen yhteistyön tukeminen.	1	2	3	4	5
___ Pyrkimys kehittyä kaikissa yllä mainituissa tavoitteissa.	1	2	3	4	5

26. Kertokaa vielä lyhyesti, että minkä takia pidätte tavoitteita, joiden arvoksi annoitte 4 tai 5 hyvin tärkeinä?
27. Arvioikaa näitä kymmentä tavoitetta asettamalla ne tärkeysjärjestykseen. Se tavoite, jota pidätte kaikkein tärkeimpänä saa järjestysluvun 1., toiseksi tärkein järjestysluvun 2. ja niin edelleen. Vähiten tärkeä tavoite saa järjestysluvun 10. Merkitkää nämä luvut viivalle ennen kyseistä perustavoitetta.
28. Mitä muita tavoitteita luomumatkailun harjoittamisella voisi mielestänne vielä olla?

* * * * *

29. Miten tärkeänä koette alueellisen yhteistyön esimerkiksi maakunnan luomumatkailuyrittäjien kesken?
- ___ erittäin tärkeänä
___ melko tärkeänä
___ kohtalaisen tärkeänä
___ en juurikaan tärkeänä
___ en yhtään tärkeänä
30. Mitä etua alueellinen yhteistyö voisi saada aikaan?
31. Entä voisiko alueellisesta yhteistyöstä esimerkiksi maakunnan tai seutukunnan luomumatkailuyrittäjien kesken olla jotakin haittaa? Minkälaista?
32. Miten paljon luomumatkailutilallanne on käynyt ulkomaalaisia asiakkaita?
- ___ erittäin paljon (70 % - 100 % kaikista asiakkaista)
___ melko paljon (50 % - 70 % kaikista asiakkaista)
___ kohtalaisen paljon (30 % - 50 % kaikista asiakkaista)
___ melko vähän (20 % - 30 % kaikista asiakkaista)
___ hyvin vähän (alle 20 % kaikista asiakkaista)
33. Mikä on ollut useimpien ulkomaalaisten matkailijoiden lähtömaa (3 suurinta lähtömaata)?
34. Millä tavoin olette kokeneet ulkomaalaiset matkailijat? Ovatko kokemuksenne enemmänkin myönteisiä vai kielteisiä?
35. Ovatko ulkomaalaisten matkailijoiden odotukset lomansa suhteen erilaiset kuin suomalaisten matkailijoiden odotukset? Jos ovat, niin millä tavoin?

LIITE 2.

Asiantuntijahaastattelu: Terhi Arell, "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke (28. kesäkuuta 2003)

1. Mikä on ollut perusajatuksena "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeessa? Miksi hanke on organisoitu ja mistä kaikki oikein lähti liikkeelle?
2. Luomumatkailun keskeisinä tavoitteina on ollut ekologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Miten luonnehtisit näitä osatekijöitä suhteessa luomumatkailuun?
 - a) ekologinen kestävyys?
 - b) sosiaalinen kestävyys?
 - c) kulttuurinen kestävyys?
3. ECEAT on laatinut 10 perustavoitetta ekologisesti ja kulttuurisesti kestäväälle kehitykselle. Miten juuri näihin tavoitteisiin on päädytty ja voitko valoittaa lyhyesti kunkin tavoitteen taustalla olevia tekijöitä?
 - 1) Ympäristöystävällisen maatalouden tukeminen?
 - 2) Vastuullinen veden ja energian käyttö?
 - 3) Mahdollisimman vähän jätteitä?
 - 4) "Vihreä" rakentamispoliikka?
 - 5) Tiedotus asiakkaille ekologisesta ja kulttuurisesta kestävydestä?
 - 6) Ympäristöystävällinen liikkuminen ja julkinen liikenne?
 - 7) Luonnon ja elinympäristöjen monimuotoisuuden turvaaminen?
 - 8) Kulttuuriperinnön vaaliminen?
 - 9) Paikallistalouden ja paikallisen yhteistyön tukeminen?
 - 10) Pyrkimys kehittyä kaikissa edellä mainituissa tavoitteissa?
4. Onko mielestäsi näissä tavoitteissa onnistuttu ja miten tavoitteiden saavuttamista voitaisiin seurata ja tutkia?
5. Hankkeelle on suunniteltu omaa laatujärjestelmää, joka pohjautuu yhteisille kriteereille. Mitkä ovat nykyiset kriteerit luomumatkailuverkoston jäsenyydelle ja miten ne kenties tulevat muuttumaan jatkossa?
 - Miten verkostoon pääsee mukaan jäseneksi?
 - Miksi yrittäjät haluavat liittyä verkostoon?
 - Mikä on näkemyksesi verkostoon liittymisen kustannus/tuotos -suhteesta?

6. Mitä tekijöitä laatujärjestelmässä halutaan nostaa esille?
7. Vaikuttaako tuleva laatujärjestelmä verkostoon kuulumisen jäsenmaksuun tai muihin maksuihin?
8. Mikä on luomun osuus matkailutuotteessa eli onko luomumatkailu aina luomua (luonnonmukaisesti tuotettua)?
9. Voiko (matkailu)palveluita määrittää luomun periaatteiden mukaisesti?
10. Mikä erottaa luomumatkailun perinteisestä maaseutumatkailusta?
11. Mitkä ovat olleet suurimpia esteitä/hidasteita luomumatkailun toteuttamisessa ja kehittämistoiminnassa?
12. Miten luomumatkailun harjoittamisen edellytyksiä voitaisiin parantaa?
13. Mikä on käsityksesi luomumatkailun jatkosta ja tulevaisuudenvisiosta erityisesti hankkeen näkökulmasta?
14. Jotain muuta vielä?

LIITE 3.

Asiantuntijakysely: Esa Partanen, Luomuliiton puheenjohtaja (25. syyskuuta 2003) ja Reijo Martikainen, Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (YTR), Maaseutumatkailun toimiala-asiantuntija (07. marraskuuta 2003)

1. "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke on toiminut Suomessa nyt syksyllä 2003 runsaat pari vuotta. Onko hanke mielestäsi onnistunut vakiinnuttamaan asemansa matkailumuotona?
2. Mitkä ovat mielestäsi epäkohtia hankkeen onnistumisen kannalta? Miten niihin tulisi puuttua? Perustele.
3. Mikä tai mitkä tekijät ovat mielestäsi olleet parasta luomumatkailuhankkeessa? Perustele.
4. Mikä on Luomuliiton / Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän rooli "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeessa?
5. Tukeeko Luomuliitto / Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä toiminnallaan "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen kehittymismahdollisuuksia? Millä tavoin?
6. Luomumatkailun keskeisinä tavoitteina on ekologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Miten luonnehtisit näitä osatekijöitä suhteessa luomumatkailuun ja mitä niillä mielestäsi tarkoitetaan?
 - a) ekologinen kestävyys?
 - b) sosiaalinen kestävyys?
 - c) kulttuurinen kestävyys?
7. Hankkeelle on suunniteltu omaa laatujärjestelmää, joka pohjautuu yhteisille ECEAT (European Centre for Ecological and Agricultural Tourism) -verkoston laatimille kriteereille (liite 1). Miten tärkeänä koet yhteisen laatujärjestelmän?
8. Mitä etua yhteisestä laatujärjestelmästä voisi olla?
9. Entä mitä haittaa laatujärjestelmästä saattaisi olla?
10. Mitä tekijöitä laatujärjestelmää suunniteltaessa ja toteutettaessa tulisi ottaa esille?
11. Millä tavoin mielestäsi 'luomu' määrittelee luomumatkailua eli mikä on/pitäisi olla luomutuotannon osuus luomumatkailutuotteissa ja -palveluissa (majoitus, ravitsemus, ohjelmalvelut)?
12. Voiko (matkailu)palveluja määrittää luomun periaatteiden mukaisesti?
13. Mikä erottaa luomumatkailun perinteisestä maaseutumatkailusta?

14. Mitkä ovat olleet suurimpia esteitä/hidasteita luomumatkailun toteuttamisessa ja kehittämisessä?
15. Vastaako mielestäsi yhteiskunnan ajanhenki ja ideologia tällä hetkellä luomutuotannon ja ekologisten vaihtoehtojen tarjontaa? Toisin sanoen, onko luomutuotteille ja -palveluille mielestäsi riittävästi kysyntää?
16. Millä tavoin valtiolta ja poliittinen päätöksenteko voisivat jatkossa tukea luomumatkailua?
17. Mikä on käsityksesi luomumatkailun strategiasta ja tulevaisuudenvisiosta?
18. Jotain muuta vielä?

LIITE 4.

**Asiantuntijakysely: Sampsa Heinonen, Kasvintuotannon tarkastuskeskus,
luomuylitarkastaja (20. marraskuuta 2003)**

1. "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hanke on toiminut Suomessa nyt syksyllä 2003 runsaat pari vuotta. Onko hanke mielestäsi onnistunut vakiinnuttamaan asemansa matkailumuotona?
2. Mitkä ovat mielestäsi epäkohtia hankkeen onnistumisen kannalta? Miten niihin tulisi puuttua? Perustelee.
3. Mikä tai mitkä tekijät ovat mielestäsi olleet parasta luomumatkailuhankkeessa? Perustelee.
4. Mikä on Kasvintuotannon tarkastuskeskuksen rooli "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeessa?
5. Tukeeko Kasvintuotannon tarkastuskeskus toiminnallaan "Luomua ja kestävyyttä matkailuun" -hankkeen kehittymismahdollisuuksia? Millä tavoin?
6. Hankkeelle on suunniteltu omaa laatujärjestelmää, joka pohjautuu yhteisille ECEAT (European Centre for Ecological and Agricultural Tourism) -verkoston laatimille kriteereille (liite 1). Miten tärkeänä koet yhteisen laatujärjestelmän?
7. Mitä etua yhteisestä laatujärjestelmästä voisi olla?
8. Entä mitä haittaa laatujärjestelmästä saattaisi olla?
9. Mitä tekijöitä laatujärjestelmää suunniteltaessa ja toteutettaessa tulisi ottaa esille?
10. Pitäisikö laatujärjestelmässä asettaa luomutuotannon osuudelle jokin minimivaatimus esimerkiksi ateriapalvelujen suhteen? Jos pitäisi, niin millainen vaatimus?
11. Pitäisikö kaikilla luomumatkailutiloilla harjoittaa luomuviljelyä tai muuta luonnonmukaista kasvinviljelyä?
12. Miten luonnonmukaisen kasvintuotannon tai kotieläintuotannon osuutta luomutiloilla mukaan lukien luomumatkailutilat voisi lisätä?
13. Millä tavoin mielestäsi 'luomu' määrittelee luomumatkailua eli mikä on/pitäisi olla luomutuotannon osuus luomumatkailutuotteissa ja -palveluissa (majoitus, ravitsemus, ohjelmapalvelut)?
14. Voiko (matkailu)palveluja ylipäänsä määrittää luomun periaatteiden mukaisesti?
15. Miten luomutuotanto voisi tukea luomumatkailun edistymistä vai tukeeko luomumatkailu paremminkin luomutuotantoa?

16. Vastaako mielestäsi yhteiskunnan ajanhenki ja ideologia tällä hetkellä luomutuotannon ja ekologisten vaihtoehtojen tarjontaa? Toisin sanoen, onko luomutuotteille ja -palveluille mielestäsi riittävästi kysyntää?
17. Millä tavoin valtiovalta ja poliittinen päätöksenteko voisivat jatkossa tukea luomumatkailua?
18. Mikä on käsityksesi luomumatkailun strategiasta ja tulevaisuudenvisiosta?
19. Jotain muuta vielä?

LIITE 5.

Tapahtumia ja tiedotusvälineitä, joissa on esitelty "Luomua ja kestävyttä matkailuun"-hanketta.

Vuonna 2001 ja 2002 järjestettyjä tapahtumia:

Helsingin Ekokuluttajamessut, toukokuu 2001

Apila -luomumessut Juvalla, kesäkuu 2001

Luomurakentamismessut Helsingissä, syyskuu 2001 ja lokakuu 2002

Mikkelin Luomumessut, lokakuu 2001 ja lokakuu 2002

Helsingin ELMA-messut, "Ajankohtainen luomustudio", marraskuu 2001

Reilun kaupan markkinat Turussa, huhtikuu 2002

Ekokauppa Ruohonjuuren kevättapahtuma Helsingissä, toukokuu 2002

Helsingin Luomumessut, lokakuu 2002

Tiedotusvälineitä, joissa on esitelty luomumatkailua (ei mainita kaikkia):

Maaseudun tulevaisuus

Vihreä Lanka

Helsingin Sanomat

Luomulehti

Turun Sanomat

Maaseutumatkailu

Satakunnan Kansa

Pirkka

Keskisuomalainen

Demeter

Savon Sanomat

MTV3

Sisä-Savon Sanomat

Ympäristöuutiset (TV2)

Etelä-Suomen Sanomat

Kotimaa Nyt

Ilkka

Radio Suomi

Uusimaa

Turun Radio

Kauppalehti

Keski-Suomen Radio

Suomen Kuvalehti

Radio Östra Nyland

LIITE 6.

Vihreän Lomaoppaan opintoretken ohjelma.

Luomua ja kestävyttä matkailuun -hanke järjestää

VIHREÄN LOMAOPPAAN OPINTORETKI 1.- 5.4.2003 :

-UUDISTETTU OHJELMA! -

Vihreän Lomaoppaan yrittäjille suunnattu opintoretki vie meidät sekä Lomaoppaan kohteisiin että kiinnostaviin ympäristökasvatusseminaareihin!

Tervetuloa mukaan koko retkelle seminaareineen tai vain sille osuudelle, joka itsellenne sopii. Toivottavasti monet voivat olla mukana alusta loppuun, niin ehdimme tutustua paremmin sekä toisiimme että ulkomaisiin seminaarivieraisiimme, jotka myös ovat retkellä mukana.

Retken aikana ideoimme myös tulevaa toimintaa, katsomme diakuvia Vihreän Lomaoppaan kohteista, keskustelemme laadusta, kuulemme kertomuksia Ruotsista, Norjasta, Hollannista, Sloveniasta... ja nautimme yhdessäolosta, luomuisasta herkuttelusta ja saunomisesta!

Retki on tarkoitettu ennen kaikkea Vihreän Lomaoppaan väelle, mutta jos tilaa jää, mukaan voidaan ottaa muitakin kiinnostuneita.

OHJELMA:

Tiistai 1.4.2004

Kokoontuminen klo 18.00 **Frantsilan luomuyritttilan Hyvän Olon Keskuksessa**

Hämeenkyrössä. Illallinen, Ympäristökasvatusta luomutiloilla ja elävässä koulussa -seminaarin aloitus ja sauna.

Keskiviikko 2.4. 2003

Seminaaripäivä Frantsilassa klo 9.00- 16.00. Kuulemme alustuksia sekä ulkomaisilta vierailtamme että suomalaisilta asiantuntijoita. (kts. oheinen ohjelma). Seminaarin jälkeen jatkamme matkaa Kymenlaaksoon, Jaalan kunnassa sijaitsevaan **Viiniverlaan**, jossa savusauna ja illallinen.

Torstai 3.4.2003

Aamupäivällä **viinikellarikerros Viiniverla Oy:ssä**, josta tulevat Suomen ensimmäiset luomuviinit. Tutustumme myös Verlan ruukkikylään ja siellä oleviin kalliomaalauksiin. Sitten matka jatkuu Pertunmaalle Matkailutila Lahdelmaan, jossa nautitaan lounasta ja kuullaan isäntäväen kokemuksia luomusta ja matkailusta.

Iltapäivällä jatketaan matkaa **Leivonmäelle Haapalehdon luomu- ja perinnetilalle**. Tutustuttuamme keskellä kansallispuistoa sijaitsevaan mielenkiintoiseen tilaan, siirrymme läheiseen yöpymispaikkaamme Selänpohjan lomakeskukseen.

LIITE 7.

Suomen Vihreän Lomaoppaan kohteet.

